
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

Austr.

5510

8-1

Austr. 5510 f-1

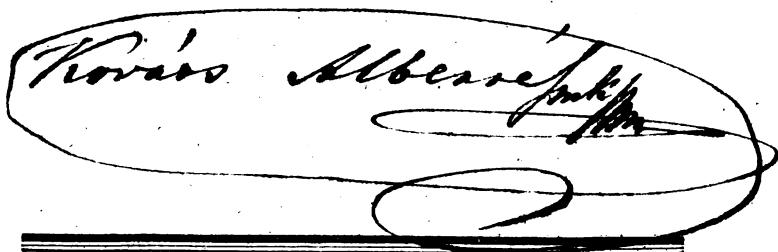
A'
MAGYAROK'
TÖRTÉNETEI

Á'SIÁBÓL KIJÖVETELÖKTŐL FOGVA
A' MAI IDŐKIG.

IRTA

PÉCZELY JÓSEF.

Kovács Albin

DEBRECZENBEN
NYOMTATTATOTT TÓTH LAJOS ÁLTAL.
1837.

Exsequi res singulas haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis, factisque ex posteritate et infamia metus sit.

Elbeszélni mindent nem vólt czélom, csak a' különösen szembetűnő szépet vagy rútat; mivel fő tisztinek vélelem a' Történetírásnak, hogy az erények el ne hallgattassanak, 's hogy a' rosszat-tevést, szóllást eltávoztassa az utókortól 's gyalázattól tartás.

Tacitus Annal. III. 65.

**Omissis deletis
admittitur**

M. Molnár, mpr.
Rev. Libr.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

23/96/101

A'
MAGYAROK'
TÖRTÉNETEI.

ELSŐ DARAB.

**Á'SIÁBÓL KIÖVETELŐKTÓL FOGVA AZ ARPÁD HÁZ'
KIHALÁSÁIG.**

Exsequi res singulas haud institui, nisi insignes per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis, factisque ex posteritate et infamia metus sit.

Elbeszélni mindent nem vólt czélom, csak a' különösen szembetűnő szépet vagy rútat; mivel fő tisztinek vélelem a' Történetírásnak, hogy az erények el ne hallgattassanak, 's hogy a' rosszát-tevést, szóllást eltávoztassa az utókortól 's gyalázattól tartás.

Tacitus Annal. III. 65.

**Omissis deletis
admittitur**

M. Molnár, mpr.

Rev. Libr.

**Bayerische
Staatsbibliothek
München**

23/96/101

A'
MAGYAROK'
TÖRTÉNETEI.

ELSŐ DARAB.

**Á'SIÁBÓL KIÖVETELÖKTŐL FOGVA AZ ARPÁD HÁZ'
KIHALÁSÁIG.**

MÉLTÓSÁGOS
SZÉKI GRÓF
TELEKI JÓSEF
ÚRNAK,

**Ó CS. K. FELSÉGE ARANYKÚLCSOS HÍVÉNEK, A' NAGY
MÉLT. M. K. UDVARI CANCELLARIA' TANÁCSOSÁ-
NAK ÉS REFERENDARIUSÁNAK, TEK. SZABÓLCS
VÁRM. FŐ ISPÁNYÁNAK, A' TISZAMELLYÉKI R.
SUPERINTENDENTIA ÉS A' S. PATAKI COLLEGIUM
FŐ CURATORÁNAK, A' M. T. TÁRSASÁG' ELŐLÚLÓ-
JÉNEK, ÉS A' BAJOR KIR. TUD. ACADEMIA TISZ-
TELETI TAGJÁNAK;**

MINT
A' TUDOMÁNYOK' ÉS TUDÓSOK'
BARÁTJÁNAK,

'S ÚGY HIVATALOS KÖRÉBEN, MINT AZON KIVÜL
RITKA BUZGÓSÁGU, HATÁSU,
ORSZÁGSZERTE TISZTELT,
LELKES PÁRTFOGÓJÁNAK

MÉLY TISZTELETTEL

AJÁNLJA

A' SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Munkám' foglalatját czimje, vezér elvemet dolgozásában a' Történetírás' nagy Mesteréből vett jelszavam mutatja. Meg akartam próbálni — nemzeti nyelvünkön első — oly Történetírást adni Hazánknak, melly rövid legyen, szárazsá, érdekes, vastag kötetekre telés nélkül; az lévén meggyőződése, hogy, mostani állásunkhoz képest, míg az Olvasó Közönség' nagy részének több kedve, több pénze nem lesz az olvasáshoz, nem elég nekünk Íróknak csak azon igyekeznünk, hogy vagy sokkal ne fárasztjuk Olvasóinkat, vagy hogy jó legyen, a' mit adunk; hanem a' kettőt összekeötnünk 's azon kell főkép törekednünk: mint adjunk kicsinyben minél több jót.

Lehettem-e szerencsés czéomat elérni? érteő Olvasóimé az ítélet; de hogy céljának en-

nek kell lenni, ki nálunk az Oskolákon kívül is olvastatni, a' haza' dolgai-, a' hajdankor jelesb férjfiái eránt nagyobb figyelmet, közönségesebb részvételt, mint milylyel ekkorig valánk, akar gerjeszteni, abban reménylem mindnyájan egyet fognak velem érteni, 's ha munkámat nem is, akaratomat legalább méltánylani.

Kit ezen a' régi, homály fedte századokból kevesebb érdekest nyújthatott első kötet csak valamennyire is kielégít, a' mindjárt utána következő bizonyosan sokkal inkább ki fogja elégíteni; a' tárgyak 's személyek' nevedő fontossága, egy Nagy Lajos, egy Hunyadi János 's Mátyás természettel a' munkáét is nevelvén.

✧ *Őseink' eredete', atyafisága' bővebb vizsgálataba eraszkedni, vagy ezen tekintetben, az eddig irtak, hittek után, meghatározottabban szóllani nem láttam helyén, épen most, midőn ezeknek, 's átaljában a' régiségnek halhatatlan érdemü, élő nagy Búvárja' páratlan szorgalma, tudománya után várunk — ha egykor, eddig csak töredékekből ismertetett nagy munkáját bevégszi 's világ elibe ereszti — az ezredek' setétségére viradást.*

Hogy irásom ne csak világos, érthető, hanem, a' mennyire lehet, rövid is legyen, nem

utolsó gondom volt; de az utolsóért az elsőt — értelmesség lévén ítéletem szerént valamint minden beszédnek, úgy az írásnak is fő czélja, első múlhatatlanul megkívántaló tulajdonsága — tudva soha fel nem áldoztam.

Új szók' elfogadásában, annyival inkább csinálásában igyekeztem a' szerfelett nagy bátorság'-, de a' bátortalanság' ellenkező hibáját is kikerülni: mind kettőt, 's ext talán inkább, mint amaxt, kárhoztatván, még egészen ki nem mivelt, magában sok gazdag ereket rejtő, könnyen gazdagítható, de még nem eléggé gazdag nyelvünk' jelen állapotjában.

A' helyesírás' szabályaira nézve, minthogy kellett valamihez, legtanácsosabbnak ítéltém M. T. Társaságéihoz szabni magamat,*) noha én magam is őszintén vallom, még sokakban kétkedem.

Ha munkám' olvasása közben csak néhánynak is ifjú Olvasóim közzül hervült olykor kebele; 's telve tisztelettel a' szép nagy-, telve útálattal a' rút, alacsony tettek iránt, csak egy-

---

*) Azon talán egyetlen különbséggel, hogy én a' nemzetségek', vdrosok' fő neveitől származó mellekneveket is szeretem nagy betűvel írni, így: Tacitusi szellem, Pesti lakos.

ben is közzülők nemes vágy ébredett, követni azokat, kerülni ezeket, 's élni nem magának, hanem élni embertársainak, élni a' hazának: jutalmazva van fáradságom, teljesülve óhajtásim' legfőbbike. Debreczen Dec. 15-dikén 1836.

a' Szerző.

I. FEJEZET.

A Magyarok' eredete, atyafisága, régi lakhelye, mai honukba lett jövedele.

Mint rendesen minden Nemzetnek, a' Magyar-nak is homály fedi eredetét, régi történeteit. Közönségesen a' Hunnokkal és Avarokkal egy Nemzetnek-, 's mind hárman a' már legré-gibb időkben ösméretes, a' Káspi tengeren és Persián túl keletre és északra igen szélesen kiterjedt *Turk* vagy *Török* nép-tör'sök' ágá-nak tartatnak. De ha ezt egész bizonyosság-gal nem állíthatni is: annyi bizonyos, hogy keleti 1) költözködő nemzet, 's ősi lakhelye

-
- 1) Ezt kellene kihoznunk, ha semmi egyéb (külső vagy histó-riai) bizonyágunk nem volna, csak magából nyelvünk' természetéből is, mellynek valamint semmi hasonlatossága a' többi nyugoti nemzetek' nyelvével, úgy szembetűnő a' ke-letiekéveli egyezése, tekintve t.i. nem annyira az egyes szavakat, mint a' nyelvek' belső alkotását, szóhajlítást, származtatást, ragasztást, öszverakást.

Ilyen a' nyelv' természetében gyökerezett hasonlatossá-got akarnak sokan, újabb vi'sgálatok után, nyelvünk, és az északi *Finn* eredetű (*Finn*, *Lapp*, *Esthon*, *Vogul* 's a' t.) népek' nyelve közt is felállítani: melyből azomba magából, bár telyesen bebizonyíttassék is, más történeti adatok nem lévén, nem az következik, mit azok következtetni akar-nak, hogy nyelvünk és így nemzetünk is *Finn*-, ha-nem hogy a' *Finnek* magok is, valamint mi, keleti ere-detűek.

belső Á'sia, bízhetően a' mai *Turfan* 2) v. *Kis Bukaria* (a' régi Sogdiana, Margiana és Bactriana) volt. Innen egy rész, némelyek szerint a' 9-dik század' közepe felé, mások szerint még a' 7-dikben felkerekedvén, ezen kivándorlott ág a' Káspi tenger felett a' Volga (Atel) és Ural (Jaik) vizeknél, a' mai *Astrakán* v. feljebb *Baskiria* (a' régi Scythia intra Imaum) tájékán állapodott meg. Itt Kr. sz. u. 884 táján, 7 nemzetség elszakadván a' többtől, ezek, a' mi egyenes Őseink, ugyanannyi vezér (Ano-

-
- 2) *Turfánt* másképen *Igurnak* is nevezték, 's ennek lakosait *Uiguroknak*, *Unuiguroknak*. Ebből az *Ugri* (a' XI-dik századbeli Orosz Kronika-író, Szerzetes *Nestornál Jugri*) *Ungri* (a' Byzantiumi Íróknál *ουγγροι*) 's ebből ismét az *Ungari*, *Hungari* nevet sokkal hihetőbben származtathatni, mint akár *Ungvártól* Anonymus-, akár *Ung-Úrtól* Palma szerint.

Hogy lett az idegen *Ungari* v. *Hungari* névből a' *Magyar* név, melylyel saját nyelvén magát a' nemzet nevezi; vagy ebből amaz? megegyeztetethetni-e a' kettőt egymással, vagy huzhatni-e azon egy gyökér szóra? szükségtelen fejtegetés, midőn annyi más nemzeteknek egészen más nevéet látjuk a' magok nyelvén, mást az idegenekén, a' nélkül, hogy ezen különbségnek okára mehetnénk! Jobb megvallanunk, nem tudjuk, mint hosszas csúrés csavarás, szembe-tűző erőltetés után is csakugyan bizonytalanságban maradnunk. Elég annyit tudnunk, miről nincs kétség, hogy régi és igaz neve nemzetünknek a' *Magyar*, mely már a' X-dik század' elején, és így mindjárt a' Magyarok' kijövetele utánélt híres Görög Császár és Író Constantinus Porphyrogennetosnál előfordúl, csak hogy ez a' magyar hangzást görög betűkkel tisztán ki nem fejezhetvén, *Magyar* helyett *Mazart* ír.

nymus szerint: Almus, Eleud (Lebed), Kundu, Ound, Tosu, Huba, Tuhutum) alatt, Európába költözködtek, elébb ugyan az ugyan-csak belső Ásiából szakadt, velek rokon, 's akkor a' mai Krimben lakott Chazarok' szomszédságába, a' Don vagy Tanais, és Dnéper vagy Borysthenes folyóvizek közt fekvő, és egyik Vezérjokról úgy nevezett *Lebediás* tartományába; onnan 3 esztendő múlva (889) nyomtatva a' 'Paczinacitáktól vagy Petschenégek-től (kiket Volga és Ural-közti honjukból kihajtottak az Uzok vagy Cumanusok vagy Kunok, és a' Baskiriában hátra maradt Magyarok), a' Dnéper, Dnester (Tyras) és Pruth (Brutus, Hierassus) vizek közt eső földre, a' Kiévi Palatinatus' (Ucrania, Bessarabia, Moldva) egy részibe, vagy, mint Constantinus Porphyrogenetos hívja, *Atelkuzuba* 3); innen végre — Anonymus szerint a' tőlök szabadulni kívánó Kievi Oroszok' rábeszéléseéből, Constantinus szerint pedig a' Paczinacitáktól újra háborgattatva — miután a' nemzetségek száma, Constantinus szerint a' Chazarok' egy ágának a' Cabaroknak,

-
- 3) Szokott dolog volt régen a' mássalhangzón végződő szavakhoz *u* magábanhangzót ragasztani, mint példák erre Anonymusnál: *Borsu*, *Zabolsu* 's t. *Bors*, *Zabols* helyett. *Atelkuzu* tehát van *Atelkuz*, 's ez, az *ú ó* szolgálatot tévén (mint ugyancsak Anonymusnál példa *Cortuelu* azaz nyilván Körtvélytó), *Atelköz* helyett, mely annyit tesz, mint *Vízköz*: *Atel*; *Etyl*, *Etel*, a' Tatár nyelvben ma is meg lévő szó, vizet jelentvén.

Anonymus szerint a' Cumanoknak (kik magok is 7 kapitány alatt hét nemzetséget formáltak) hozzájuk állásával 8-ra szaporodott, Gallician és a' Karpathuson által 895-ben, vagy valamivel előbb *mai lakhelyökre*.

II. FEJEZET.

Magyarország' régi neve; Magyarokat megelőzőt lakói: Rómaiak, Gothok, Hunnok, Avarok.

Magyar Országának Dunántúli részét nevezték régen *Pannoniának*, a' Duna és Tisza között *Jazygiának*, a' Tiszántúlit *Dáciának*. Szélesebb értelemben Dacia alatt befoglaltatott Jazygia is.

Régi lakosai különbkülömbféle, de mind *Thraciai eredetű* vad népek. Esmeretesebb a' *Rómaiak* ideje óta kezdett lenni, kik Pannoniát többszöri harc után Augustus (K.e. 6 eszt.), Daciat Trajanus alatt (K. u. 106) meghódítván, 's Római Provinciákká változtatván, a' tartományt Olasz Országból szállított gyarmatokkal megnépesítették, lakosít szakadatlan köztök forgásuk által a' Római míveltséggel, szelidebb erkölcsökkel megösmértették.

A' Római birodalom hanyatlásnak indulván, *Dáciában* megfészkeltek magokat (213), 's azt később (270) Aurelianus császársága alatt egészen befoglalták a' Vistula' és Odera' partjai mellől jött, és utóbb egész a' Fekete tengerig kiterjeszkedett *Gothok*: Pannonia tovább

is (előbb *Superior* és *Inferior*, majd *Prima* és *Secunda-Consularis*, még később *I*, *II*, *Valeria* és *Savia*-ra osztva) a' Római Császárok hatalmában maradván.

A' Gothok' birodalmának 100 észendő múlva véget vetettek a' *Hunnok*. Kik északi Á'siából, a' régi Scythiából 374-ben Balamber vezérek alatt, a' Tanaison által Európába bejövén, 376-ban Dáciát, a' következő század' elején pedig, *Mundzuch*, vagy mint a' Hazai Történetírók nevezik, *Bendeguz* alatt Pannonia' egy részét, később a' többit is egészen meghódították, 's állították a' hatalmas *Hun-Birodalmat*, mely, mídön legnagyobb virágzásban volt, a' mind két Római birodalmat megrázkódttatott, 's adófizetőjévé tett vitéz *Attila* alatt (434—454) a' Rhenustól a' Volgáig, a' Bálti tenger' szigetjeitől a' Hádriai tenger-partokig, és a' Hemus hegyéig terjedt: de nagy alkotójának Attilának halálával, az ő 3 fiának az uralkodáson meg nem egyezhetése, pártokra szakadása miá, miután ezek részint a' Gepidákkal és Gothokkal, részint a' Rómaiakkal folytatott hadban elestek, csak hamar szétbomlott 469-ben.

A' hatalmuk' süllyedése után Pruth, Dnester és Dnéper folyóvizek közzé, 's alább a' Duna' torkolatjához vonúlt Hunnok *Dáciát* a' győzedelmes *Gepidáknak*, *Pannoniát* a' *Keleti* (Ostro-) *Gothoknak* hagyták. A' Gepidákat Dáciából 110 észendő múlva 565-ben kiverték a' 6-d. század

közepe' táján Á'siának a' Caucasustól északra eső részéből Európába tódult, és sokak' értelmé szerint a' Hannokkal rokon *Avarok*. Pannoniát a' Keleti Gothok önként oda hagyták még 489-ben, Theodorik — hadban és békességben egyiránt nagy Királyuk — alatt Olasz Országba menvén: hol, miután az Odoacer által alapított Herulok' Országának véget vetettek, állították az úgy nevezett Ostrogothusi Országot. Az ő elmenetelökkal üresen maradt Pannoniát a' *Longobárdok* ülték meg, 's bírták 568-ig. A' mikor a' II. Justinianus Császár ellen, vezérségétől lett megfosztatásáért, bosszút forraló Narses' hívására, felső Olasz Országba rohanván, itt új Országot, a' 200 esztendeig virágzott Longobardusit, alkották; Pannoniát pedig a' Gepidák ellen velek együtt harczolt szomszéd Avaroknak engedték. Kik e' szerint egész Daciának és Pannoniának Urai lettek; 's rövid időn, bátor és ravasz Chaganjok v. Chanjok *Baján'* vezetése alatt, a' tölök meggyőzött Gepidák, Bolgárok és Slávok is velek harczolván, nyugotra egész Noricumig és a' Dalmatiai partokig, keletre egyfelől csak nem a' Tanaisig, másfelől egész Konstanczinápolyig — mellyet magát is szinte megvevének — hatottak győzedelmes fegyvereikkel. Hatalmuk, bár mindjárt első vitéz Chanjok' kimúlta után hanyatlásnak indulva, tartott — 200 esztendőnél tovább — egész a' 8-dik szá-

zad' végéig. A' midőn Bavariai Herczeg Thassilótól, a' híres N. Károly Frank Király (utóbb Római Császár) ellen, ki a' Thassilo' Ipát, az utolsó Longobardus Királyt Desideriust (774) Országától megfosztotta, segítségül hívattatván, e' miá (788) oly háborúba ögyeledtek, mely többször megújúlva, utóbb telyes megaláztatásukkal, 's Frank iga alá jutással végződött 803-ban. *Pannoniát a' Rába vizéig* elfoglalta, és a' Frank birodalomhoz csatolta *N. Károly*; többi birtokukon a' *Tótok* és az *Ister'* (Duna) két partján, Alsó Moesiában lakott *Bolgárok* osztoztak. A' Frank szolgálással a' Keresztyén Vallást is kéntelenítették felvenni az Avarok: de lelkek egyikhez sem fülhetvén, mind kettőt nem egyszer próbálták lerázni, 's épen az e' közben fejökre halmozott új csapásokkal sietteték végpusztulásukat, annyira, hogy a' 9-dik század' közepe után még csak nevök sem fordul elő.

III. FEJEZET.

A' Magyar Történetírás' felosztása.

A' Magyar Történetírást két nagyobb *Időszakra* oszthatni, mellyek közzül az *Első* a' Fejedelmeket, *Második* a' Királyokat, 's ennek *Első Része* az Árpád' nemzetségből, *Második Része* a' különböző nemzetségekből, *Harmadik Része* az Austriai házból való Királyokat 's nemzetünknek ezek alatti történeteit foglalja magában.

I. IDŐSZAK.

A' FEJEDELMEK ALATT.

IV. FEJEZET.

A' Magyarok' első Fejedelme, Árpád.

Anonymus *Almust* teszi a' Magyarok' első Fejedelmének, 's ezt még 884-ben Scythiából lett kiindulásuk előtt elválasztottnak mondja. Egészen másképen adja elő a' dolgot a' csaknem egykorú, 's már csak ennyiben is méltán több hitelt érdemlő Constantinus, kit mi is követünk. Szerinte Eleink, midőn a' Volga mellől 7 Vezérek alatt kijöttek 1), minden közös fő 's kormány nélkül, a' hány nemzetség 's vezér vőlt, mind meg annyi független kis köztársaságot képeztek, melyek szabadon rendelkezve, hadban és békességben, minden dolgaikról, egy nagy egészszé, némű szövetséges Köztársasággá — *Polgárzattá* 2) egyedül a' kö-

---

1) Turoczi Chron. Hung. P. 11. c. 2. minden Vezér alatt a' csupa fegyverviselők számát 30,857-re, mind öszve kerek számmal 216,000-re teszi. Ezen számnak hihetően Magyarországba bejöttökkal sem vőlt híja; mert a' mit az úti viszontagság 's fegyver közzűlők elemésztett, annyival, ha többel nem, szaporodtak a' Cabarók vagy Kunok hozzájok állásával.

2) *Staat*, *Civitas* kifejezésére nem vőlt eddig szavunk. *Status* nem magyar, a' mellett érthetetlen rossz szó; *állodalom*, *karzat* lábra ekkorig sem kaphattak, amaz inkább formája, ez jelentésének határozatlansága miá. Nem lehetne-e hát *csillagzat*, *karzat*, *szózat* (több csillag, több kar, több szó

zős érdek és vérség által voltak alakítva. A' szükséges egyességnek innen természetesen folyt híjánát, kivált veszedelem' idején szomorúan érezvén, a' Chazarok Chanja' tanácsából is, még Atelközben laktokban egy közös Főt, Fejedelmet választottak magoknak 890 tájban, Almus' fiját Árpádot. Kire látszik a' többek közt mutatni az is, hogy a' következő Uralkodókat mind a' külső mind a' Hazai Irók rendesen nem Almus, hanem Árpád tör'sökebeli Fejedelmeknek nevezik. A' választás megesvén, Chazar szomszédjaik' szokása szerint új Fejedelmöket pai'saikra emelvén 3), — részint hogy mindének láthassák, részint talán ezzel is mások feletti állását akarván ábrázolni — a' népnek felmutatták; örökös hűséget és engedelmességet esküdtek, 's ezt saját kezeikkel ereikből kifolytatott vérökkel erősítették meg. Azután megállapították a' hatalom 's engedelmesség változhatatlan feltételeit, Anonymus után (Hist. 7 Ducum Cap. 6) következő módon:

---

együtt) hasonlatosságára *Polgártól* egy, a' latin *Civitas*-nak épen megfelelő új szót, *Polgárzat*-ot formálni, mely jelen-tené a' minden egy közös kormány alatt élő *Polgárok'* öszveségét, a' mi épen a' *Staat*, *Status?*: szélesebb értelemben vévén t. i. a' *Polgár* nevezetet, 's nem rekesztvén ki az alól az *Egy' önkénye* (Despotismus) alatt nyögőket sem, bár ezeknek tulajdonképen valamint *emberi*, úgy *polgári* jogaik sincsenek. Én, mig jobbat talál más, élek vele munkámban.

- 3) Innen lehet azon nálunk mai napig divatozó szokás, hogy új Tisztviselőink a' Gyűlésekben fölemeltetnek.

1. Parancsnokuk (Dux) magoknak és utódjaiknak, míg tart életök, mindenkor Almus (Árpád) nemzetségéből lesz.

2. Mit közös erővel keresnek, közös legyen mindnyájokkal.

3. Azon fő személyek (Principales Personae — a' nemzetségek' fejei, vezérei) kik önként választották Uroknak Almust (Árpádot), se magok, se maradékaik a' Fejedelem' tanácsából, 's az országlásban való részvétltől (honore regni) soha ki ne rekesztessenek.

4. Ha valaki utódjaik között hűségtelen lenne a' Fejedelem' személye iránt, vagy közte és rokoni, — *Cognati*, az az a' születésben, rangban hozzá legközelebb állók, és így a' nép nagyjai — közt visszavonást szerezne, vére azonképen ontassék ki, mint ők ontották a' magokét az Almusnak (Árpádnak) letett eskükor.

5. Ha valaki Almus' (Árpád) vagy a' Főszemélyek' maradéki között az esküt 's határozataikat megrontándja, átok feküdjék rajta, az az más szóval a' nép között rekesztessék ki örökre.

Igy változtatták Eleink szabad tetszésök szerint, mivel úgy látták jobbnak, a' szövetséges Köztársasági rendszert egy Uralkodóivá (*Foederativum Systemat Monarchicum*), de, mint a' fentebbiekből megtetszik, feltartva magoknak, az uralkodói önkény' 's nemzeti szolgaság' eltávoztatására nem csak az Igazgatás-

bani részvétel —, hanem, ha az Igazgató a' kötés' 's a' társaság' java ellen járna, az orvoslás' jogát is.

Csak hamar felemeltetése után megmutatta Árpád, hogy nem vólt Nemzete' bizodalmára méltatlan. Mert segítségül hívattatván VI (Philosophus vagy Bölcs) Leo Keleti vagy Görög Császártól a' Bolgár Fejedelem Simon ellen, ezt, a' Dunán általmenvén, véres harcz után megverte, 's úgy tért sok fogolylyal, gazdag zsákmánynyal haza Bolgár Országból 891-ben. Következő esztendőben Arnulf, a' Nyúgoti vagy Német Császár szállította fel, hallván győzedelme' hírét, a' Marahánok vagy Morvák' Királya Zventibáld, vagy mint a' Hazai Írók nevezik, Svatopluk ellen. Noha a' Császár' Német seregei megverettettek, Árpád itt is győzedelmes vólt: de mig ő Morvába járt, az alatt bosszút forralva, 's a' Paczinátzitákkal egyesülve a' Bolgárok az Atelközi othon maradt Magyarokat véletlen megtámadván, földjököt elpusztították, magokat levágták vagy szétkergették. Melyet látva a' Morvából, bár győztesen, haza tért Magyarok, új lakhelyet kerestek, 's ekkor esett oda feljebb említett béjövetelök a' mai Magyar honba.

Bejövén 895 tájban Eleink mai lakhelyökre, még Árpád alatt mind az egész Magyar hont, ide értve Erdélyt, Tót és Horvát Országot is, hatalmuk alá hajtották, meggyőz-

vén, 'vagy önkéntes általadásra birván annak akkori nagy részint Tót, Morva, Bolgár, és (Bolgár Felsőség alatt álló) Oláh lakosit. Bereg és Ung vármegye volt az első, melyet a' Carpatuson általkeltőkben elborítottak, 's *Munkács* (igaz neve *Munkás*, az útban kiállott sok bajtól, munkától) az első, negyven napi pihenést adott, nyugvó pont. Azután mentek *Ungvár* alá, 's ezt elfoglalták, az azt elébb oltalmazni próbált, utóbb futásnak eredt Tót Vár-örnyagot *Laborozot* — kiről a' mai *Latorcza*' neve — felakasztván. Ungváron mondja Anonymus, hogy Almus, az öregséggel gyengülését érezvén, Árpádnak a' fejedelemséget általadta. Innen, mint fő hadi szállásról indította Árpád, több csapatokra osztva, népét a' többi, hajdan Attila bírta, 's ő utána, mint szántszándékkal kihíresztelteté, ötet 's Magyarjait, mint Attila' egyenes örökösit illető, Magyar hazának el- vagy vissza-foglalására. Ungvárról, hadai könnyű szerrel a' Bodrogon túl hatván, *Szerenosre* tette által fő hadi szállását. Innen, ismét több csapatokra oszolva, mig vezérei a' mai Erdély, Tisza és Maros közt eső részt, mit Bihari Herczeg *Men Marot* (Menu Morout), 's magát Erdélyt, mit Gyalu (Gelu), mind kétő Bolgár felsőség alatt, nem különben a' Vág vize' mind két meljékét a' Morváig, mit a' Morva Király Svatopluktól *Zobor* birt, elfoglalták, maga az alatt leghatalmasabb ellenfelét *Salánt*,

a' Tisza, Duna és Carpatus közt lakott Tótok' és Bolgárok' Fejedelmét (ki mind a' Dunántúli vagy Moesiai Bolgár Király Simontól, kinek védettje (cliens) volt, mind Görög Császár Leotól (Anon. Hist. Duc. Cap. 38.) számos Bolgár és Görög haddal segítettett) Alpárnál tökéletesen meggyőzván's Nándorfejérvárba szalasztván⁴⁾, birtokát egész a' Sávaig terjesztette. Ezzel meg nem elégedett, hanem a' Bolgár Királyon mind a' Salán közelebbi segítségért, 's miután földön futóvá lett, befogadásáért, mind Atelköz' régi feldúlásáért bosszút állni kívánván, sereget küld Bulgáriába, 's a' Királyt két ízben megvervén, adófűzetőjévé teszi, azon kívül arra is kötelezi saját 'jának kezesül adása mellett, hogy Salánt többé nem védelmezi. Ezután a' Duna mellett felfele mentében a' *Csepel* szigetét igen megkedvelvén, itt, 's Ó Budán a' Magyar Uralkodók' leendő lakhelyén, tartózkodott azután többet, fia is Zoltán *Csepel* szigetén született. Honnan ismét délre és nyugotra fordítván fegyvereit, a' mai Temesi Bánátot egy-, más felől a' Dunántúli részt, Alsó Pannoniát, sőt a' Morva Királytól birt Felsőt is könnyű bajjal meghódoltatta 900 tájban. Szerencsés haladásában csak a' Bihari

---

4) Ezen történetet kívánta, Nemzeti 's költői lélekkel fel fogva, *Salán futása* hősi költeményében halhatatlanítani kosszorús Költőnk *Vörösmarti*: —

Mén Marót hátráltatta valamennyire, ki a' Körös és Szamos közt még mind tartotta magát: de midőn a' Magyarokat, az Erdélyből, híroket halva, önként eléjökbe kijött, 's velök társaságba állott Székelyekkel (Siculi) együtt, (Anon. Cap. 50) legerősebb vára Bihar alá szállni, 's ezt 12 napi kemény ostrom után elesve látta, maga járt a' békesség után, követei által egyetlen leányát Árpád' fijának Zoltánnak feleségül, 's véle minden birtokát jegyül ajánlván. Tettség a' feltétel Árpádnak. Mén Marót Bihar vára' csendes birtokában holtáig meghagyatott; akkor pedig — mi csak hamar azután (905) elkövetkezett — leányával minden birtoka Magyar k...re szállt. Mit azonba Árpád nem sokáig birhatott, 907-ben, miután még életében megeskette a' Magyarokat fija' hűségére, tettekkel gazdag pályáját bevégezvén.

Árpád nem csak Ország hódoltató, hanem egyszersmind dícséretes Kormányzó is volt.

Mindeneknek előtte, megemlékezvén esküjéről 's a' Nemzettel kötött szerződéséről, miután, a' Nemzet' becsületéhez illőleg, a' maga 's leendő Fejedelmek' számára Dunántúli Magyar Ország' fél felső részét, és Csepel szigét előre kiszakasztotta (honnan a' *Korona jószágok'* eredete): a' többi egész közös erővel *keresett tartományt* vitézi közt *kiosztotta*, 5) az

5) Ez, a' kötés' ereje szerint, tartozás lévén, hogy az ezen eredeti osztályban nyert birtok szorosan Fejedelmi ajándék

osztásban, mint Anonymusból kihozhatni, arra vigyázván, hogy kiki azon részt, vagy részen kapjon, melynek meghódításában különösebben fáradozott. A' volt birtokosok ezeknek ezen-túl szolgálni, földjeiket művelni, de ezek viszont amazokat, 's az egész hazát fegyverrel oltalmazni, 's a' *katonáskodás' minden terhét saját költségökön viselni* köteleztettek.

Továbbá, mihelyt a' szakadatlan háborúk-tól egy kis időt vehetett, a' mint Anonymus írja 6), a' Salánon vett győzelem után, *egyét értve a' Nemzettel*, (milites — mely az egész vitézlő, szabad népet tette) több, részint át-aljába az igazgatást és alkotmányt, részint a' magánosokat, és ezeknek vétségeit illető, akkoriban igen célirányos törvényeket hozott, melyeket egész épségökben, kiterjedésökben

---

nak (Donatio) nem tekintethetik; sőt hogy a' Fejedelem a' maga, 's követői' számára kiszakasztott résznek sem volt — mint örök időkig köz nemzeti célra, az ország' és ország-lás' szükségeire szántnak — tulajdonosa, 's azzal épen úgy nem bánhatott szabadon, mint a' többi vitézeknek osztály részökben adottakkal, magában értetődik. —

- 6) Cap. 40. Dux Arpad et sui milites, adepta victoria (de Salano) hinc egressi venerunt usque ad stagnum, quod dicitur Curtuelton, et manserunt ibi juxta silvam Gemelseu 34 diebus, et in illo loco Dux et sui milites ordinauerunt omnes consuetudinarias leges, et omnia jura ejus, qualiter seruirent Duci et Primatibus suis, vel qualiter iudicium facerent pro quolibet crimine commisso. Et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, Hungari juxta suum idioma nominauerunt Scerii (a' mai Szer) eo, quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni.

ugyan nem, de nyomaikat részint Anonymusnál, részint Törvénykönyvünkben, itt ott, elszórva, nyilván feltalálhatjuk. Ezek szerint, a' mi illeti

1. Az alkotmányi törvényt (*jus publicum*) és igazgatást: megállapított a' Fejedelemlnek mindenek feletti tekintete és bírószkodása, egybekötve a' jutalmazás' és büntetés', hadi és polgári fők, követek kinevezése', háború indítás', béke kötés', szomszédokkal alkudozás' és szövetekezés' jogával. Továbbá az egész ország, jobb igazgatás' és oltalmazás' tekintetéből, bizonyos apróbb részekre, tartományokra, leginkább természet-, folyóvizek, 's hegyek-szabta határok szerint, felosztatott. Minden ilyen kisebb tartományban volt egy egy, a' már feljebb említett birtokon feljül, egyedül a' Fejedelmet illető vár, melytől a' tartomány (*vártól vármegye*) rendesen nevezetét vette; minden Vármegyében — a' nemzetségek' régi Kapitányai, ezeknek maradéki, vérei, vagy a' vitézségökkel ily rangot újabban érdemeltek-közzül — egy egy Fő Igazgató (*Primates*), kiknek tiszte volt békesség idején a' Fejedelem' nevében igazságot szolgáltatni, a' köz csendességre ügyelni, hadban a' zászlójok alá gyülekező megyei katonaságot vezetni. —

2. A' magános és büntető törvényt (*jus privatum et criminale*) illetőleg, azon kívül, a' mit átaljába mond Anonymus, hogy minden

szokásbeli törvényeket, minden jussokat elrendeltek, 's azt is meghatározták: minden elkövetett vétekben hogyan kelljen ítélni? keveset tudunk; fenmaradt csakugyan Hármass Törvénykönyvünkben (Pars I. Tit 3 §. 4. 5.) egy, az akkori igazság-kiszolgáltatás' képét előnkbe tüntető törvény, mely szerént a' harczra hívó parancsnak nem engedelmeskedett, vagy a' tábort hír nélkül elhagyott katona, katonai, vagy a' mi akkor egy volt, nemesi rangjától örökre megfosztatva, póri (plebs) vagy szolgálai állapotra alávetetett. Mely törvényből Eleinknek nem csak emberi vért, a' hol lehetett, kímélni szerető emberisége, hanem az is megtetszik, hogy a' nemesi legdiszesb cím, mely különben nemzetségről nemzetségre ment, 's érdemesek által újonnan is megszerezhető vólt, sem tunyaság', vagy kötelesség-múlasztás' palástjává, sem büntetlenség' eszközévé nem változtatva, az által még díszesebbé tétetett, hogy az érdemetlen tőle megfosztatott.

A' közelebb, 's feljebb mondottakból nem csak a' kezdetben Eleink közt divatozott igazgatás' formája, hanem egyszersmind az Ország' Nagyjainak, vagy Fő Rendeknek, a' Nemesektől vagy Katonáktól, ezeknek ismét a' néptől (plebs) különbözése is látható. A' *Nagyok* (*Primates, Primores, feljebb, Cognati*) közzé tartoztak t. i. a' Kapitányok 's Vármegyék' Igazgatói, a' *Nemesek* vagy *Katonák* (*Milites*) közzé

az Árpád alatt bejött Magyarok, Kievi Oroszok és Kunok, sőt a' Magyar' föld' akkori Urai közül is az önként Árpád mellé állottak: mindnyájan — mint törvényeink nevezik — *Földes Urak, Domini Terrestres*; a' nép (*plebs*) közé végre a' többi itten talált, fegyvertől megkímélt, szolgai foglalatosságokra szorított sokaság, pórság, ide számlálva a' nemességeket büntetésül elvesztetteket is, a' hadban elfogottakkal együtt. De látható egyszersmind az is, hogy azon különbség, melly egyébiránt a' Fő Rendek, 's Katonák vagy köz nemések közt volt, amazoknak ezek felett, a' törvény hozás legfőbb, legfontosabb jogában, a' köz nemzeti gyűlésen, semmi elsőséget nem adott.

Adjuk hozzá mind ezekhez az, annyi különböző nyelvű, szokású, miveletlen népeknek, hogy egymással — kivált gazdag örökségen osztotva — megalkhassanak, igazgatásában 's együvé tartásában multhatatlanul megkívántatott bölcsességet: 's lehetetlen az ezeket tett férjfiútól a' tisztelet' és nagyra becsülés' adaját megvonunk. 7)

V. FEJEZET.

Az Árpádot követett Fejedelmek Szent Istvánig.

Árpád' halála után kis koru, Anonymus szerint 13, a' feljebb mondottak szerint alig 10

---

7) Melly méltó volt tehát a' halhatatlan Férjfiúnak valahára egy Homér-ra találni Horvátunkban! Árpádiás.

éves fija Zoltán (Zulta) vette által (907—947) az uralkodást, melyre mig alkalmas lenne, helyette az Ország' Nagyjaitól köz megegyezéssel választott Gondviselők (Curatores) igazgatták az Országot. Ezek alatt történt az, hogy a' Németek, nevezetesen a' Bajorok, használni akarván az alkalmat, melyet nyújtani látszott a' Fejedelem' kis korúsága, haddal támadták meg a' Magyarokat: de 3 napi véres harcz után, telyesen megverettetvén, egyebet annál nem nyertek, hogy az új győzedelmen neki bátorodott külobben is harcz- és ragadomány-kereső Magyarok a' következő esztendőekben Német Országot szüntelen pusztították, 's végre 910-ben Augspurnál magán a' Császáron *Gyermek Lajoson* (Ludovicus Infans) nyert fényes győzedelm¹⁾ következésében, évenkénti adófizetésre is kényszerítették. Ezen gyalázattól megmentette ugyan honát *Madarász Henrik* (Henricus Auceps) Császár, ki a' Magyarok' beütése ellen várakat építtetvén, a' nagyobb helyeket kőfallal körülvén, e' mellett seregeit szünet nélkül gyakorolván, végre 934-ben *Merseburgnál* Saxoniában a' beütött Magyarokat szinte semmivé tette, levágván közzülök, némely Történetírók szerint többet 30 ezernél: de a' Magyarok ezen túl is Német sőt Franczia és Olasz

---

1) Lelkes hősi költeménye róla Czuczornak: *Augsburgi ütközet* 4 énekben.

Országot is háborgatni, pusztítani soha egészen meg nem szűntek. —

Ezeknél reánk nézve nevezetesebb az, hogy Zoltán a' telyes időt elérvén, az Ország' határait mindenfelől szorosan meghatározottatta, hogy mind maga, mind szomszédi, mi övék, tudhasák és oltalmazhasák. Ezen határok kijelölésében különböznek valamilyen egymástól Constantinus és Anonymus; mi, a' mint a' kettőt egybevetve hihetőbbnek találtuk, úgy adjuk. E' szerint határai voltak akkor Magyar Ország'nak: keletről az Erdélyt Móldvától (melyet akkor a' Cumanok' vagy Kunok' egy része lakott) elválasztó, 's egész a' Traján hídjáig nyúló hegyek; délről a' Duna és Sava; nyugotról a' Stíriai hegyek a' Cetiusig; északról a' Morva vize és a' Carpathusok.

Figyelmet érdemel Zoltán' tettei közt még az is, hogy a' Mo'soni határra, az Ország' széleinek azon a' részen a' Németek' beütései ellen biztosítására, új Russus lakosokat szállított, kiknek felvigyázóivá a' még Árpád alatt bejött régi Russok' maradékit tévén, ezek az-ólta, hogy amazoktól megkülönböztessenek, Ó-Russ, vagy O-Roszoknak kezdtek neveztetni; 's innen lett hihetően az *Orosz* nevezet, innen a' tőlök épített várnak is a' Duna mellett Oroszvár (Çarlburg) neve. —

Zoltán 947-ben, halála előtt 2 esztendővel, általadta az országlást fíjának, To-

rusnak 2) (947—972) kit Anonymus *Tocsunak*, 's igen csendes és békesség szerető Fejedelemnek ír, 's ezt különösen azzal bizonyítja, hogy alatta sok külföldiek Magyar Országba költözködtek. Ezek közt voltak a' keletről Perziából Európába, nevezetesen Bolgár Országba szakadt, különben Muhamedet követő Ismaeliták (Turóczinál P. II. C. 22. Saraceni), kiknek Pest várát adta lakásúl Toxus. Egészen másképen, igen heves, nyughatatlan és harczos Fejedelemnek festik Toxust a' külföldi Írók, 's ezt látszik némükép igazolni a' Magyaroknak ő alatta Német Országba gyakori beútése, mignem 955-ben Augspurgnál, hol 45 évvel az előtt olly fényes győzedelmet nyertek magok, I. Otto Császártól szörnyen megverettetvén, jövődőre tartózkodóbbakká, csend- és béke-szeretőbbekké tétettek. Az akkori idők' 's Eleink gondolkozása' esmértetésére méltónak tartjuk megemlíteni, hogy az elfogottak közzül — miután a' többek vagy lekonzultattak, vagy, közöttök a' 3 fogoly vezér is, Bulzo (Bulcsu), Lehel 3) és talán Botond, felakasztattak — he-

---

2) Toxust némelyek származtatják *Tagos*-ból; mely régi írással *Togos*, ez öszverántva *Togs*, ez ismét deák végzettel *Togsus* vagy *Toxus*.

3) Erről meséli Turóczy P. II. C. 25. hogy kürtivel Konrád Császárt, midőn ennek mint fogoly elibe vitetett, agyon ütötte: holott ekkor nem is Konrád, ki még 918-ban meghalt, hanem I. Otto — 's még azon történet után 18 esz-

ten, hírmondóknak, elvágott órral és fülekkel haza bocsáttatván, ezeket Eleink⁴⁾), keményebbek mint akar a' Spártaiak, akar a' Rómaiak, nem csak örömmel nem fogadtak, hanem ily gyalázatos áron vásárolt 'életök' büntetéséül, feleségeiktől, gyermekeiktől, minden vagyonuktól megfosztva, becsületes emberek' sorából száműzve, élelmöket koldulással kényszerítették keresni, 's útálatból közönségesen nem más-képen, mint *Magyarkák, Gyász, Lázárok* névvel nevezték.

Az Augsburgi romlás után belső Német Országot ugyan nem, de Baváriát azon túl is háborgatták, 's kevés pihenés után sokkal nagyobb erővel Thracziának estek, azt, valamint Bolgár Országot is feldúlták, sőt Constanczi-nápolyt is veszélylyel fenyegették, míg nem innen is 970-ben nagy veszteséggel visszaveretettek. Két esztendővel azután meghalt Toxus, Atyja, Nagy-atyja' példajaként fijának Geizának a' Fejedelemségre az utat még életében megkészítvén.

Nevezetes dolog, mire ez alkalommal figyelmeztetni Olvasóinkat el nem mulaszthatjuk, egyik, hogy noha Árpád' nemzetségének örök-

---

tendeig — uralkodott. Ezen állítólag Lchel' kúrti ma is látható Jász-Berényben.

- 4) Dissentientes conditionibus Faedis, et exemplo trahenti Perniciem veniens in aevum, Si non periret immiserabilis Captiva pubes. *Hor. C. III. 5.*

ség szerint általajánltatott a' fejedelemség, Fejedelmeink m. a. mindnyájan oly előrelátással bírtak, hogy első-szülöttjüket mindenkor még életökben beültették a' fejedelmi székbe; másik, hogy sem Anonymus, sem más Írók Fejedelmeinknek feleséget sehol egynél többet nem tulajdonítanak, miből nem vaktába következtethetni, hogy az egész Magyar Nemzet, míg pogány volt is, a' sok feleségűséget nem ösmérte.

GEISA, (972—997) elődöeitől egészen különbözö, a' többször hadban vallott tetemes károkat is maga előtt tartva, népét az örökös harcztól, kóborlástól elvonni, a' helyett rendhez, függéshez szoktatni, a' tartós béke', szántásvetés', kézimesterségek', kereskedés' szelídebb örömeivel 's hasznaival megösmértetni, és így épen a' mire a' karral már hatalmas nemzetnek legnagyobb szüksége volt, azt tette törekedései' fő céljává. Uralkodásának kezdete — mert a' vad, erőteljes nemzettel bódogólni másképp nem is lehetett — igen kemény volt, honnan 'sarnoki neve némelly Íróknál; de annál szelídebb vége, miután népét félni, engedelmeskedni megtanította. Alatta a' szabad járás-kelésnél fogva honunk' áldott földjével meg ösmerkedett idegenek seregestől költözködtek az országba, azt ekként nem csak népesebbé, hanem miveltebbé lenni is segítették; 's ugyan

azok a' Keresztyén vallás' lábrakapását is si-
 ettették. Egyesek már még Toxus alatt be-
 vették a' Krisztus' vallását; nevezetesen, ha
 hiszünk a' Görög Történetíróknak, Bolosudes
 (*Bulcsu*) és Gyla (*Gyula*), mind ketten fő em-
 berek, amaz Temesi, ez Erdélyi Parancsnok
 (Kapitány), 948-ban Konstanczinápolyban meg-
 keresztelkedtek. Közülök Bulcsu ugyan nem
 soká azután elhagyott hitére visszatért: de
 Gyula nem csak maga áthatatosan megmaradt a'
 Keresztyén vallásban, hanem azt Konstanczi-
 nápolyból magával hozott Görög Szerzetes Hie-
 rotheus által hazafijai közt is terjesztette, még
 pedig — minthogy maga Konstanczinápolyban
 keresztelkedett meg, onnan hozta magával Hie-
 rotheust is — igen hihetően nem a' Deák vagy
 Nyúgoti, közönségesen Catholica, hanem Gö-
 rög vagy Keleti Ekkle'sia' rendtartása szerint,
 mire látszik a' többek közt mutatni mind több
 hónapjainknak Görög Szentekről lett elnevez-
 tetése, mind ezen nálunk máig is fennlévő ne-
 vezet *Ó hit*, melylyel később a' Római Pápához
 állott Eleink az oda hagyás után a' Görög val-
 lást nevezték. Közönségesebb azomba a' Ke-
 resztyén vallás Magyar Országban csak Geisa
 alatt kezdett lenni, ki a' Keresztyén Gyula' ke-
 resztyén leányát Saroltát elvévén, némelyek
 szerint még 977-ben (Katona Hist. Duc. p. 563)
 maga is keresztyénné lett; mások szerint, bár,

zendüléstől féltiben, késett is nyilván az új vallásra általmenni, ennek terjedését m. a. nem csak nem akadályoztatta, sőt minden módon elősegítette, mígnem Prágai Püspök Adalbertnek részint követei, részint személyes jelenléte, és a' Császár 3-dik Otto' barátsága, 's ha kívántatnék, ígért segítsége által arra bírattott, hogy fijával Istvánnal együtt — kit már elébb, mikor még alig vólt 14 esztendő (993) népével Fejedelemnek ösmértetett — csakugyan megkeresztelkedett 994 vagy 995-ben; melly után, fijának a' derék Giselát, Baváriai Herceg', később Német Császár' II-dik Henrik' testvérjét feleségül (996) eljegyezvén, maga csak hamar kimult, 's berekesztette a' Magyar *Fejedelmek (Duces)* sorát 997-ben.

Geisát némelyek első Királyának teszik a' Magyaroknak, nem csak azon az okon, mivel több mind régi, mind újabb Történetírók, sőt maga Otto Császár is nyilván Királynak (*rex*) nevezik; hanem azért is, mert Szent István a' fijához, Imréhez, írt intéseiben Hazai Királyokról emlékezik, mit, ha maga lett volna az első Király, lehetetlen hogy írt volna: de közönségesebb vélekedés, 's mi is ezt követjük, melly szerint a' következő *Szent István* nyitja meg a' honi történet-írásnak a' Királyokkal kezdődő második szakát. —

II. IDŐSZAK.

A' KIRÁLYOK ALATT.

I. R É S Z.

ÁRPÁD NEMZETSÉGEBELI KIRÁLYOK

1000—1301.

VI. FEJEZET.

A' Magyarok' első Királya Szent István.

István (997—1038), midőn a' Fejedelemségben Atyját követte, még igen ifjú, alig 18 esztendő, de bátorságát, elhatározottságát, okosságát tekintve, már férjfi volt. Uralkodása' elein mindjárt kitört a' régen lappangó békételenség, mely, részint a' külföldiek' nagy megkülömböztetéséből, részint a' Keresztyén Vallás' buzgó terjesztéséből, még Atyja alatt eredett. Az elégtelenek' titkos izgatója, majd nyilván vezére Somogy hatalmas Ura, az Árpád' véréből származott *Kupa* (Kupán vagy Koppán) volt, ki egyenlő hévvel vágyott a' Fejedelemségre, és az Özvegy Királyné, a' szép Lengyel Adelhaid' kezére, 1) kivel Geisa, első felesége Sarolta' 884-ben történt halála után,

---

1) Ezt tartjuk a' Lengyel Írók 's az ezek nyomain indúlt Pray és Cornides után hihetőbbnek, mint a' mit Turóczi P. II. 28 mond: hogy Istvánnak még életben lévő Anyja, Sarolta lett volna Kupa' vágyainak tárgya, 's így az anyát választotta volna ki saját fijának a' fejedelmi széktől, 's mi több, életétől leendő megfosztására eszközül.

2-dik házasságra lépett vólt. 'S bár czélzati-
nak egyike a' nemes gondolkozásu asszony'
állhatatosságánál hajótörést szenvedett, a' má-
sikkal azért fel nem hagyva, számtalan soka-
ságot lázasztott fel, 's gyűjtött csak hamar
zászlói alá, az ősi vallás' és szabadság' védel-
mezése' színe alatt. Azomba így is az igaz ügy,
bár kisebb erővel, győzedelmeskedett a' sok-
kál számosabbon és hatalmasabbnak látszottn.
Egyetlenegy ütközet Veszprém vármegyében,
Pálotához közel, 998-ban, *Kupa'* határtalan
merészletinek határt, életének véget vetett:
seregei nagy vérontás után telyesen megveret-
tetvén; maga, vezér vezérrel, az István' ha-
dait vezetett vitéz Bajor *Vencellinnel*, harczol-
va elesvén. Kinek azután elmetszett feje ka-
róba húzatott; teste négyfelé vágattatván, da-
rabjai a' két haza' nagyobb váraiban közönsé-
gesen kiszégezve mutogattattak; mindeneknek
a' hasonló merészlettől elrettentésire. Mely
emberiséget borzasztó, kegyetlen, nem keresz-
tyén tettét a' különben kegyes keresztyén Ki-
rálynak csak az akkori idők' még igen
durva szellemével, 's talán azzal menthetni,
hogy ezen egy példás büntetéssel, ki tudja men-
nyi gyászos hazafi-háborúknak 's mennyi eze-
rek' vére' kiomlásának vétetett jövendőre eleje.
Nem is olvassuk, hogy ez egyen kívül a' töb-
bekkel hasonló bosszuálló indulatját éreztette
volna a' győző; sőt a' harcz-kímélte futókat,

hogy több hazafi vér, mint a' mennyinek elkerülhetetlenül kellett, ne ontassék, úzni, vágni magáéinak megtiltotta.

Kupa' elestivel, az ő vólt, már most a' győzedelmesnek martalékul maradt egész birtoka egy külön (*Somogy*) vármegyévé formáltatott; a' megölettek' 's foglyok' javai elfoglaltattak, de nem a' közönséges Kincstár' (*Fiscus*) gazdagítására, nem is hű szolgálatok' jutalmazására (*Donatio*), hanem szent végekre, templomok', klastromok', Püspökségek' 'sa' t. alapítására, 's gazdag jövedelmekkel ellátására: részint mivel ezt tartotta kétes kimenetű harcza előtt tett fogadása Istvánnak; részint mivel úgy vólt lelkében meggyőződve, hogy sem népének nagyobb jót, sem országlásának biztosabb kezességet nem nyújthat, mint ha a' Keresztyén vallást — mellytől várta népének újjászületését, szív- és lélekbeli magasb kimiveltetését, egyszersmind minden egyéb rendeltetnek is állandóságát — a' pogánynak kiirtásával, országában közönségessé, egyedül uralkodóvá, öröklővé teszi. E' czélt tartva maga előtt, 's azt is jól tudva, hogy hitben állandóságot csak meggyőződés, meggyőződést csak tanítás, oktatás, felvilágosodás szerezhethet; 's hogy erőszak, kényszerítés, ha tehetnek is valamit, nem csak munkálatuk azonnal megszűnik, mihelyt a' szülő ok, a' félelem megszűnt, hanem rendesen csak nagyobb ellenszegülést tá-

masztanak: mindeneknek előtte a' szomszéd Cseh és Német Országból, az Evangyliom' Magyar Országon hirdetésére, számos Papokat, Szerzeteseket hitt be, ezek közt a' későbbben Kalocsai Püspökké, 's hazánk' évkönyveiben nevezetessé lett Cseh, Braunaui Barát *Astricust*, ki — igaz nevével *Anastasius* — *Astricus*, 's a' mi egyre megy, *Coelestis* nevét hihetően nagy buzgóságától vette. Miután ekként a' megtérteknek szakadatlan kedvezés, a' megátalkodottakkal ottan ottan kemény bánás közbe, az Evangyliomot külföldi tanítók által meglehetősen elterjesztve látta: második gondja volt, részint Pásztorokról, Felvigyázókról, részint jövődöbeli, már nem külföldről hozatandó, hanem magában a' hazában készülendő tanítókról, Evangyliom-hirdetőkről gondoskodni. Ily szándékkal a' Sz. Mártoni Abbasságon (Apáturságon) kívül (Abbatia — ma Archiabbatia — Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae, Győr vármegyében) - melyet még Atyja Geisa elkezdett volt, ő pedig Német és Olasz országból hozott tudós Barátokkal, mint akkor egyedüli építő-mesterekkel pompáson fölépíttett, gazdag jövedelmekkel megajándékozott - még négy más Apáturságot alapított, úgymint: Pécs-Váradon, Pécshez közel, Baranyában, Zobor hegyén Nyitrában, Szalaváron Szalában, és Bakony-bélen Veszprémben, mind a' Sz. Benedek' Szerzetebeliek' számára. Azután

felosztotta az Országot 10 Papi-megyére (Dioecesis), és Kalocsát, Pécsét, Veszprémet, Győrt, Bácsot, Vácot, Egert, Marost (melly később *Sanádra*, 's ez *Csanádra* változott), Nagy Váradot, Gyula-Fejérvárt (Erdélyben) rendelte a' jövendő Püspökök' lakhelyévé, mindnyájok' fejivé pedig és Érseki székké Esztergomot, 's ezeknek jövedelmül egyről egyig ropant fekvő jószágokat, és az addig Fejedelmeknek fizettetni szokott *tizedet*, *dézmát*.

Minthogy pedig mind ezek csak a' Pápa', mint az Anyaszentegyház feje' meghatalmazásával 's jóváhagyásával látszának sikerülhetőknek és állandóknak: részint ezen helybehagyás-, részint a' célba vett nagyobb, királyi rang' 's korona' megnyerhetése végett fényes követséget küldött az említett *Astricus'* vezérlése alatt Rómába. Mind kettőben szerencsés véget ért. Mert amaz, akkor időben páratlan tudományú, 's miután Pápává lett, a' Pápai hatalmat, tekintetet nem kisebb tűzzel védett, mint azelőtt ostromlott, igen lelkes, 's mint író is, igen nevezetes *II. Sylvester* (előbb Gerbert) Pápától nem csak minden rendeletinek megerősítését, hanem magának 's utódjainak *Apostoli* nevet, 's ezzel nem csupa tisztességet, hanem *jógot* is — a' *Magyar Anyaszentegyház'* minden dolgairól *szabad rendelkezés' jógát* — 's ennek jegyül a' szokott *kettős keresztet*, mind ezeken feljül pedig az akkor éppen Rómában

jelen volt jó barátja', 3-dik Otto Császár' szószólására, a' kívánt koronát is, mely előbb a' Lengyel *Boleslávnak* volt szánva, haladék nélkül megnyerte. És ez a' Sylvestertől ajándékozott korona teszi igen hihetően a' mai Magyar koronának felső vagy deák részét, alja a' Ducás Mihály Görög Császár által I Geisának, még Herczeg 's Erdélyi Fejedelem korában, ajándékozottból 2) álván, 's a' kettő, úgy a' mint van, Sz. László alatt egyesítettvén.

Csak hamar, hogy követői haza jöttek, még azon esztendőben, 1000-ben, Esztergomban magát megkoronáztatván, Királyi nevet vón fel, 's így (a' közönséges vélekedés szerint) a' Magyaroknak első Királya, és, még azontúl 38 esztendőre terjedt szelíd és bölcs uralkodása alatt, Országunknak 's igazgatási rendszerünknek, úgy a' mint az mai napig is nagy részben megvan, alkotója, teremője lett.

A' *Vallásra* nézve, melly ezentúl is fő gondja maradt, a' miket újonnan tett, csak folytatási voltak az elkezdett, már oda feljebb említett intézeteknek. Ide tartozik a' többek közt: hogy minden Püspöki és Érseki lakhelyet, egy egy pompás templommal, 's Kánonoki lakkal (Collegium) látott el; hogy egyébütt is szerte szélyel az Országban templomokat építtetett, azok közt az akkori keresztyén világ' legpomp-

---

2) Lásd alább VII. Fejezet Salamon alatt.

pásabb, leggazdagabb templomai közzé szám-
lált, 's méltán számlált *Székes-Fejérvárit*, hol
azután Királyaink legnagyobb része koronáz-
tatott. A' Péter és Pál Apostolok' tiszteleté-
re szánt Budai roppant Klastromot is, melyet
későbbben vagy I Geisa, vagy Sz. László vé-
geztetett be, Ő kezdte Görög Országból ho-
zott legjelesebb mesterekkel építtetni. Buzgó-
sága és bőkezősége nem határozódott a' Ma-
gyar hon' határaiban, hanem azokon kívül is,
egyebet elhallgatva, Rómában 12 Kánonokra Col-
legiumot 's Fogadót (Hospitale), az utazó Ma-
gyarok' számára Jérusálemben Klastromot, Kon-
stanczinápolyban és Ravennában templomot - mind
annyi remekeit az akkori művészetnek - temér-
dek költséggel emeltetett.

Nem kevésbé fontosak, általánosak voltak
a' *Polgári alkotmányt*, igazgatási rendszert tár-
gyazott intézetei. A' régi együgyű, bár, elveit
tekintve, józan igazgatás-forma nem volt töb-
bé nemzetünknek sem saját- sem a' szomszéd
népek' jelen helyzetéhez illő, nem kivált a'
béhozott új királysághoz. Igen sok volt abban
határozatlan, igen sok az uralkodó' maga mér-
séklésre, igen sok az alattvalók' engedelmes-
ségire bízva. A' mi meg volt határozva, az is
Árpád óta sok másképpen lett. Így, hogy
egyet, a' legnagyobbat említsük, a' Kapitányok,
Fő-tisztek - kiknek mennél kisebb számuk,
annál nagyobb volt hatalmuk, hatáskörük -

élve az alkalommal, a' tartományoknak, vármegyéknek, melyeket csak kormányozni, a' Fejedelem' nevében, tartozának, apródonként Uraikká, meg annyi kis Királyokká tették magokat, kiktől, mint csak a' *Kupa'* példája is közelebb eléggé megmutat, sem fejedelmi szék, sem egyesek' szabadsága nem vőlt többé bátorságban; mi ha így megy, előre látni lehetett, hogy a' Magyar *Polgárság* is elébb utóbb a' Chazar 's annyi más népek' sorsára, végső szétbomlásra, pusztulásra lesz jutandó. Ezt tudva, ezt érezve minden valamennyire megvilágosodottabb, józanabb gondolkozásúak óhajtották a' változtatást, óhajtotta különösen maga a' Király. Csak hamar tehát az Esztergomban véghezment koronázás után, mikor az újság-, a' fényes jelenet által kedvesen meglepett elméket, indulatokat leginkább lehete vezethetőknak, minden jóra birhatóknak reményleni: az összeegyülekezett nép-nagyokkal, papi és világi urakkal egyetértőleg, új, az idő, a' nemzet', az új királyság' jelen kívánsátihoz alkalmaztatottabb, a' kölcsönös jogokat és kötelességeket szorosabban meghatározó *Alkotmányi Rendszert* (Constitutio) készített, melyben sokat vett a' külföldiek, kivált Frank és Német Császárok' hasonló intézeteiből, régiebb újabb törvényeiből, az alap azomban tovább is az eredeti, Árpád alatt kötött szövetség maradt. Így nevezetesen az új rendszer

is, valamint a' régi, *Árpád nemzetségének az uralkodásbani örökösödésén; a' nemzetnek a' törvényhozásban a' Fejedelemmel megosztott részvételén; a' nemességnek, úgy a' fő- mint a' köz-nemességnek, az Ország' oltalmazása' múlhatatlan feltétele mellett, minden egyéb teréhtől, adózástól felmentetésén, 's rangjaiktól megválva, egyenlőségén, személy' 's birtok' sérthetlenségén* sarkallott. Az újban is, mint a' régi-ben, 2 nagy osztálya különböztetett meg az Ország' lakosinak, *Nemesség és Pórság*; hanem a' nemességbe, még pedig *első helyre*, felvétetett a' keresztyén vallással létre jött *Papság*; minélfogva ezentúl 3 megkülönböztetett osztálya létezett a' Nemességnek: *Papok*, értetvén csak a' főbbek, *Érsek, Püspökök, Abbások — Praelati; Fő-Nemesek — Proceres, Magnates*; és *Köz-Nemesek — Milites*, más névvel minthogy hadban egyedül a' Király' zászlója alatt szolgáltak, *Servientes Regis* vagy *Servientes Regales*: rangban különbözök, jögra mind hárman egyenlők, 's magasabb értelemben, egyedüli *Nép — Populus*. E' közt és a' *Pórság — Plebs* (Magyarok előtti birtokosok, szabadságukat vesztett Magyarok, és hadi fogjok, l. 4-dik Fejezet) közt mintegy középben állottak, 's némikép a' Nemességnek veteményes kertül szolgáltak az úgy nevezett *Jobbagiones* vagy *Jobbakiones Castri — Várjobbágyok* (talán *Jobb-ügy*, vagy *Jobb-ág*, v.

Jobbak), kik hasolóképen, mint a' Nemesek, hadi szolgálatot, csak hogy nem közvetlenül a' Király, hanem a' Vármegyei Fő-Ispán (*Comes Parochianus*) alatt, tettek, 's ezért a' Királyi várhoz (milyen minden vármegyében volt egy, lásd 4-d. Fej.) tartozó földekből, melyeknek oltalmazása legközelebb reájok nézett, magok' 's családok' tartására bizonyos részt bírtak, menten minden paraszti és polgári terhektől, de nem örökösen (bár örökösödési joggal — *jure haereditario* — 's ez is különbözteti őket az igazi nemesektől) hanem csak addig, míg magok vagy hozzájoktartozóik az említett szolgálatot tették; e' szerint birtokaiknak csak feltételes Urai voltak, honnan *Conditionarii* névvel is neveztettek. Kik azonban magokat közzülök megkülönböztették, földjeiknek örökös független uraikká, 's akkor egyszersmind nemessekké is lettek; mi nem ritkán történvén, apródonként mind megnemesedtek, úgy hogy a' 14-dik században már nevék is egészen megszűnt.

A' Vár-jobbágyokéhoz igen hasonló volt helyzete az úgy mondatott *Udvarnokoknak* — *Udvarnici*, kik, mint nevék mutatja, a' várban, a' királyi Udvarnak ottani mulatása alatt, külföldi házi (Udvari) foglalatosságokra alkalmaztattak, az Udvar, ha kívántatott, egyik vártól a' másikig kísérték, honnan *Comites Udvarnici* nevék is volt. Állottak ezek olyan

hadban elfogott jobb származásúakból, kiket Sz. István, keresztyéni szánakozásból, Uraiktól pénzen megváltván, a' Királyi várakban, vagy ezek' melyékén telepített meg hasonló feltétellel, mint a' vár-jobbágyokat, honnan rájuk is alkalmaztatott a' *Conditionarii* nevezet. Idővel, nagy részint N. Lajos által, ezek is mind megnemesítették.

A' mely viszonyban a' vár-jobbágyok a Királyhoz, hasonlóban állottak az úgy nevezett *Nobiles Praediales* az ő Uraikhoz, hasonló jókban részesítettek azoktól, hasonló szolgálatért, csak hogy hadban nem a' vármegyei Fő-Ispán, hanem tulajdon Uraik' zászlói alatt katonáskodtak. Kivált az Érseki, Püspöki, Abbási Praediálisok, mint azon Templomoknak, Szent-helyeknek, melyeknek földjeiből, majorságai-ból — *praedia* — éltek, legközelebbi védői, különös, szinte nemesi kedvezésekben részesültek a' Király' részéről is, 's innen nevezettek *Nobiles*, 's a' praediumoktól *Praediales* névvel.

A' Vár-jobbágyoknál, Udvarnokoknál, Majorsági vagy Papi nemeseknél egy foggal ismét alább, a' közönséges földmivelő pórságnál (*servi*) feljebb állottak az úgy nevezett *Cives Castri* és *Hospites* — *Polgárok* (kikből keletkeztek majd a' Szabad Királyi Városok) és *Idegenek*, amazok egyedül a' várban vagy vármelyékén, ezek azon kívül a' nagy Urak' jó-

szágaiban is, rendszeren vagy kézi mesterségekkel vagy kereskedéssel foglalatoskodók, mentek egyaránt minden katonai és szolgálai foglatosságtól, de nem az adótól.

Legutólsó, legalsó szakaszt tették a' Szolgák, *Servi Castri, Subditi, Rustici, Jobbagiones, Jobbagyok* a' szokott 's egészen más értelemben, 3) mint feljebb, kik, falukon széljel szórva, a' királyi vagy urasági földeket művelték, robotoztak, adót 's terméseikből tizedet vagy huszadot (előbb a' Fejedelemnek, utóbb Sz. István' ajándékozásából a' Püspököknek) fizettek.

Ezek voltak a' lakosoknak felsőbb 's alsóbb osztályai. —

Nevezetes részét tette az új rendszernek, az egész Országnak (a' keresztyén vallás 's keresztyén király ellen egyaránt pártos ifjabb Gyulától 1002-ben elvett Erdélyt is ide értve) 60 vagy némelyek szerint 72 vármegyére (parochia), és így jóval többre, osztása, mint Árpád alatt, hihetően nem csak azért, hogy az igazgatás ily módon könnyebb, hanem azért is, hogy az Igazgatóknak a' hatalommal visszaélés nehezebb legyen. Minden Vármegyének tovább is egy egy a' Király által ki-

---

3) Ide 's ezekre inkább illik némelyeknek azon inkább elmés mint helybehagyható származtatása: *Jobb adj*; vagy éppen a' 'Sidó *abad* (servivit) től; melyeket oda feljebb, mint oda nem illeszthetőket, szántsándékkal kihagytunk.

nevezett Fő Kormányzója (Comes Parochianus, a' mai Fő-Ispány), 's ennek épen úgy, mint Árpád alatt, hármassal, polgári, bírói 's katonai, de szorosabb határok közzé szorított hatósága volt. Így nevezetesen szabadság adatott kinek kinek igazságos sérelmét egyenesen a' Király elibe terjeszteni; a' szabad emberen, annyival inkább nemesen hatalmaskodó Fő-Ispányokra büntetés rendeltetett; a' nemtelenek megnemesítése, fekvő javakkal megajándékozása (donatio) egyedül magának a' Királynak tartatott fen; a' Nemességnek, hogy a' Királylyal annyival szorosabb kapcsolatban, 's a' Fő-Ispányok' önkényének kitéve annyival kevésbé legyen, azon megkülönböztetés adatott, hogy katonáskodni csak a' Király' zászlója 's személyes vezérlése alatt tartozzék. Szolgálatja' fejében minden Fő-Ispánynak illő jutalom - a' Királyi vár' jövedelmének egy harmada-, ki ezen túl lépne, büntetés - minden okozott kárnak vagy igazságtalanul elvettnek kettős visszapótlása (poena dupli) - határoztatott.

Sz. Istvánnak, 's az új igazgatási rendszernek köszönik eredetöket több ma is fennlévő országos és udvari fő-hivatalok, igazgatási testületek, mint a' Nádor', Ország-Bírája', 's több Zászlós Urak', Fő- és Al-Cancellar, Királyi Fő Ügyész' (Fiscus Regius) hivatalaik, egy, a' mai Helytartó Tanácshoz hasonlított, a' legérdemesebb papi és világi szemé-

lyekből alakított *Királyi Tanács* (Senatus Regius) 's a' Királyi jövedelmek' igazgatására különös *Királyi Kamara*.

Az új rendszerhez tartozott a' törvényszékek' új czélirányos elrendelése, egybekötve a' különböző Bírók' hatáskörének, és a' törvénykezés' módjának bizonyosabb meghatározásával. E' szerint a' nagyobb fontosságú perekben maga a' Király, a' Királyi Udvarban, együtt Tanácsával, vagy a' Náddal, a' többekben a' Megyebeli Fő-Ispányok, és ezeknek Helyettesik, némelyekben (a' Vallást, Egyházi Rendtartásokat illetőkben) a' Püspökök ítéltek. A' törvénykezés rövid és egyszerű volt. Az alperes, hogy halgatatlan 's ártatlan ne kárhoztattassék, az illető Bíró' pecsétjével 4) megidézttetvén, a' rendelt napra személyesen, vagy Ügyvédje által megjelent; úgy a' felperes is. A' meg nem jelenő perét elvesztette; 's ki az ellenfélnek

-
- 4) A' Bírói pecsétről ugyan csak Sz. László alatt (L. I. C. 42) van legelőször emlékezet: de mint már ösméretes szokott dologról; minthogy pedig a' Sz. Istvánt követett Királyok nem igen újítottak, nagyon hihető, hogy azon szokás még Sz. István' idejéből maradt által Lászlóra, ki átaljában igen szorosan ragaszkodott Sz. István' rendelkezéseihez, 's leginkább csak ezeket világosította, erősítette, helyel helyel pótolta.

E' jegyzés sok egyebekre is alkalmaztatható, miket mi itt, mint a' Sz. István által felállított rendszer' sajátosságait — Sz. István' törvényei igen csonkán jövén által hozzánk, egyenesen csak Sz. László' későbbi rendelkezéseihez támaszkodva — emlünk.

valamijét elvette, magánál tartóztatta, két anyiban marasztaltatott. Valamint előszóval folyt a' per: úgy adatott ki a' Bírói ítélet is, hanem ha a' dolog igen nagy fontosságú volt, a' mikor írásban. Az ön vallomáson kívül szokott próbák voltak már akkor a' tanú-vallatás, levelek' előmutatása, és esküvés, csak rendkívüli, nagyon kétséges esetekben az akkor egész Európában közönségesen (nem csak Magyar Országban, mint némelyek helytelenül állítják) divatozott *tüzes vas- és forró víz-próba* — *Ordalia*, *Judicia Dei*, *Judicium ferri candentis*, *et aquae ferventis*. A' Bíró, ki minden hozott ítéletéért tartozott esztendeig jót állani, ha igazságtalanul ítelt, vagy ha csak késedelmezett is, büntetés alá esett. A' veszített félnek szabad volt perét a' Király elibe feljebb vinni; de ki ezt helyes ok nélkül, vaktában tette, megbüntettetett.

Hogy a' feljebb Árpád alatt előszámlált legfelsőbb jogait a' Fejedelemnek (*Jura Majestatica*) az új rendszer nem csak meghagyta, hanem megerősítette, magában értetődik. —

Miután az új rendszer néhány próba esztendő't kiállott, 's az alatt is sokakban javíttatott, igazíttatott, pótolttatott: ekkor és nem e-lébb fogadtatta azt el forma szerént Sz. István a' belső és külső Rend' Nagyjaiból *Esztergom-ban* vagy *Tóluán* 1016-ban öszvehítt Nemzeti Képviselőkkel. Ezen, 's talán ezt követett ké-

sőbbi Ország-gyűléseken, több a' régieket pótló, magyarázó, világosító törvények is hozattak, melyeknek még meglévő maradványaiból — mert hogy belőlök sok elveszett bizonyos, 's igen természetes is, öszveszedetésök későre, jóval Sz. István halála 's kora után történvén — legjobban megítélhetni Magyar Ország' akkori állapotját. Ezek szerint csupán a' haza-árulás, felség-sértés, vagy annak élete ellen öszvesküvés, királyi Udvarból hamis hirhordás (calumniatio) harmadik ízbeli lopás, különösen a' szabad személy' ellopása, és a' fegyver által véghezvitt gyilkosság büntették halállal, számkivetéssel és jószág elvesztéssel: minden egyéb, a' legtetemesebb vétkeket is, ide értve a' szántszándékos emberölést is, mihelyt az nem fegyver által esett, megválthatta, kinek pénze, tinaja vólt. A' felségsértőnek, valamint a' mag nélkül kihalónak vagyonai a' Királyra száltak: de az első esetben — mit dícséretére említünk az akkori, külömben sokban híjános, sokban botránkoztató törvényhozásnak — a' büntetés az atyjok' vétkében nem részesült fjak' ősi örökségére soha ki nem terjesztetett.

Nem sokkal a' Tólnai vagy Észtergomi Gyűlés után — az esztendő't bizonyosan meghatározni nem lehet — a' Maros, Tisza, és Duna közt Erdély' szélén eső földet birt, 's magát függetlenné tenni vágyott hatalmas *Achtum* Grófot, ennek saját vezére *Sunád* segítségével meg-

győzte, 's birtokából, miután maga *Achtum* a' harczban elesett, mint előbb Kupáéból, egy külön Megyét formálván, ennek Fő-Ispányává az említett *Sunádot* tette, egyszersmind, hogy a' dolog' emlékét 's háláját a' maradék előtt is örökítse, *Maros* városát *Sunádnak* neveztetni parancsolta, honnan lett az egész Megye *Sunád*, majd *Csanád* neve későbbben. —

Hasonló szerencsével harczolt már előbb a' hasonlóúl pártos Erdélyi Ifjabb Gyula ellen; minek következése volt Erdélynek oda feljebb említett elfoglalása, és Magyar Országgal lett öszvekapcsoltatása. —

Gyulának szövetségese volt az Ólt' és Duna' bal partján lakott Bolgárok' és Oláhok' Fejedelme *Keán*, kit ezért haddal támadt meg István, 's igen fényes kimenetellel. Mert Keán maga a' harczban elesvén, temérdek kincsel, melyeket a' Görög Császárság' gyakori pusztítása, fosztogatása közbe gyűjtögetett, mind a' győzedelmes' kezire kerültek; ki azokat, tudva, minő úton kerültek, sem magának megtartani, ne hogy az igaz keresetet is elvigyék, sem katonáinak, ne hogy azokban rabló kívánságot, telhetetlenséget gerjeszsenek újabban, kiosztani nem akarván, egyedül szent végekre, pompás épületek', leginkább egyházak' emelésére fordította.

István' 's kora' ösmértetésire talán nem lesz helyén kívül megemlítenünk, hogy Ach-

tummal csaknem egy időben, talán véle egyetértésben a' Petschenégek Erdélybe beütván, de nagy veszteséggel visszaverettétvén: midőn a' meggyőzött népből 60 család nem sokkal azután, a' magyar föld 's magyar Király dicsérete' hallására, ingó vagyonaikat, kincseiket magokhoz véve, Magyar Országban megtelepedni szándékoztak-, de mindjárt a' határon némely rabló magyarok által mindenökből kifosztattak volna: István a' történetet, majd, szoros vizsgálát után, a' bűnösöket is megtudván, páronként akasztatta fel ezeket az ország' különböző határain, biztosításul a' külföldről Magyar Országba vágyódó idegeneknek, tanításul és intésül a' vendégi jogot nem tisztelő minden Magyaroknak.

Mig Istvánnak eddig előadott intézetei által Magyar Ország mintegy újra született, benne csendesség, rend, egyetértés, velek magános és köz jóllét napról napra öröködött: az alatt felnevelkedett 's már kora' telyes virágában, 24-dik évében ált *Imre* herczeg, kit atyja különös gonddal nevelve, országa' 's intézetei' örökösének szán vala. Ennek készült a' bár nem koros, gyengült egészségű atya, még életében általadni az uralkodást, hogy maga tanítsa azt nyomdokiba lépni, 's látva azt, nyugodtabban hagyja majdan el édes gondjai' egyedüli tárgyát, szeretett népét. Már meg volt határozva a' nap, megtéve minden készülétek

a' legfényesb szertartással Székes-Fejérváron tartandó korona-általadásra, midőn a' derék ifjú Herczegnek 6 nappal elébb történt hirtelen halála mind ennyi szép reményeit atyjának, népének egyszerre semmivé tette 1031-ben, Sept. 2-dikán.

Nem lévén Istvánnak több gyermeke, egyedüli igen súlyos gondja vólt most, kit hagyjon az uralkodásban követőjének? Az eredeti, nép és Fejedelem közötti kötés, a' Királyi örökösödésről annál többet nem rendelt: hogy Árpád' nemzetségéből legyen a' Fejedelem: de hogy ez szükségesképen ki legyen? valyon az első szülött-e? 's még ha asszony is? vagy lehet, 's mimódon, kiknek akaratjával, jóváhagyásával, más távólabbról való is? erről semmi határozat amaz alapkötésben nem vólt; 's ezen hiányt Sz. Istvánnak is, annyi más dicséretes rendelkezési között, kipótolni soha eszibe nem jutott; minek elmúlasztása olly sok zűrzavart, veszélyt árasztott idővel a' hazára. Sz. Istvánnak 2 asszony testvérje, férjfi egy sem, legközelebbi rokoni Basil vagy Vasul, András és Béla vóltak, mind hárman atyja' testvérjeinek, az első az öregebbiknek Mihálynak, ezek az ifjabbnak Kopasz Lászlónak fiai. De Basiltól zabolátlan, fajtalan élete, melyért őtet az atyafi-szerető szelid Királynak nem egyszer tömlöczbe is kellett záratni; Andrástól az uralkodásra megkívántató erő 's belátás' szembeötlő

hijánya; Bélától — ki erejéért, bátorságáért Leventának 5) is szokott neveztetni — szilaj, vad természete előre idegenkedteték Istvánt. Elmellőzván tehát mind hármat, leány testvérjének Giselának, és a' nem rég Konstanczinápolyban száműzve meghalt Velenczei Herczeg Ottónak már telyes korú, 's anyjával együtt udvarában tartózkodó fiját, *Péttert* nézte ki utódjának, mire ennek amazokénál miveltebb külseje, maga' 's anyja' szerencsétlensége, az ez által természetesen gerjesztett részvétel is sokat tehettek. Ezt megsejdtíve az elmellőzött rokonok, egyetértésben hazafiaik' közzül azokkal, kik titkon a' pogányság mellett buzogtak, 's a' keresztyénség' megerősítésére czélzó ezen új tervét Istvánnak, mint bizonyos vesztoket úgy nézték, egy messze kiágadzó öszveesküvést csináltak 1032-ben, melynek czélja, mint istentelen szándékjok' kivitelére legrövidebb út, Istvánnak meggyilkolása, 's így Basilnak, mint a' férjfi ágon legöregebb Árpád-utódnak királyi székbe ültetése vólt. Már a' tettere ajánlkozott gyilkos, a' király' hálósobájába belopódzva, annak ágya mellett állott, midőn ruhája alá rejtett töre után nyúltában, ezt törté-

---

5) Némelyek Leventát külön személynek, a' testvérek' harmadikának tartják. Levent Cornides szerint Török szó, tesz bajnokot, 's hogy Béla így neveztetett, ugyancsak Cornides azt az okát adja, hogy Béla egy híres Pomerániai vitézt kettős viadalban elejtett.

netből elejti; István a' fegyver zörrenésre fölébred; a' megzavarodott, bátorságát vesztett gonosztévő lábai elibe rogyik, szándékát 's társait kívallja. István megenged a' nyomorútnak; a' több részesekre törvényt láttat. András, Béla, bűnös voltok' érzetében? vagy Péter' anyjától féltőkben? az ítéletet be nem várva, Lengyel Országba futnak; Basil késedelmezvén, örökös fogságra, Nyitra várába záratik, 's ott, a' fija' jogát féltő, 's ezért mindenre kész Gisela' embertelen parancsából, maga által azon udvari tiszt által, ki neki a' Király kegyelmet 's szabadulását vala épen hírül vijendő, — de ki, külfömben is már egészségében, erejében hanyatlott jó Ura' bosszújától nyilván nem félt annyit, mennyit egy határtalan nagyra vágyású asszony' — leendő uralkodója' anyja' — kielégített bosszú-vágyától egykor reménylt — szemé' világától, majd füleibe öntött forró ón által, hallásától, 's ekként a' valaha uralkodhatásnak csak reménységétől is megfosztatik.

Istvánnak, midőn beteg ágyában a' borzasztó hírt vette, csak könyjei voltak már az irtózatosságot' megsiratósára, ereje annak megbüntetésére többé nem, 's — miután a' történetet meg nem történetké úgy sem lehetett tennie — talán akarátja sem. Hihetően ezen történet is siettette végét; mert nem sokkal utána — ágya körül öszvesereglett Nagyjainak, utolsó szavaiban is Pétert, és az egyetértést,

's hitben álhatatosságot ajánlva — kimúlt, miután szinte fél századon által népének atyja és nevelője, századának díszje volt, 1038-ban Aug. 15-dikén. Századok keltek 's múltak el azólta sírja felett; sokat változtak, 's változtattak magokkal az alatt az idők; mindent dúló viharjaiktól István' munkája sem volt kímélve, gyakran megrázkódtatott, megrongáltatott általok, de alapja most is — annyi más felforgatott Országok', országos intézmények' romjai közt — rendítetlen áll; csak javító, igazgató kezeket kíván: tisztelet hát és hála a' ritka Férjfi' emlékének, ha több mint 800 éves míve az annyi századok alatt előbbre haladt, miveltebb kor' jelen szükségeinek, magasb kívánatinak mindenben eleget nem téssen is.

VII. FEJEZET.

A' Sz. Istvánt követett Királyok, Sz. Lászlóig; Péter, Sámuel (Aba), András, Béla, Salamon, I. Geisa.
1038—1077.

István' nem létét csak hamar megérzette az Ország, 's szemlátomást süllyedt alább azon pólczról, melyre elhúnyt nagy Királya emelé. Péterben az igazgatás' gondjai sem fojthatak el, mint jó nagy bátyja reménylé, a' szakadatlan gyönyörűség' vadászás' 's fajtalan élet' kívánságát. Kicsapongási annyival kevésbé tarthattak számot bocsánatra, türedelemre, minél nagyobb volt népében, a' még el nem puhult,

meg nem vesztegetett Magyarban, a' tiszta erkölcsök iránti tisztelet, minél elevenebb feddhetetlen Eldődjének emléke. Lehetetlen volt nem tapasztalnia népének tőle idegenségét; ez csak ingerelte ifjúi heves természetét; a' mely mértékben nevedkedni látta magyarjai' gyűlölségét maga iránt, azon mértékben igyekezett kimutatni velek, ítéletökkel 's indulutjokkal nem gondolasát, durva erkölceik' 's az egész nemzet' hideg megvetését; annál szorosabban szövetekezett a' külföldi Németekkel és Olaszokkal; ezeket ültette a' fő hivatalokba, ezek voltak oldala mellől elválhatatlan társai. Nevelte a' köz bosszúságot jóltévője', Sz. István' tiszteletes özvegye-, a' kegyes (Bajor) Gisela 1) iránti hálátlansága, kit, talán, hogy a' Magyaroktól szerettetni látta, 's befolyásától, erényeitől félt, szabadságától megfosztván, elzárva, 's oly sanyarúan tartott, hogy alig volt mindennapi eledele és ruházatja.

Mind ezek azt okozák, hogy országlása' 3-dik esztendejében (1041) népe ellene fölzendült; mely zendülésben életét ugyan korra futással megmentette, de koronáját elvesz-

---

1) Kegyességén, feddhetetlen erkölcein kívül emlékezetes arról is, hogy mind a' két magyar hazába több érdemes hazafiait szállított, ezek közt a' Nürnbergi *Hermant*, Erdélyben Szeben' (németül épen róla *Hermannstadt*) építőjét, és Szathmár vármegyében sok német családokat, kiktől vette eredetét 's nevét *Szathmár-Németi*.

tette; hívei, tanácsosi, azok közt anyja, a' minden zűrzavar' 's veszély' okának hitt (Magyar) Gisela, 's vele, gonoszságának ösméretes eszközi, segédi, irgalom nélkül felkonczoltattak; végre a' győzedelmes fél által a' királyi székbe, minthogy az Árpád' tör'sökebeli herczegek, András és Béla, még mind távol voltak, a' Sz. István alatt Nádorságot viselt, de ezt Péter alatt elvesztett SÁMUEL, más nevivel ABA, a' Kun- Magyar Kapitányok egyikének maradéka, 's Sz. István' testvérjének Saroltának férje ültettetett.

Kit lázadás emel pólczra, rendesen, ha azon meg akarja magát tartani, vagy rabjává, vagy 'sarnokává kénytelen lenni azoknak, kik arra emelik. Sámuel az utolsó módon akará magát székében megerősíteni, félelemmel és rettetgetéssel (*terrorismus*) ijesztetni el mindent az egyszer neki ajándékozott korona után nyúl-
ni többé. Mutatott ugyan eleinte némi kedvezéseket, eltörölte nevezetesen Péternek minden alkotmány elleni újításait, az általa szerfelett nagyra nevelt adót megkissebbítette, az idegenek' kezéből a' kormányt kivette, melyekkel 's talán korával is, érdemlette eleinte a' kegyentzének választott köznéptől a' feljebb említett *Aba* vagy *Apa* nevet: de csak hamar, kivált miután Péternek az ország' visszafoglalására tett készülleteit megsejdté, telve gyanúval, elkezdett mindeneket, tulajdon párthí-

veit is, kik tekintetökkel, hatalmukkal, nem fenyegetni jelenleg, de fenyegethetni egykor látszottak királyi székét, rangra, korra, hivatalra tekintet nélkül üldözni, öletni; 's épen ezzel sietteté ön magának bukását, Péternek szándéka' sikerülését. Nem sokára Péternél is gyűlöletesb lett az elébb kedves *Aba* név.

Az alatt Péter mindent elkövetett, hogy III. Henrik Császárt, kinél menedéket keresett, és a' Pápát IX. Benedeket maga részire vonja, amaszt, hogy segítő seregeket, ezt, hogy pártos alattvalói' fejére átkot (*anathema*) nyerjen tőle. Mind kettő meglett. Henrik 1042-ben ősszel nagy haddal Magyar Országra bejövén, Heimburgot, mely még akkor Magyar Országhoz tartozott, és Posont, hosszas ostrom után, elfoglalja, 's mivel elébb *Aba* is, Pétert üldözve, Austriában és Baváriában nagy pusztítást tett vólt, azt 'az egész vidéket elpusztítja: tapasztalván mindazáltal a' Magyaroknak Pétertől nagy idegenségét, másfelől a' maga, mint Orzága' érdekeivel többet gondoló Abának a' békélésre, akármi feltételek alatt készségét, ez úttal megérte azzal, hogy Magyar Orzágnak a' Leitha vizétől a' Cetius hegyig terjedő, és Felső Pannoniát tett részét, attól elszakasztván, Német Országhoz csatolta (1043), melytől az soha többé a' Magyar Koronához vissza nem került: de következő esztendőben, Péternek és a' pártján lé-

vőknek újabb ösztönözésére, újra beüt Magyar Országba, hol az alatt is sokakat elidegenített Abától, kegyetlenségén kívül, a' Pápának, a' Papok által, kik többnyire idegenek, 's Péternek hívei voltak, országszerte elhíresztelt átka, 's a' nemzeti büszkeséget sértő közelebbi egyaránt káros és gyalázatos béke. A' Rábán innen közel Gyórhöz ütközetre kerülván a' dolog, Aba, kinek személyes bátorságát, seregei' számát tekintve, győzni lehetett, győzni kellett volna,²⁾ mikor legerősebben folyt a' viadal, övéitől elhagyatva, futással próbált szabadulást keresni, de azok által, kik meggyilkolt rokonaik', kedveseik' véérért rég bosszút és halált esküdtek fejére, megragadtatván, Péter elibe hurczoltatott, 's ennek parancsából, maga, felesége és gyermekei, valakiket megkaphattak, mind megöltették 1044-ben. Péter pedig — miután a' győzedelmes Császár Magyarjaival, mint látszott, megbékéltette, Székes-Fejérváron újra szokott rendtartással megkoronáztatta, 's nagyobb bátorság okáért védelmére egy csapat német katonaságot hátrahagyott — királyi székébe másodszor is beült.

---

2) A' győzelem sokáig kétes volt, 's a' Császár' Németjei, különösen Bajorjai közzül annyi elesett, hogy mint Thüroczi P. II. C. 37. írja, a' csatátér *Ferlorum Payer* (jobban németül *verlorne Bayern*) magyarul *Vestnempti*, azaz, *Veszett-Német* névvel neveztetett.

Péter, szerencsétlenségén semmit nem tanulva, követte régi élete' 's uralkodása' módját. Ehez járult, adott királyi szava ellen, mind azoknak, kik imént ellene Abával tartottak, keserű üldözése; végre, a' mi a' nemzet' szívét legelevenebbén érte, 's mit ő Henrik Császárnak régebben tett titkos ígéleténél fogva is, de, miután nemzete' bizodalmát elvesztette, talán ön bátorságáért is tenni magát kötelesnek - hitte, azon, a' nemzet' legsarkalatosb alkotmányos jogába ütköző tette, mely szerint magát 's országát, megsemmisítve annak eddigi független állását, Henrik Császárnak — ki e' végre maga nagy pompával, még nagyobb sereggel Magyar Országra jött — a' hódolás minden külső jeleivel, koronája' 's egy aranyos láncsa' általnyújtásával, alávetette. Henrik a' koronát és láncsát magával elvivén, később Rómába küldte; az Országot Péternél, előre tett egyezések szerint, holtá napjáig meghagyta, miután magát a' Császár és Birodalom iránti örökös hűségre, évenkénti adófizetésre kötelezte, 's erre nem csak maga megesküdött, hanem az Ország' jelenlévő Nagyjait is megesküdni kényszerítette, az 1045-ben Székes-Fejérváron tartott gyászos emlékezetű Ország-gyűlésen.

Mintha Herostratusi lángokat szórt volna istentelen kezekkel hona' hamuvá égetésire: úgy terjedt el egyszerre villám sebességgel az

egész Országban a' Király' ezen haza-árulási tettének híre. Keresztyének, titkos Pogányok, felejtve a' régi gyűlölködést, most egyszer egyek, 's eltökélettek a' köz ellenségtől hazájokat akarhogy megszabadítani, következő tavasszal (1046) Csanádra gyülekeznek, az Árpád-hercegek' visszahívását elhatározzák, 's tüstént követeket küldvén Orosz Országba, hol akkor András tartózkodott, ennek, mint idősebbnek ajánlják a' koronát. András a' közkívánságot megértvén, haladék nélkül útnak indul. Aba-Újvárra (Thuróczinál: ad castrum novum, quod Aba construxerat) értivel temérdek sokaság fogadja *Vatha* vezér alatt, többnyire népsöpredék, a' pogányságnak ekkorig titkos, most, a' zűrzavarban bátorságot véve; nyilvános pártolóji, kik, a' mely vétkek csak a' Királyban voltak, a' vallásnak tulajdonítván, 's így a' keresztyén hit iránti régibb gyűlölségöket a' király iránti újabb gyűlölség is nevelvén, miután vádjáikkal, fenyegetőzéseikkel az addig más gondolkozásuakat is vagy velök egy értelemre, vagy halgatásra bírtak, zajos lármával, fenyegetődve kívánják az annyi zűrzavart, szakadást okozott új hitnek általános eltöröltetését, 's az atyjaikat bődögített ősinek helyreállíttatását. András magát meglepetve, királyságát, mi több, életét is veszedelemben forogni látván, megígéri a' kértteket; útját, a' nem zabolázható vad so-

kaság' dúlongási, különösen az egyházakon, 's egyház' szolgáin elkövetett hallatlan kicsapongási 3) között, tovább folytatja. Péter a' hallottak' hírére, elébb azokon, kiket a' zendülés' fejei-, vagy ezek' rokoni közül megkapott, véres bosszúját töltvén, másodszor is futással próbálja megbántott, elárult népe', 's a' büntető igazság' kezeit kikerülni. De mindenfelől útját állott ellenségei kézre kerítették, 's szemeit kiszúrva, rabul hurczolták félig élve félig halva Székes-Fejérvárra, hol nem sokára bánat és fájdalom megölelék. Így büntette meg a' bosszúálló Istenség a' fiúban Péterben az anyának Giselának, éppen érette, a' szerencsétlen Basileu elkövetett istentelenségét.

ANDRÁS a' felzúdult pogányságtól felkonczolt Keresztyének' testhalmai, 's feldúlt templomaik' romjai közt, Székes-Fejérvárra vitetvén; miután kidühöngék magokat a' fellázadt indulatok, Ország-gyűlést hirdettet (1047) koronáztatása-, 's a' gonosznak, melyet engedékenységével okozott, mentül elébbi orvoslása végett. Itt, igen nagy számú keresztyén világiak-, de csak 3, a' felbőszült pogányság' dühét elkerült Püspök' jelenlétiben, véghezmenvén elébb a' koronázás, nem csak az Aba-Új-

---

3) Ekkor történt *Szent Gellért* (deákul S. Gerardus) Csanádi Püspöknek, midőn András elibe Pestre akarna menni, egy ily dúló csoport' kezibe esése, 's a' Budai hegyről, mely aztán róla *Szent Gellértnek* neveztetett, letaszíttatása.

vári kicsikart engedelem visszahúzatott, hanem — mi másik túlság, 's a' Krisztus' szelíd vallását épen nem ajánló eszköz volt — minden pogány szokásoknak, minden ezekre emlékeztető külső jeleknek rögtön megbüntetése, a' Keresztyén Vallásnak pedig és Sz. István Király' törvényeinek mindenütt az egész Országban haladék nélküli visszaállíttatása határoztatott, 's parancsoltatott kinek kinek minden jószága' és feje' vesztesége alatt. Most már a' Pogányokon volt a' sor, atyjokfiai' ártatlan kiontott vééréért, háborgatott lelkiösmeretökért lakolni: de ők látván a' nagy ellenérőt, kész engedelmességben, magok' színlett megtagadásában kerestek a' törvény' 's megbántott ellenfeleik' bosszúja előtt menedéket: így csak hamar minden a' régi lábra visszament.

Hátra volt a' Császár III. Henrik' megengesztelése, ki egyaránt sértettnek tartotta magát a' Péteren elkövetett erőszak, és Andrásnak az ő tudta és megegyezése nélkül királyi székbe lett ültetése által. Hiába ígerte, 's valóban telyesítette is a' megíjedt gyenge lelkű András Péter' gyilkosi' megbüntetését; hiába ajánlotta a' Péter által kötelezett évenkénti adót, függés-elösmerést a' Császártól és Birodalomtól: a' Császár mindenre csak fenyegetődzéssel 's azon válaszszal felelt: hogy András, koronájáról lemondván, országát bizza

egészen a' Császár' rendelkezésire. Ezt a' Királynak sem kedve, sem ha kedve lett volna is, bátorsága tenni, saját népitől féltiben, nem lévén, 's így a' had már előre elkerülhetetlennek látszván: András érezve had- 's fegyverviselésben járatlanságát, testvérjét, az ösméretes bátor vitézt, Bélát szállítja fel Lengyel Országból, maga', 's mivel neki fiú örököse nem volt, az ő halálával külföldben is reá néző Ország' oltalmazására. Béla siet szeretett, 's most azon feljül veszélyben is forgott bátyjának karjai közzé. Ez, magán kívül örömben a' rég nem látott testvér', a' várva várt szabadító' megérkeztén, csak azt is későlvén várni, hogy magának szeme hűnyjék, még életiben megosztja vele Országát, neki adja annak harmadát (Erdélyt, a' szomszéd Magyar országi vármegyékkel) mint egészen szabadon, a' Királytól függetlenül bírandó Herczezséget; 's ezen, szívének ugyan dícséretes, de mint Fejedelemnek megbocsáthatatlan gyengességével elhinti jövőjére a' hazát, a' királyi családot oly sokáig rongálandó szakadás', szám- és végnélküli belső villongások magvait. Azonban a' Császár felveszi bosszúló fegyverét, de Béla' erős karja, okossága által gátoltatva, csak píróság és veszteség⁴⁾ megújított pró-

---

4) Különösen nagy volt a' Németek' vesztesége a' *Vértesi erődknél*, melyek Thuróczi szerint nevüket is (*Vértess hegye*;

batételeinek bére. Égve szégyentől és bosszú-
 állás kívánságától, 1052-ben, nagyobb erővel
 és készüléttel, mint valaha, még egy utolsó
 próbát kívánt tenni; Po'sont erős ostrom alá
 veszi. Itt, mintán a' Dunán eleség-szállító ha-
 jói, bátor, ügyes Magyarok által megfúratva
 elsülyesztettek -, hadai a' vitéz várbeliek, 's
 az ezeknek segítségül siető csapatok közt két
 tűz közzé szorítatva oda jutottak volna, hogy
 vagy magokat gyalázatosan feladni, vagy ma-
 gyar kard, 's az még ennél is írtózatossb éh-
 ség által elveszni kényteleníttetnének: a' Csá-
 szár, ki elébb megvetette, maga kezdi meg
 az alkudozást, 's az András által minap önként
 ajánlt feltételek alatt, néki békességet, 's a'
 Császár és Birodalom részéről soha meg nem
 háborítandó 5) csendes országlást ajánl. De And-
 rás, 's testvérje Béla, a' szerencse' ezen jobb-
 ra fordultával — hanemha a' Péter által népe'
 megegyezése nélkül kötött, úgy is jogtalan szer-

---

németül *Schiltberg*, azaz helyesebben *Schildberg*) az ott
 megvert, 's futó Németek elhányt pa'isaitól vették, régi
 magyarsággal *vért* annyit tévén mint *pa'is*.

- 5) Szabad legyen — mire eddig figyelmesek nem igen valánk —
 figyelmeztetés, 's ha tetszik, követés végett megjegyeznem:
 hogy én könyvemben az *andó* és *endő*, *ándó* és *éndő* része-
 sülöket mindenkor szorosán megkülönböztetem, 's amazok-
 kal mindég csak szenvedőleg, ezekkel csak cselekvőleg élek,
 így: soha meg nem háborítandó béke; a' békét megháborí-
 tándók; a' teendő károk; a' károkat teendő; adandó, az-
 az adattatandó, vagy magát elő adandó alkalommal.

zódás' egész megsemmisítése', 's Országuk' tökéletes függetlensége' kimondása' egyetlen feltétele alatt — hallani sem kívánnak a' békéről; 's akaratjuk, a' két hadakozó fél' meg-egyeztetésére már előbb személyesen megjelent, 's a' Császár mellett közbenjáróskodó Pápa' minden esdeklései', fenyegetődzései' daczára is, rendületlen. A' Császár maga magát kárhoztatva, mit megátalkodottsága által elrontott, megátalkodottságával próbálván helyrehozni, újabb, erősebb ostromot parancsol : de nagy veszteséggel visszaverettétvén, szorúltsága még nagyobb, szembetünőbb lesz; 's már az elibe szabott, imént visszszavetett egyetlen feltétel elfogadására is késznek nyilatkozik, csak ennivalót küldjön a' király az éhelhalással küszködőknek, 's bántatlan elmenetelt engedjen a' fogvartartottaknak. András, bár voltak, kik az ellenségnek vagy mind egy lábíg levágattatását, vagy legalább drágább áron, terhesb, feljebb csigázott feltételek alatt eleresztetését sürgetnék, tanátsosabbnak, illőbbnek ítélvén győzelmében magamérséklésével lekötelezni, mint szertelen kívánságival újabb tartós haragra, gyűlölködésre ingerelni a' hatalmas szomszéd nemzetet : rááll a' Császár' kérésire; 's megelégedvén, hogy népe' rablánczait széttörte, Henriket a' Magyar koronához akárminémű, szín alatt valaha formálható minden jogáról esküvéssel, és, ha szavát szegi, a' Pápa' átka alá

esés' büntetése alatt lemondatta: még csak az Aba alatt elvesztett Leikhai, imént Magyar birtokot is a' Császár' keze közt hagyta.

A' szerzett békével nem soká' élhetett csendességben András. Időközben (1052) reménységen kívül fija- *Salamon* - születvén, természettel felébredt benne azon vágy, hogy Országát ennek inkább, mint testvérjének hagyja halálával. Ezt észrevévén Béla, nem titkolhatta el neheztelését. Ebből harag, gyűlölség lett a' testvérek közt. András, nagyobb bátorságnak okáért, fiját még maga életében az Ország' Rendei' megegyezésével, megkoronáztatja 1058-ban. Minthogy Béla semmi ellenszegülést vagy elleunyilatkozást nem tett, a' Király kis korig megnyugodottnak lenni látszott. De csak hamar felköltik gyanúját, féltelmét a' kenyerőket újságolással, szóhordással kereső Udvariak, 's elhitetvén vele, hogy fija' királysága soha biztosítva nem lesz Béla' életiben, meghatározza ennek elvesztését. 1059-ben tehát Várkonyi várába hívhatja. Udvari embereitől körülvéve, maga egy nyugvó ágyon; lábai előtt egy szőnyegen korona és meztelen kard: így várja érkező testvérjét. Belépven megöleli; tettetett szívességgel, nyájas hangon előre bocsátva — „hogy a' korona a' Királyságot, a' fegyver a' Herczezséget jelentené; ezek közzül a' mit választánd, övé, fija az, a' mi neki maradánd, megelégedett len-

„ne; 's hogy e' barátságos egyezést úgy az Ország', mint ön magok' érdeke javalná“ – parancsolja válaszszon tartózkodás nélkül; azonban titkon már rendelkezéseit úgy tevő, hogy mihelyt Béla a' korona után nyúlna, irgalom nélkül vágattatnék le. Béla éppen a' királyi udvarba jöttiben, egy hozzá hív Udvari által, a' titokból már valamit megsejtve, a' kardot választja; 's e' tettével magát ez úttal a' feje felett függő haláltól, testvérjét nyughatatlanságától megszabadítja: de tudva, hogy a' szívben egyszer gyökeret vert gyanúnak csak kicsi kell, hogy újra feléledjen, 's ennek már némi újabb jelenségeit is érezvén, mihelyt módját ejthette, házanépével együtt Lengyel Országba, a' Sógórához, Boleslávhoz szaladt 1059-ben.

Ebből András előre is semmi jót magára nézve nem jövendőlhetvén; de majd bizonyosabban is meggyőződve megbántott testvére' bosszús szándékáról: minthogy népének, mely őtet magát is pártossággal emelé királyi székébe, álhatatosságához, hívségéhez — Béla iránti vonzódását félretéve is — nem igen bizhatott; IV. Henrik Német Császártól kért segítséget, ugyan oda a' had' veszedelmeinek kitenni nem akart fiját és feleségét már elébb elküldvén. Hogy ezen előre gondoskodás nem volt szükségtelen, megmutatta a' következés. Béla 1060-ban nagy Magyar és Lengyel sereggel visszatérvén, a' Tiszánál András 's Német szövetség-

gesei ellen megnyert véres harcz után, még a' csatapiacson Királynak kikiáltatott, 's minden akadály nélkül az Országot és királyi széket, a' csak hamar azután tartott Ország-gyűlés' jóváhagyásával is, elfoglalta. András' utolsó végéről nem egy az értelem. Némelyek szerint, Bélával harczoltában, lováról leesve, a' viadal' hevében öszvetapostatott; mások szerint túl élt a' szerencsétlen ütközetben, 's Austria felé futtában Mo'sonnál elfogattatván, de majd, mint gyanítják, magának Bélának tudtával és akarattjával elszabadulván, bújdosásában halt meg a' Bakony erdőben, némelyek szerint 1060-ban, mások szerint 1061-ben. Hólt testét Tihany — hol Apáturságot állított — nem Székes-Fejérvár, a' szokott királyi-lak és temető-hely — fogadta kebelébe.

András, bár harczos fejedelem nem volt, az Országból, a' mint azt általvette, nem csak semmit el nem vesztett, hanem ahoz a' Száva és Duna közti Horvát Országot (Sclavonia vagy Croatia interamnensis) meggyőzvén, visszakapcsolta. Tőle, a' keresztyén vallás' helyreállítását tárgyazó feljebb már említett végzésen kívül, valamint két közelebbi eldődjétől is, semmi nevezetes törvényt nem bírnak. —

BÉLA' uralkodása rövid, de atyai, és az Országgra nézve igen hasznos volt. Alig hogy kardja' hatalma, 's nemzete' megegyezése a' fő pölczra juttaták: azonnal hüvelyébe dugva fegy-

verét — mire a' történetek' év-könyveiben oly kevés példát találhatni; mit szokatlan történetekkel gazdag, megvilágosodottnak nevezett jelen nagy századunk, annyi véres tapasztalás után is, megtanulni nem tud, vagy nem akar — felejtve a' történeteket, felejtve győzedelmét, nem ellenfelei' üldözése, ha lehet, kiírtása, hanem megnyerése által igyekezett királyi székeknek állandóságot, a' 22 esztendő óta szakadatlan belső villongások, hazafi háborúk által rongált, elerőtlenedett Országnak valahára pihenést, nyugodalmat belül, kívül tekintetét szerezni. E' végre köz bocsánatot hirdetett, 's azt lelkiismeretesen meg is tartotta. Nem volt elég, hogy a' hazájokba, 's kötelességökre visszatérteket régi vagyonaikba, hivatalaikba visszatette; hanem a' vissza nem tértek' ártatlan feleit is, minden bosszútól, személyökben vagy javaikban eshető sérelemtől, saját párt-hívei ellen is, megőrizte. Ily, gyermekeit eltévelyedésökben is szerető jó atya' képében lépven fel először — mire a' vérengző Péter és Aba 'sarnokságuk' minden rettenésivel rá nem mehettek — azt nyerte, hogy csend, béke csak hamar visszatértek az Országba, 's székét nem volt belül legalább kitől féltetni. Kivülről azomban támadhatott volna még így is veszedelem a' Salamont befogadott, 's oltalmába vett IV. Henrik Császártól, ha ezt, vagy, miuthogy ez maga gyermek volt,

azokat, kik helyette kormányoztak, elég nem-
 mes, elég okos nem lett volna lekötelezni ma-
 gának, az ama' sorsát elhatározó, véres harc-
 ban elfogott Német vezérek és vitézek iránt
 mutatott ritka emberségével, kiket minden vált-
 ság nélkül, sőt, vitézségök' méltánylása jeléül
 gazdag ajándékokkal eresztett hazájokba. Így
 kívül belül eloszlattván a' hont fenyegető vi-
 harokat: következtek az Ország' virágoztatá-
 sára, a' köz jóllét' hágtatására czélzó minden-
 féle hasznos rendelése. Ilyenek: hogy a' Pé-
 ter ólta bájított rendkívüli adókat, nem külöm-
 ben a' nyerekedés és rövid látás szülte, ha-
 szon helyett csak károkat árasztó, közösü-
 lést, kereskedést, nemzeti szorgalmat gátló
 nagy vámokat vagy eltörlötte, vagy megkön-
 nyítette; új, formájokra alkalmasabb, érté-
 kökre jobb (ezüst) pénzeket veretett, melyek
 közzül egy egy az István, Péter, Sámuel ré-
 gibb igen apró pénzeik (*pensa ae*) közzül tíz-
 zel — honnan *denarius* nevök, — negyven pedig
 egy Byzantiumi (akkor Magyar Országban e-
 gyedül forgó, a' mai körmöczi aranynyal igen
 egy becsü) aranynyal ért fel; 'sezek', valamint
 bizonyos meghatározott fontok', mértékek', ren-
 des vásárok' országszerte behozatalával adást
 vevést könnyebbé, átaljába a' kereskedést ele-
 venebbé, virágzóbbá tette. Ő volt, ki az ad-
 dig vásár napúl szolgált, 's hihetően nevét is
 onnan vett *Vásárnap* helyett a' *Sombatot* rer-

delte vásárnapra: hihetően nem csak azért, hogy a' buzgóságot, szent foglalatosságokat a' vásáriak, hanem azért is, hogy ezeket amazok ne gátolják, ne akadályoztassák. — Nagy igyekezetet, messze kiterjedő gondosságot mutat az is, mit bár az újabb Nemzeti-Gazdaság-tudomány kárhoztat most, akkor több jelenleg tudva nem lévő környülmények szükségessé tehettek, hogy minden vásári árúknak, minéműségekhez képest, bizonyos árt, becset szabattott.

Talán — mert valamint a' roszból jó, úgy a' jóbul is ered néha rosz — a' Királynak éppen ezen szelíd kegygyel teli uralkodása okozta, hogy a' hamu alatt lappangó szikra, a' Pogányoknak, vagy, mivel ezek nyilván nem szenvedtettek, a' pogánysághoz titkon szítóknak a' keresztyén vallás iránt András minapi kemény törvénye által elfojtott gyűlölsége, újra kirentott. Ezek, bátorságot vévén a' Királynak mindenek, még ellenfelei iránt is mutatott kedvezéseiből, ismét, mint András' uralkodásra lett meghívattatásakor, ugyancsak Vatanának, atyja' vad természetét, hajlandóságit öröklött fija', vezérlése alatt, zászlót emelnek a' Krisztus' erőszakkal rájuk tolt vallása's gyűlölt követői ellen, élve egy magától a' Királytól akarattján kívül szolgáltatott alkalommal. A' Király t. i. hogy népe' kívánatait, szükségait bizonyosabban megtudja, egyszersmind hogy azt, az Ország' dolgaiba, a' törvény-ho-

zásba neki engedett egyenes befolyással, annyival inkább megnyerje, és így egy jó fejedelemben a' mi csak lehet, a' legdicséretesebb szándékból, az 1062-ben Székes-Fejervárra hirdetett Ország-gyűlésre a' Papokon, világi Nagyokon (Mágnásokon) és Nemeseken kívül, kik tették rendesen az Ország-gyűlést, a' Városok', Helységek' követeit is meghívja, kettőt-kettőt mindenünnen az öregebb, értelmesebb lakosok közzül. Alig hogy ezek, sok más, részint az újságon kapó, részint már előre gonoszt forraló, gyűlevész sokaságtól kísérve, Székes-Fejervárra megérkeztek; azonnal gyűléseket, lázító beszédekét tartván magok közt, 's maga a' sokaság is nevelvén bátorságukat: a' keresztyén vallás' gyökerestől kiirtására célzó vérengező szándékjokat, 's az Andrástól minap kicsikartakhoz mindenben hasonló irtózatosságván, 6) szíveket fagylaló lárma és fenyegetődzések közt előadják. A' Király, a' feje felett függő veszedelemben is lelke' jelenségét, mint hajdan bátyja, el nem veszve, sem engedésével a' köz, legszentebb ügyet elárulni, sem férfias ellenszegülésével a' jelenlévő Rende'k' életét veszélyeztetni nem akarván, harmad napi halasztást kíván, míg mind

---

6) Ritu patrum suorum in paganismo vivere, Episcopos lapidare, presbyteros exterminare, clericos strangulare, decimateores suspendere, ecclesias destruere, campanas confringere. Thur. Chron. P. II. Cap. 46.

maga, mind magok a' dolgot jobban megfontolják. Ez alatt, a' vidékbeli katonaságot, minden híveit titkon fegyverbe öltöztetvén, 's közel rejtve tartván, midőn harmad napon, a' Király' halasztását már kész engedelem gyanánt vett, 's ezzel még jobban vérszemet kapott lázadók, a' Király' intésire, előterjesztésre semmit nem hajtva, már már erőszakhoz készülnének, egyszerre, a' Királytól adott jelle, körülfogatnak a' mindenfelől rájuk rohanó jól felfegyverkezett katonaság által, 's mielőtt ijedtségökből magokhoz jöhetnének, minden út a' szabadulásra zárva lévén elöttök, vagy levágattatnak, vagy elfogattatnak; a' foglyok között a' nagyobb bűnösök halállal, a' kisebbek, Sz. István' törvénye szerint, szabadságuk' elvesztésével lakolnak. Ez volt a' pogányságnak Magyar Országon a' keresztyén vallás ellen tett utolsó, kétségbeesés szülte próbatétele; ez a' rajta esett végesapás, mely után csak itt ott titkon áldoztak, 's csak igen kevesen, szent berkeikben, 's forrásaiknál Iste-neiknek, míg nem ezt is rövid időn telyesen megszüntette Szent László' újabb kemény parancsa.

Igy az Országot másodszor is megcsendesítvén, a' gonoszt, mely annak belsején rágódott, meghódítván: egy még szebb jövődö', még nyúgodalmasabb esztendök', boldogabb uralkodás' reménye ált előtte; 's lelke tele volt Or-

szága' virágoztatására czélzó' mindenféle nagy gondolatokkal: de mielőtt ezek között csak egyet is valósíthatott volna, véletlen halál, a' királyi szék', vagy mások szerint, egy ház' reá szakadása által, dicséretes igyekezetei közben meglepte 1063-ban. Nevét a' már fentebb mondottakon kívül azzal is felhagyta, hogy Szekszárdon⁷⁾ klostrot épített, hol el is temettetett.

Bélának három fja maradt, Geisa, László, kik még Lengyel, és Lampert, ki már Magyar Országban született. Ezek között akár Geisának, akár Lászlónak könnyű lett volna, az atyjok iránt hamvaiban is hálás Magyarok' segítségével, a' koronát, melylyel azok önként kínálkoztak, elnyerni: de akár azért, hogy a' már egyszer András' életiben Királynak választott, meg is koronázott Salamonnak közelebbi jogát, 's még atyjok' — Béla' — szerencsétlen végében is az ezen jog' megsértését bosszulni kívánt igazság' némi újjal mutatását tisztelék; akár, mivel elég erős lelkek vólt, ön becsök' érzetében, nem vágyni a' koronára, 's hitt

---

7) Sőt maga ezen név is *Szegszárd* igen hihetően tőle van. *Szeg* t. i. és *szár* régi Magyar szók; amaz *barnát* (mely a' német *braun*-ból lett) ez *kopaszt* jelent. Minthogy már Béla barna is vólt, kopasz is vólt, közönségesen *Szeg-szár*-nak, 's így róla a' város *Szegszárd*-nak neveztetett, még pedig — Thuróczi szerint Chron. P. II, C. 46. — Béla' saját rendeléséből.

erősb jogukat a' haza' nyugalmanak önként áldozatul vinni: nem csak semmi lépést nem tettek, hogy atyjok' méltóságát örököljék; sőt követeik által magok sürgeték Salamont az Ország', 's igazgatás' mentül előbbi általvételeire, azon egyetlen kikötött feltétel alatt, hogy a' mi őket illeti, az András által atyjoknak adott Herczegi rang 's birtok, nekik se irígyeltessék, bírásában soha ne háborgattassanak. Salamon elfogadta a' feltételt; 's csak hamar láták a' Magyarok — nem minden aggodás, 's nyugtalanító elősejtések nélkül — miként ülteté a' gyermek Német Császár IV. Henrik a' még nálánál is gyermekebb, csak 11 éves Magyar Királyt Sz. István' 's Bela' királyi székibe: de, csak hogy a' koronát másodszor is fejére teheté Salamon, elfelejtkezve ígéretiről, és még atyja' szomorú példáját elibe terjesztő édes anyja, Anastasia' (IV. Henrik' testvérje) intésre, esdeklésre sem hajtva, egészen, mint a' Herczegek' szerencséjéromjain, magáét felépíteni vágyott álnok Vid (a' Királynak számkivettetésében társa, és Péter' egyik hűtlen tanácsosának, a' Szeviából szakadt Guthkelednek méltó fija, különben akkor Bácsi Fő Ispány), 's a' több, csak magok' hasznát leső, udvariak sűgallák, az osztályról hallani sem akart. A' Herczegek, tudva, mit áldoztak Salamonért, 's most tőle legigazságosabb jogukat megsértve, sőt ily sza-

vával, jogokkal játszó, minden szempillantásban változó Királytól még életöket is veszedelmeztetni látván: hol atyjok hajdan, Lengyelországban keresnek menedéket; majd, a' segedelemre mindég kész Boleslávtól segítettve, hirtelen nagy haddal visszatérnek (1064-ben), erővel kényszerítendőek Salamont esküje' telyesítésére, 's az őket atyjokról illető örökségök' kiadására. Salamon, kedvező körülmények közt büszke, rosszakban félénk, a' Herczegek' jövedele' hírére Mo'sonba fut, hogy onnan vagy, sürgetvén a' szükség, sógorához a' Császárhoz tovább futhasson, vagy a' tőle reménylt német hadakkal, módját látván, ellenségére nagyobb erővel visszafordulhasson. Azomban a' Püspökök, hogy a' keletkező hazafi háborút idejében elnyomják, mindenképen igyekeznek a' feleket megbékéltetni. A' Herczegek, noha magok örökségén kívül már a' Királyt illető Magyar Országnak is egy részét hatalmuk alá hajták, megelégedve még is azzal, mit legelőbb kívántak, mihelyt ezt a' Király telyesítendi, kinyilatkoztaták készségöket a' békélésre. A' Király, bár mint ellenzé Vid, végre maga is jónak látván nem veszedelmeztetni az egészet egy részért, a' Herczegek' kívánságát telyesíti; ezek a' fegyvert letészik; így a' béke meglesz, 's mint látszott, mind két részről tökéletesen megengesztelődött indulatokkal, Győrben 1065-ben. A' Herczegek a'

királyi udvarban tartózkodás nélkül mulatnak; a' legközelebbi Húsvét innepen pedig Pécsen magok viszik a' Királyt a' Templomba, magok teszik — ez úttal már harmadszor — a' koronát fejére, a' mindenünnen öszvegyülekezett sokaság' szeme' láttára. A' Király együtt harczol a' Herczegekkel a' Maros felől Móldvából (1070) a' Herczegi birtokba berontott, 's egésza' Tiszáig nyomult *Kunok* ellen, kiket Erdély' széliben *Cserhalom*nál együtt utólérván, szinte mind egy lábíg levágnak. 8) Majd a' Herczegek segítik a' Királyt Belgrádi háborújában. Némely Bolgár Országi, Tót eredetű *Bessus* vagy *Bissenus*, mások szerint *Petschenég* rabló csoportok, Belgrádnál a' Sáván általkelvén, több ízben nagy károkat, pusztításokat tettek a' Magyar földön, a' Belgrádi Görög Kormányzónak, kivel pedig a' Magyarok barátságos lábon állottak, titkos megegyezésével. Salamon e' két-színűséget megbosszulni kívánván, nagy haddal megy 1072-ben Belgrád alá, 's szinte 3 hónapi kemény ostrom után, bár a' rabló Bolgár Országiak is segítségül jövének, elébb a' Várost, egy ott fogva tartott, a' bástyákra, mikor legjobban dühösködnék a' szél, bosszús lángokat szórt magyar szűznek segítségével, majd a' várórizet végső menedé-

---

[8) Lásd örökítve e' történetet is Vörösmartink *Cserhalom* hősi költeményében.

két, a' várat is megveszi. 'S épen itt, és ezzel készült az új meghasonlás a' Király és Herczegek közt. Az őrizet' feje Nikétás, Császáranak kedvence, midőn látná, hogy a' várat a' már megrohanni készülő Magyarok ellen meg nem tarthatja, önkéntes feladásra ajánkozott, ha magának 's katonáinak bántatlan elmenetel engedtetnék. Ezt a' Király és Herczegek megajánlván, Nikétás, hallva már elébb Geisának emberséggel párosított vitézségét, övéivel együtt egyenesen az ő táborába megy, neki adják által kardjaikat. E' megkülömböztetéssel sértve érezvén magát a' Király, Vid' bujtására, kita' foglyok' megváltásából reménylt új nyereség' elszalasztása, 's a' Herczegek iránti régi gyűlölség egyformán ösztönöznének, a' foglyok' felét, mint a' közös fegyverrel keresett prédából ötöt illető részt, magának általengedtetni kívánja. A' Herczegek, miután hiába terjesztik az indulat és Vid által megvakított Királynak elibe a', bár ellenségnek, bár győzötteknek adott, királyi szó' szentségét; készebbek lévén magokat a' Király' haragjának kitenni, mint hitszegés', álnok csalás' alacson szenyjével magokat, népöket, az egész magyar nevet bémocskoltatni engedni: míg a' Király észrevette, minden foglyokat, valakik magokat az ő hűségökre, óltalmukra bízták, rögtön, minden váltság nélkül, haza eresztének. A' Király nyilván kikelni nem mervén, a' Her-

czegeken úgy áll bosszút, hogy a' sákmányt négy egyenlő részre osztván, 's ebből magának egy negyedét, kettőt Vidnek és vejinek kiszakasztván, a' Herczegeknek, kiknek vítézségivel szereztetett az egész, egy negyeddel kelle megelégedniük. A' Herczegek, bár nehezen, elszenvedék még is e' méltatlanságot. Rövid nap fényes követség, gazdag ajándékokkal, (azok közt Geisa' számára egy koronával, mely a' mai magyar koronának alsó részét teszi, lásd VI. Fej.) érkezik a' Herczegi táborba, a' Királyinak, 's a' Királynak felé sem menve, a' Görög Császár Dukasz Mihálytól, köszönni és hálálni a' Herczegeknek a' Császár' nevében, mit ennek alattvalóival, barátival, rokonival, a' fogoly Görögökkel tévének; egyszersmind közte és a' Herczegek közt, szövetséget és barátságot kötni. Ezen alkalmat ravaszúl használja Vid, hogy az irigység-, bosszú által elfoglalt Király' szívében, ezekhez még az irtózatoss gyanú' indulatját is felköltse: a' Herczegeket nyilván a' Király ellenségeivel ellene czimboráskodás', koronájára törekvés' vádjával terhelve, 's a' foglyok iránt mutatott minapi emberségöket, lelkiismeretességöket is most árulás', önhaszon-keresés' undok képibe öltöztetvén. A' Királynál ettől fogva meg vólt határozva a' Herczegek' elvesztése. Hányszor, hányféleképen próbálta ezt, hosszú volna előadni. Előbb született ba-

rátsággal, szívességgel igyekezett őket meg-
ejteni, 's bérben fogadott gyilkosok által tit-
kon kivégeztetni; ebben nem bőldogulván, úgy
nyúlt nyilván fegyverhez: harczának jó kime-
nete felől, midőn ő az Országnak két, a'
Herczegek csak egy harmadát bírnák, ezen
kívül Német segítségre is számot tarthatna,
annyira el lévén hitetve Vid által, hogy a'
Herczegi birtokot előre neki — Vidnek — ígér-
te hű tanácsi, 's szolgálatai' jutalmául. De nem
mindenkor nyertes az álnoksággal szövete-
zett erő; 's mit emberi szem nem lát, gyakran
magában a' nagyobb hatalomban rejtezik épen
annak romlásának oka; az első szerencsében a'
következő nagyobb szerencsétlenségnek csirá-
ja, 's megfordítva. Geisa külön elébb (1074
Febr. 26-dikán közel a' Tiszához) készületlen
meglepetve Salamontól, ezenkívül megveszte-
getett vezéreitől az ütközet' derekán elhagyat-
va, alig szaladhatott el kevesed magával: de
kevés nap múlva (Mártius' végén) testvérje,
László', és sógora', az Olmützi vitéz Herczeg
Ottó' (ki testvérjöket tartá feleségül) Magyar-
Morva-hadaikkal egyesülve, Váczhoz közel,
Mogyoród nevű helységnél, bár most is szám-
ra sokkal csekélyebb erővel, az imént győze-
delmes, 's talán győzedelmében magát nagyon
is elbízott Salamont, igen véres, a' visszal-
kodások' fáklyáját Videt is elvitt viadal után,
tökéletesen megveri, földönfutóvá teszi.

Most másodszor is nyitva állott az út GEISA előtt a' királyságra. A' Rendei, miután azt is hitelesen megtudák, hogy Salamon, csak hogy névvel Király maradhasson, koronája' becsületivel, népe' érdekeivel nem gondolva, országát azon módon, hasonló gyalázatos feltételek mellett, mint Péter hajdan, a' Német Császárnak ajánlotta, 's zálogul 6 magyar várost: ötöt nem csak mint az ártatlan Herczegek' engesztelhetetlen üldözőjét, 's a' köz csendesség' háborítóját, hanem úgy is, mint Ország-árulót a' Királyságtól megfosztván, köz megegyezéssel Geisát választják Királynak. Geisa, hogy az Ország fő nélkül ne legyen, a' kormányzást elvállalja ugyan, 's ezen tekintetből lakását, az eddigi Herczegi lakból, a' Királyiba, Székes-Fejérvárra általteszi: de koronáztatását még ekkor sem engedi meg, hogy, ha a' Salamonnal megbékélésre még valami út találkoznék, azt el ne vágja maga', és az Ország' Rendei előtt. Salamon azonban nem a' békéről, hanem a' bosszúállásról gondolkozván, miután a' Magyar koronán kapó, 's Magyar Országra nagy sereggel még azon 1074-ik esztendőben béjött IV-dik Henrik Császárnak mellette tett próbatétele is sikeretlen volt, fűhöz fához ragaszkodva, VII. Gergely (előbb Hildebrand) Pápához, a' szent vagy papi hatalom (hierarchia) amaz rendíthetetlen bajnokához folyamodott, ennek szavától, tekintetitől várva,

mit a' Császár' fegyvere nem tehetett, országába visszaállíttatását. Ugyan oda folyamodott már elébb Geisa is, de nem mint Salamon, a' Királyság iránt, melyet hogy megnyerjen, bírva Nemzete' egyezését, a' Pápa' megegyezésire szüksége nem vőlt, hanem mint szerfelett lelkesméretes ember, maga megnyugtatósa végett, hogy hallván a' Pápa' gondolkozását, tudja miként intézni további lépéseit. A' Pápa, ki a' kor' tudatlanság-szülte babonáját használva, minden világi méltóságok, Királyok, Császárok felett feljül emelkedett hatalmat kezdé magának tulajdonítani, kapott ezen alkalmon, mely őtet két, a' koronán vetélkedő Király közt mintegy ítélő-bíróvá tenni látszott. Salamonra már előre neheztelt azért, hogy nem hozzá, hanem a' Császárhoz, 's az ő személyes ellenségéhez épen, folyamodott elébb; jól tudta azt is, mely gyűlöletes az egész nemzet előtt: bár azért őtet, mint megszorúttat, ezért magáért, engedelmesebbnek, mindenre készebbnek reménylhetette; nem akarván, nem mervén mindazáltal tekintetét érette veszedelmeztetni: azzal a' fogással élt, hogy Salamont ugyan nyilván kárhoztatta azért, hogy a' Római közönséges Anya Szentegyházon kívül, melytől tartoznak egyedül minden országok függeni, másnak akarkinek, nevezet szerént a' Német Királynak (regi Teutonico) magát alávetni próbálta, 's még királyi székétől lett megfosztat-

tatását is, mint ezért Istentől reá mért büntetést úgy adta elő: de Geisa' részéről szántsándékkal eldöntetlen hagyta a' dolgot, ezzel akarván őtet kötve tartani, a' Rendeket pedig jó móddal arra bírni, hogy az általa sürgetett Sz. Széktöli függést önként elösmerjék. A' Magyar Rendekek azonban a' függést egyenesen csak a' hit' dolgára, a' lelkiekre magyarázván, alkotmányi sarkalatos jogaik', sőt nemzeti létök' megsemmisítése nélkül másképen nem is magyarázhatván, 's ha így értette Ő Szentsége, ily értelemben azt kétségbe nem hozván; ha másképen, úgy elérteni önként nem akarván; következésképen az egész függésről, magok' alávételéről mélyen hallgatván; ragaszkodva csak a' tettöket, 's Salamon' letételététését igazoló szavaikhoz a' Pápának: újra erőltetik, 's csak ugyan rábírnák Geisát, hogy a' haza' javáért és csendességéért a' királyi ezímet és koronát fogadja el. De a' Pápa csak hamar azután, Salamon' felesége', 's napa', az özvegy Császárné' esdekléseikre, fortélyá' nem várt kimenetelét is látva, újabban levelet ír Geisának, melyben bár Salamont még mind bűnösnek esmeri, javallja a' vele megbékélést, 's régi méltóságába visszahelyheztetését. Ez, 's a' Püspököknek, kik hihetően hasonló útasítást vettek a' Pápától, előterjesztései, újra olyan szeget ütöttek Geisa' fejibe, hogy noha már megkoronáztatott (1075) 's a' Po'sonba zárkó-

zott Salamont is, erős ostrom után, szinte maga megadására kényszerítette: testvérjével Lászlóval az ostromot félbeszakasztatja; (1076) el kezd alkudozni; 's egyedül Herczege' háborítatlan birtokát, 's hólta napjáig a' királyi név viselhetését kötvén ki magának, Salamonnak az országot visszaigéri. Rá is állott erre Salamon, meggyőzven, vagy legalább ideig óráig, a' Püspökök' javaslására, elfojtván magában a' Geisától 's osztott uraságtól benne mély gyökeret vert idegenséget: de a' világi urak esmerve Salamon' álhatatlan, álnok, bosszús természetét, 's tőle, ha ismét pólczra jutand, sem magokra, sem az Országra semmi jót nem várhatva, nem csak jóvá nem hagyták Geisa' 's a' Püspökök' szándékát, hanem sokkal inkább Salamont erőlteték végképen lemondásra. Ezt Salamon tenni telyességgel nem akarván, a' dolog addig haladt, hogy Geisa közben (25-dik April. 1077) meghalt. Halála, bár erényeit tekintve, a' hazára nézve sajnós, a' környülményekhez képest jókor-történt volt; mert a' mely aggodalmat Geisa' szerfeletti lelkiismeretessége, és Salamonnak épen olyan lelkiismeretlensége okozának, azt csak egyiknek valamelyiknek halála szüntetheté meg.

VIII. FEJEZET.

Szent László 1077—1095.

Geisa' testvérje **LÁSZLÓ**, bár maga is igen lelkiismeretes ember, a' Rendekek által egy

szívvel lélekkel királylyá lett választatását, ebből nemzete' hozzá ragaszkodását látván, a' koronát elfogadta; fejére tétetni mindazáltal nem elébb, hanem csak uralkodása' 4-dik esztendejében (1081) engedte, a' mikor Salamon, tapasztalva, különösen a' világi uraknak, meggyőzhetetlen idegenségét, hogy állapotját még rosszabbá ne tegye, a' koronáról — csupán a' királyi czímet, 's hozzá illő nyugpénzt kötven ki holta' napjáig magának — végképen lemondott.

Az alatt, míg e' történt, VII. Gergely, az Esztergomi Érseket vévén fel segítségül, mindent elkövetett, hogy Lászlót országának a' Szent Szék' oltalma, és pártfogása alá adására bírhasssa: de minden próbatételei sikeretlenek voltak, annál többet tőle nem nyerhetvén, hogy a' Szent Szék' szolgálatjára készségét, és engedelmességét a' lelkiekben, mint szokott dologot a' Keresztyén- Fejedelmek közt, követői által kijelentette, az Országnak, magának az Egyháznak is, a' hitbelieken kívül, minden egyéb dolgairól szabad rendelkezés' jogát, Püspökökön, Papokon, és ezeknek jövedelmein való hatalmát, mire vágyott különösen a' Pápa, eldődjei' példája szerint egyedül magának tartva: és még is — mit mint különöst, és László' esmertetésire nem utolsó adatot jegyzünk meg — László, a' hatalmas, bátor és bosszús, annyi koronás fejeket, azok közt ma-

gát is a' Császárt, a' lelkes IV. Henriket lábai alá taposott Pápától mindég megkiméltetett: nyilván, hogy az embereket esmerő, maga is a' közönséges emberek' sorából magasan kiemelkedett Hildebrand hasonlót ösmért el Lászlóban, 's a' nem csak erős, hanem okos is, mintsem nyert borostyánit az erőssel öszveütközés által szerencséltesse, inkább, sérelmét, indulatját magába fojtva, kikerülte azt. Ezt mutatja a' többek közt a' következő történet.

A' Lengyel Király, a' Geisát, Lászlót 's atyjokat Bélát bajaikból többször kisegített, hű, bátor és vitéz, de durva, erőszakos és erkölcstelen Bolesláv, kinek könnyebb dolog volt ellenségein, mint indulatin győzedelmeskedni, az őtet inteni, feddeni, majd, miután feddődzéseit nem használták, az Anya-Szentegyházból kirekeszteni, 's a' templomból eltiltani merészlett Krakkói kegyes Püspököt, Stanislaust, a' templomban, magánál az oltárnál, szent szolgálata közben — királyi parancsa' más-kor vak eszközei, a' durva poroszlók nem engedelmeskedvén — tulajdon kezeivel keresztül verni (1078) nem irtódzott. A' Pápától ezért átok alá vettetvén, koronájától megfosztatván, 's ezzel alattvalóit, a' sokképen megbántott, nyomorgatott alattvalókat, az iránta való hűség és engedelmesség alól egyszerre feloldoztatva, sőt a' bosszuállásra, mint jó, mint Isten előtt kedves dologra, nyilván fel-

szóllíttatva látván, ezektől féltiben országából kifutni, 's menedéket Lászlónál keresni kén-
telenítettetett. László, bár mind a' menykőt
szórt Pápát magát, mind menyköve' irtóztató
hatalmát, a' vagy csak a' vele öszvecsapni mert
IV-dik Henrik' még igen friss emlékezetű szo-
morú példájából is 1) (1076) jól ismérte; ezzel
semmit nem gondolva, 's Boleslávban csak a'
Fejedelmet, a' szerencsétlent, barátját, roko-
nát, egykori jóltévőjét tekintve, nem csak be-
fogadta, a' Pápa' és magyar Püspökök' ellené-
re, hanem, mivel magát, nem soká történt ha-

-
1. A' Császár, és Pápa közt per támadt a' papi hivatalok (be-
neficiumok) osztása, és az ezekbe szokott módon gyűrű és
pálca által bévezetés (*jus investiturae*) joga felett, melyet
a' Pápa a' Fejedelmektől el, és egészen magának venni igye-
kezett: ez által akarván a' papságot, — miután azt a' nő-
telenség' (*coelibatus*) felállításával (1074) a' polgári társa-
ságtól, annak közepette, mintegy elszigetelte — minden vi-
lági befolyástól tökéletesen függetlenné, 's oly állapotba
tenni, melyben, fején — a' Pápán — kívül senkitől mástól
se reménylenie, se félnie ne lehessen, ne kellessék semmit.
A' Császár nem akarta ezen tőle már előbb gyakorlott, 's
igen nagy fontosságúnak esmert jogot kezei közzül sehogy
kiereszteni. Ezért a' Pápától átok alá vettetésén, épen mikor
alattvalóival a' legnagyobb visszázkodásban volt: koronáját
sőt életét is féltve, kényszerítettett télvíz' idején áruhába
öltözködve, bujkálva, ne hogy megösmértessék, Német or-
szágból Olasz országba menni, és Canossában, hol akkor
VII-ik Gergely múltatott, kívül az udvaron, télközépen, vé-
kony gyors ruhában, mezítláb, étlen szomjan, három nap
reggeltől estig várakozni, míg meghallgattatást, 's utóbb
is igen megalacsonyító feltételek alatt, az átok alól felöl-
doztatást nyerhetett. —

lála miá nem leheté, fiját Micislaust fegyveres kézzel országába is visszatette. 'S mind ezeket VII. Gergely látta és türte, Melly példátlan kímélésre, a' Királynak (Lászlónak) a' Pápától egyaránt becsült és félt személyes erényeinkivül, minden bizonynyala a' népnek Királyához ragaszkodása is — melyben áll tulajdonképen a' Fejedelmek' erejének titka — igen sokat tett.

De Salamonra visszatérvén: alig hogy ő a' királyságról lemondott, szokott változósága szerint, cselekedetét megbánván, újra koronája' visszaszerzésében törte fejét. Ily czélból magán azon a' pénzen, mit neki, érdemén kívül, László' szívessége királyi rangjához illőleg bőven szolgáltatott, minden élégületleneket, mind a' legelvetemedettebb embereket — kikben, saját kicsinységök', rosszaságuk' érzetében, a' Király' nagysága, erényei csak botránkozást és gyűlölséget, szorossága, igazság-szeretete féltelmet és retteget gerjesztének — titkon magához csatolván, ezekkel együtt tervet készített László' meggyilkolására, csak az ő holt testén keresztül reményelve még magának a' királyi székhez utat törhetni. De szándéka kitudatott; ő maga épen annak kivitelében foglalatoskodva elfogatott, 's a' Visegrádi várba vitetett fogságra 1082-ben. Innen következő esztendőben (1083) István Királynak, Imre Hercegnek és Gellért Püspöknek, VII. Gergely

Pápa által a' Szentek közzé lett számláltatása' (*canonisatioja*) alkalmával, midőn épen Sz. István' teste innepélyesen sírjából felemeltetnék 2), László' parancsából, hogy ezen nevezetes innepen jelen lehetne, kieresztetvén, 's a' nagy lelkű Királytól minden eddig-valókról, nagy Ősük' szent sírja felett telyes bocsánatot nyervén: elébb Regensburgba feleségéhez, attól el nem fogadtatván, hosszas és tekervényes bolygás után végre a' Moldvában lakó Kunokhoz vetődött. Itt esmeretséget vetvén a' bátor, harcz- és lárma kedvellő *Kutesk*kel, közül akaratul ketten elhatározzák Magyar Ország' megtámadását, oly kötést tévén magok közt: hogy, ha Kutesk Salamonnak koronáját kivívni segitend, Erdély jutalmul övé, leánya pedig Salamon' nője fog lenni. Be is ütöttek 1086-ban nagy haddal Magyar Országba, 's Máramarost elpusztítván, már Ungvárig nyomultak: de itt útjokat állván László, nagy szégyennel és veszteséggel visszaverettek. Így is mindazáltal szerencsétlen indulatjától hajtva, mint a' kiből a' nyughatatlanság már természetévé vált; 's a' szerencsét, melyet Magyar Országban többé nem lehet, másutt próbálván felkeresni: ugyan csak a' Kunok' és Petsche-

---

2) Szent Istvánnak ekkor, állítólag épségben talált jobb keze' emlékezetére alapította László a' *Szent Jobbi*, vagy régi Magyarsággal *Szent Joghi* Apáturságot, mely ma Szent-Jóbnak neveztetik — *Abbatia sacrae Dexteræ Divi Stephani*.

negek' társaságában, következő tavasszal, általkelvén a' Dunán, Bulgáriára ütött: de egy igen véres ütközetben, midőn a' győzedelmet már már kezében vélné, a' Pecschenégek' bátor vezére' *Czelgn'* elestivel, szerencséje egyszerre megfordulván, 's az egyesült 80,000 főnyi sereg nagy részint levágattatván, maga is Salamon erősen harczolva elesett, 's nyughatatlan életének véget vetett 1087-ben. Ez a' közönséges vélekedés, noha vagynak, kik *Kéza Simon* után azt tartják, hogy megmenekedvén, még azután, mint Szerzetes, sokáig élt; Magyarországban is Kálmán' királyságában megfordult, de ismét eltűnt, 's végre Pólában, Istria' városában halt meg, 's ugyan ott temettetett el is.

Salamon' halála nagy jótétemény volt az országra nézve. László, nem lévén ezentúl kitől tartania belül, kívül annyival nagyobb tekintettel, bátrabban léphetett föl; mire rövid időn szükség lett. A' Horvát Országi Király Zvonimir épen akkor tályban, mikor Salamon, mag nélkül meghalván: özvegye, a' szép Ilona, Béla Király' leánya, az őtet birtokában háborgató, az országot magok közt, szélyeldarabolni törekvő nagyok ellen testvérjéhez, Lászlóhoz folyamodott. László általkelvén (1089) a' Dráván, rövid idő alatt az egész Sávaig, sőt Kulpáig terjedő részt meghódoltatta, a' felzendülteket lecsendesítette; 's mi-

kor már épen a' Dalmatia' szélén eső várak és városok ellen készülne, akkor veszi a' hirt, hogy a' Kunok, *Kopulch* vezérok alatt, Erdélybe, onnan Biharba nagy erővel béütöttek. Ily helyzetben, Királynak nevezvén testvére' Lampert' fiját *Almust*, hihetően, mivel a' Horvátoknak a' Magyar Országgal összeolvasztatói idegenségét tapasztalta; 's minthogy *Almus* még gyermek volt, míg felnevelkednék, mind őtet, mind az Országot húga *Ilona*' gondviselésére bízván: maga a' Kunok ellen hazasietett. A' Temes vizénél találkozván vele, midőn azoknak minden várakozást feljűlmuló temérdek sokaságát látná, elébb, mint-sem magáéinak a' gondolkozásra, erejük' öszvemérésére, amazoknak maguk' rendbeszedésére időt engedett volna, maga rövid, de lelkes, 's katonáiba is lelket öntő beszéd közben, megragadva a' veres zászlót, oly erővel rohant az ellenségre, hogy kevés ellentállás után a' győzedelem övé, 's a' számtalan sokaság fogva volt, egyetlenegy — *Escembu* nevű — menekedhettén meg, a' romlásról, melynek tanúja volt, nemzetének majdan hírt viendő. A' foglyok, választás csak a' szolgaság vagy keresztyénné létel közt lehetvén, legtöbben az utólsót választották, 's a' nekik lakhelyül mutatott, Pray szerint *Csallóközben* (*Insula Cituorum*), a' közönsegesebb vélekedés szerint pedig a' mai *Jász-*

ságon 3), a' Tisza és Zagyva közt, megtelepedtek. Az othon maradtak, hallva Atyjokfiai' szerencsétlenségét, miután visszaeresztetésöket, követeik által, igen fennyen és fenyegetődzve, hiába sürgették, újra nagy haddal jönnek (1092) Magyar országra: de ez úttal is szerencsétlen kimenetellel. Mert László, szándékjokról jókor tudósíttatván, elejökbe ment; a' Dunánál, a' mai Oláh ország' szélén velek megütközött, vezéroket *Ákost*, a' harczolók' sűrű csapatjai közt felkeresvén, saját kezével levágta, a' többeket vagy elszélesztette, vagy elfogta; a' foglyokat újabban megtelepítette ott, hol az elébbieket, kik együtt azután, hazulról utánok jött kedveseikkel is szaporodván, a' régibb Magyarokkal egygyé főrrva, számos, szép és erős népet formáltak.

A' Kunoknak, valahányszor Magyarországra ütöttek, a' (mai Galicziát lakó) Oroszok mindenkor szabad általmenetelt engedtek határainkon: ezért most lakolni rajtok volt a' sor. László tehát sereggel menvén (1093) ellenek, mindjárt megérkezével annyira megrémítette őket, hogy köz akarattal követeket küldöttek hozzá,

-
3. *Jászok* vagy *Íjászok*, (kik ijjal bálnak, a' Magyar Törvénykönyvben *Pharetrarii*, *Balistarii*, 's ebből elrontva *Phillstaei*) földje: mely név reájok bizonyosan az ijjal, vagy nyíllalbanásban kitüntetett ügyességökről ragadt. Ugyanitt, de nagyobb kiterjedésben laktak régebben a' Sarmatiából általvándorlott *Jazygek* — *Jasiges Metanastae* — a' most megtelepedett Kunoktól egészen különböző nép.

bocsánatot kérni a' múltakról, 's jöendőre magokat a' Magyar Király' óltalma, pártfogása alá ajánlani. László az ajánlást elfogadja; azok hűségére megesküsznek: 's itt kezdődik Magyar országnak a' vele határos (Veres) Orosz országou, a' következő századokban még jobban is megerősített felsőségi joga.

Mind ezen vitéz tetteivel milyen hírt nevet szerzett magának országán kívül is László, a' vagy csak abból is megítélhetni, hogy 1095-ben a' Keresztes háborúra készülő keresztyén Fejedelmek, az egész Europa' minden országaiból, népeiből öszvegyülendő nagy sereg' fővezérségével, egy igen fényes, Magyar országra küldött követtség által, közül akaratul ötet kínálták meg, mit ő el is fogadott, de elébb, mint-sem szavát telyesíthette volna, Morvába indulván, hogy húga' 's a' feljebb említett Ottó' fiját Konrádot hercegi székébe, melytől kissebb testvérjei által megfosztatott, visszaültesse, ezen útjában Nyitrán megbetegedett, 's kimúlt 1095-ben, hagyván maga után egy fiat, Kálmánt, kit még életében megkoronáztatott, és három leányt, ezek közt Byzantiumi császárnét, *Priscát*, ama híres császár Comnenus Jánosnak (ki szép lelkiért közönségesen Kalo Jánosnak nevezetik) *Irene* név alatt esmeretes, hozzá méltó hitvesét.

Némely hazai írók azt mondják, de a' miről a' külsők hallgatnak, hogy volt oly idő,

melyben László a' IV-dik Henriket nyakukról lerázni akaró Német Rendek által (1092) a' Császársággal is megkínáltatott: de ő, helyzetével megelégedve, 's gondjait tovább is osztatlan egészen csak népének kívánván szentelni, a' világ' ezen akkor első koronáját el nem fogadta.

Mit tett László, mint Igazgató, mint Törvényhozó, élő bizonyági annak törvénykönyvünkben ma is olvasható, 3 könyvre hihetően későbbben osztott törvényei, melyek mind az országosan öszveült Király és Rendek által — az első könyvbeliek (többnyire egyházi tárgyuak) Szabolcsan a' Tisza mellett, 1092-ben, a' második könyvbeliek Sz. Márton hegyén (mikor? nem tudhatni), a' harmadik könyvbeliek gyaníthatólag több ország-gyűléseken, melyeknek sem helyök, sem idejök tudva nincs — hozattak. Ha külföldben nem tudnánk is, magokból ezen törvényekből azt kellene kihoznunk, hogy a' Sz. István' halálát követett szinté szakadatlan zürzavarok közt, mondhatatlan sok rendetlenség, zabolátlanság kapott lábra az Országban. Különösen a' lopásnak, ragadozásnak hitel felett el kellett hatalmazni. Innen azon váratlan jelenet Törvénykönyvünkben, hogy törvényeink időhaladtával nem szelídebbek, hanem keményebbek lettek, 's épen a' legjobb Király alatt hozattak oly Drákói törvények, melyeknek olvasására borzad a' mai szelídebb

emberiség, p. o. hogy a' ki — legyen bár az a' Fejedelmek', fő emberek' atyafija — tiz dénár árút, másutt, a' ki egy tyúk árúnál többet lop, felakasztassék, minden vagyonával együtt elveszszen; ki kevesebbet, fél szeme szúrattassék ki, vagy óra vágattassék el; mi több, a' bűnös szülével ártatlan gyermekei is, ha a' tiz évet haladták, együtt lakoljanak, azzal a' külömséggel, hogy ezek nem életöket, öröket, szemöket, hanem szabadságukat ('s véle mindenkor vagyonukat is) vesztették el örökre. Hogy az igazságnak is igen rosszul kellett kiszolgáltatni, bizonyítják a' törvénylátást 30 napon túl halasztó (kissebb rendű) bíróra verést, a' tudva igazságtalan ítéletet hozóra, vagy a' hozott ítéletet végre nem hajtóra eladatást, szabadsága' 's minden vagyona' elvesztését határozó, 's több ezekhez hasonló törvények. Azomba a' büntető igazságnak a' tolvajok és rossz lelkű bírák ellen ily szertelen szigorúsága mellett két dolog igen szembetűnő; egyik: hogy a' fegyveres kézzel gyilkoló, ki Sz. István alatt (L. 2. Cap. 46) halállal, Sz. László' törvényei szerint (L. 3. C. 8.) csak tömlöczcel, 's minden vagyona $\frac{2}{3}$ része' elvesztésével (ha száztiz pensa vagy nagyobb értéke volt, még csak szabadságától sem fosztatván meg) büntettetett; másik: hogy a' templomba, vagy királyi udvarba, vagy Püspök' lábaihoz menekvő sérthetetlen volt. — Több

törvényei közzül még csak kettőt emelünk ki, melyeknek egyikével a' Püspököknek újabban biztosított a' Sz. István által rendelt tized; másikkal nyilván köteleességökbe téte-
tett (L. 1. C. 8) a' régiség által elpusztult tem-
plomok' újra építése: mi Lászlónak osztó,
kedvezéseket, terheket arányító igazságát, okos
buzgóságát mutatja.

De buzgóságának sok egyéb fényes bizony-
sági is vagynak; ilyenek nevezetesen: az ál-
*tala alapított, feljebb már említett Sz. Jóbi
gazdag Apáturság; a' Bóldogságos Szüz' tisz-
teletére Nagy Váradon épített pompás templom,
hol végső akaratja szerint el is temettetett;
végre a' keresztyén vallásnak Horvátország-
ban meggyökereztetésire tőle emelt, 's gazdag
jövedelmekkel ellátott Zágrábi (Agram) Püs-
pökség: mely utólsóval, 's igaz keresztyénhez
illő fedhetetlen erkölceivel érdemelte legin-
kább, hogy, mielőtt egy század lefolyt volna,
1192-ben III-d. Coelestin Pápa által a' Szen-
tek közzé számláltatott.

László' fejedelmi és személyes erényei' be-
csét nem kevésbé emelte az is, hogy ritka
szép külseje, kellemetes arcza, méltóságos ma-
gas termete volt, melyek ötet népe', 's minden
akkor élt esméretes Fejedelmek' legszebbiké-
vé tették, 's első tekintetre hirdeték benne
a' született Uralkodót. Nem lesz hát váratlan
senki előtt hallani, hogy népe — mely ötet

életiben szerette-e vagy tisztelte inkább, ne-
héz volna meghatározni — halálát három esz-
tendeig gyászolta; 's ezen idő alatt semmi mu-
sika, mulatság végett, a' hazában meg nem
zendült. Érdemei' méltánylására miért hall-
gatnánk el azt is, hogy nagy Királyunk, Nagy
Lajos, minden hozzáig élt Magyar Királyok,
még Sz. István felett is Lászlónak adta az el-
sőséget, 's e' tiszteletből eredt, hogy arany-
jaira Sz. László' képét nyomatta, mely szokást
azután minden következő Királyaink is meg-
tartottak egész II. Rudolfig, ki e' tisztességet,
két százados gyakorlat után, Sz. Lászlóról a'
Bóldogságos Szűzre szállította által.

IX. FEJEZET.

Kálmán 1095 — 1114.

Soha talán Fejedelmet részre hajlás, gyű-
lölség feketébb színekkel, mint Kálmánt Thu-
róczy és Bonfin, nem festettek. Szerintök Kál-
mán nem csak a' legundokabb külsejű, sánta
púpos hátú, görbelábú, sertéhez hasonló szőr-
rel befedett arcú, kancsal, selyp, hanem a'
legrosszabb, legalacsonyabb lelkű ember is egy-
szersmind, álnok, buja, irigy, gyanakodó, ke-
gyetlen, hirtelen - és engesztelhetetlen ha-
ragú, szóval egy valóságos természet' csúfja,
's emberiség' mocska volt. 'S mind ez miért?
Részint, mivel a' Magyarországon pusztító fer-
getegként keresztül menő idegen Keresztes ha-
dakkal érdemök szerint bántak: mit az akkor.

túl a' rendén buzgólkodók, kivált Papok, kikből teltek majd egyedül az írók, annyival kevésbé voltak hajlandók megbocsátani, mivel Kálmán 18 esztendei uralkodása alatt — —

---

a' papságot mint egysem az előtte élt Királyok közzül, határok közzé 's kötelelességére szorította; a' Pápát az Egyház' dolgaiba avatkozni nem engedte, 's midőn, hosszas harc után, engedve az időknek, a' Beállítás (*Investitura*) jogát általeresztette is a' Sz. Széknek, a' kinevezés', 's az Egyházi birtokokról szabad rendelkezés' jogát csak ugyan győzedelmesen 's csorbúlatlan fentartotta. Résztint, mivel az öt koronájától, 's életétől megfosztani törekedett Álmust, 's fiját Bélát, egy szerencsétlen órában megfelejtkezvén magáról, szemök' világától megfosztotta, kiknek maradékira szállván idővel a' Királyi szék, az ezek alatt élt történet írók, Kéza Simon és Küküllő János (amaz Kun László, ez Nagy Lajos idejében) kikből merítettek Thuróczi és Bonfin, csupa kedveskedésből az uralkodó háznak, Kálmánra minden kigondolható rosszat ráfogtak. Azomban ez a' sokaktól annyira becstelenített Fejedelem, saját tettei', fennlévő törvényei', 's több hiteles írók', azok közt a' vele egykorú Albricus' tanúbizonysága szerint, Atyjának Lászlónak nem csak törvényes, hanem méltó követője is, nemzetnek jöltévője, századának díszé volt.

A' még csak mind hadban forgott nemzet, uralkodása kezdetében nem sokat várt tőle, minthogy, az akkori idők' szelleme, szokása ellen, ifjabb esztendeiben több kedvet látszott a' könyvekben, mint a' fegyver csörgésben találni; honnan, 's nem mintha elébb Thuróczi szerint (P. II. C. 62.) Pap lett volna, adatott neki félig igazán, félig csúfságból a' *Könyves* (Librifér) *Kálmán* név is. De ő csak hamar megmutatá, hogy a' tudomány', 's könyvek' szeretete, mint sokan hiszik, sem a' férfias bátorsággal, sem a' kormányzói ügyességgel nem öszveférhetetlen. Első alkalmat neki erre Horvátország nyitott. Alig hogy ide László' halála' híre eljutott: azonnal közönséges lázadás lett az általa Királyi székbe ültetett Almus ellen. Ez, a' milyen nyughatatlan béke' idején, oly félénk a' veszedelmek közt, nem késik országát, melyet mególtalmazhatni nem reménylt, Kálmánnak általereszteni. Kálmán, használván az alkalmat, nagy sereggel (1096) Horvátországba megy; a' lázadókat, miután vezérok *Péter* a' *Guozdanzkói* ütközetben elesett, lecsendesíti; sőt Tengereményeki Horvátországot is, melyet akkor a' Byzantiumi Császártól a' Velenceiek birtak, de óltalmazni a' vitéz Normannok ellen nem tudtak, elfoglalja, kivervén onnan a' Normannokat, 's a' fővárost *Belgrádot*, v. *Belográdot* (későbbben *Fögrád* és *Zára vechia*, deákúl *Jadera vetus*) meghódoltatván. Ezzel meg nem ér-

te; hanem hogy jövendőre is azt az egész tenger melyékét a' Normannok' háborgatási ellen bátorságba helyheztesse, ezeket otthon támadni meg haddal elhatározza. Seregeit tehát, Velencei hajókon, Apuliába kiszállítván, *Brindisit* (a' régi Brundusium) és Monopolit elfoglalja, a' tartományt tűzzel vassal addig pusztítja, míg Rogerius Herczeg meg nem igéri, nem csak hogy a' tenger partok ellen, 's az öbölben ezentúl minden ellenségeskedést megszüntet, hanem hogy elfoglalt városait is egy magyar Kapitány, 's Velencei őrizet alatt hagyja; melyeket azomban ő, a' Magyarok elmenetelével, a' Velenceieken a' Pisaiak' segítségével erőt vévén, nem sokára visszafoglalt.

Ettől az időtől fogva ura' volt Kálmán egész Horvátországnak; de a' Horvátok nem soká viselték magokat csendesen. Nehezen szenvedték t. i. mind azt, hogy Kálmán magát közöttök meg nem koronáztatta, 's ezzel mintegy azt jelentette ki, hogy országukat nem mint különös, Magyarországtól megkülönböztetett országot, hanem mint annak egészítő részét tekintti, és így egészen magyar lábra vonni, magyar törvények szerint igazgatni kívánja; mind azt mi ama gyanújokat nagyon is látszék igazolni, hogy Kálmántól, régi szabadságaik' ellenére; szokatlan adókkal terheltek. Miután tehát magokat az ellentállásra elkészítették, 1102-ben újabban feltámadnak. Kálmán nagy sereg-

gel siet ellenek, a' Dráván -, ők pedig, Kálmán-nak elibe, a' Száván - általkelvén. E' bátorságukat látván a' Király, 's eltökélett erős akaratjoktól inkább, mint számuktól mérven erejüket, mielőtt bizonytalan, minden esetre véres ütközetre hagyná menni a' dolgot, megpróbálja őket okos engedéssel, szép móddal megengesztelni. A' próba sikerült. Rövid alkudozás után megkésztült az alku, mely szerint Kálmán a' Horvátoknak minden jogaik', szabadságaik', kiváltságaik sértetlen fentartatását, ezek néki 's követőinek örökös hűséget, engedelmességet, és, a' Drávaig magok költségén, azon-túl királyi 'soldon, bizonyos meghatározott számmal mindenkor kész katonáskodást ígértek. Ezen egyesség mind két részről esküvéssel erősítetven, Kálmán a' Horvátok kíséretiben Belgrádba megy, 's ott, a' nemzet' hódolói esküjét elfogadván, a' Spalatrói Érsek által Horvát ország — 's minthogy régen a' Horvát Királyok Dalmátiát is bírták — egyszersmind Dalmatia Királyának is koronáztatja magát.

Jógot formálván most az egész Dalmatiai tenger parthoz, melyet akkor a' Velenceziek bírtak, egyenesen a' főváros Spalatró alá száll. Bezárt kapukkal fogadtatván, mikor már épen rohanással akarná a' minden ajánlásokra, fenyegetődzésekre siket, sőt határai' pusztításával sem gondoló megátalkodott várost megvétenni; ez magát, végső romlástól féltiben, önként felad-

ja. Kálmán a' városnak minden régi kiváltságait, szabadságait, igazgatása módját illetlen hagyván, sőt újabban megerősítvén, semmit egyebet magának ki nem kötött; hanem hogy a' város, úgy a' Byzantiumi Császárok', mint a' Velenczeiek akármi névvel nevezendő felsőségi vagy óltalmazói jogát magára nézve ezennel megszűntnek nyilatkoztatván, esküdjék örökös hűséget a' Magyar Koronához; a' mi részt eddig a' kikötőjében megfordált külföldi hajóktól fizettetni szokott vámból a' Császárnak adott, adja azt ezentúl a' Császár helyére lépett Magyar Királynak; 's végre hódolása' jeleül engedjen egyik erősségébe magyar őrizetet szállíttatni. A' Király' ezen emberségét 's kívánnati' egyenességét hallva, a' többi tengeri városok is, *Jádra* (másképen *Zára*), és *Trau* (*Tragurium*) követék *Spalatró* példáját. Ezek hasonló kedvezésekben részesíttetvén, a' Magyar uraság a' Dalmatáknak rövid időn nem csak tűrhető, hanem kellemetes is lett.

De alig hogy lábát kivonta közzülök: a' Velenczeiek' izgatására elébb *Jádra*, azután ennek példájára a' többi városok is lemondtak az engedelmességről. Kálmán (1105) újra nagy sereggel indul ellenek, 's először is a' lázadás fészke *Jádra* ellen. Bár a' Velenczeiek, a' keresztes hadak' szállításában hajós seregök távol léven, segítségül a' városiaknak nem lehettek: ezek, érezvén vétségek, 's tartva büntetésétől,

oly erősen tarták magokat, hogy Kálmán hosszas, igen heves ostrommal sem bődögülhatott velök. De majd kik daczoltak fegyverével, meghódolnak emberségének. Békét, bocsánatot, minden vólt szabadságaik', jógaik' újabb megerősítését ígérván nékik a' Király: kapui-
kat magok jó szántából megnyitják, 's kötele-
ségökre visszatérnek. Ezt tették azután a'
több felkelt városok is. Kálmán nem mint meg-
győzött alattvalókkal, hanem mint magokat ön-
ként óltalma alá ajánlt barátokkal bánt vele; minden jussaikat, szabadságaikat meghagyta,
egyedül a' hajó vám' egy részét, 's némely ke-
reskedői hasznokat tartván fel a' Magyar Ko-
ronának. Ezzel azt nyerte, hogy még az addig
szabad városok is a' szigetekkel együtt néki
magokat önként alája vetették, 's rövid időn,
mindeneket lecsendesítvén, birodalmát megne-
velve, nem csak mint Horvát és Dalmát orszá-
goknak, hanem mint az Adriai tengernek is ura
tért vissza Magyarországba.

Épen a' mely időben a' Horvátok először
feltámadtak, mindjárt uralkodása' első eszten-
dejében (1096), akarátja ellen kedvetlen harc-
ba ögyeledett Kálmán a' Szent Földre Magyar
Országön keresztül útazó idegen Keresztes ha-
dakkal.

Az első, mintegy 8000 főből; többnyire Fran-
cziákból álló csapat, *Walther* vezérlése alatt,
keresztül az országön mindenütt Magyar vigyá-

zóseregektől kísérve, békével elment a' Szávaig. Innen a' Magyar kíséret vissza-, Walther magáéival a' vízen által-ment: de Belgrádtól 16-an emberei közzül, vásárlás' örvivel, Zimomba, (Zemlin) mely a' Száva' innenső partján esik, viszszernek, ellenség' módjára rabolnak, erőszakoskodnak: míg nem a' béketűrőseket elvesztett lakosoktól mint rablók megtámadtatván, fegyvereiktől, gazdag zsákmányaiktól megfosztatva, szinte meztelen, visszakergettettek. Látásukra, első felindulásában, fegyvert ragad az egész sereg, a' vízen átkelni, 's a' megbántók vérével akarván azonnal lemosni a' megbántottak' gyalázatját; ha mind nehezen is azomban, vezérei által csakugyan rá bíratott, hogy halasztaná legalább bosszúját.

A' második 40,000 főnyi osztályt maga, a' híres szarándok, kinek szent tüze gerjeszté e' szinte két századon keresztül két világ' részét rombolt tüzet, *Remete Péter* vezeté. Ezeknek is a' Királytól szíves fogadtatásuk, 's útjuk Zimonig elég békességes volt. Itt meglátván kudarcot vallott társaiknak a' város' kapui előtt győzedelem jeléül, 's talán intő például halomba rakott fegyvereit, oly dühösségbe jöttek, hogy a' várost rohanással megvévén, nemre, korra tekintet nélkül, a' lakosokat felkoncizolták, vagyonaikat, a' várost, az egész vidéket feldúlták, 's borzasztó kicsapongásaikat csak a' bosszuló Király' közelgetésének híre szünteté

meg, kitől féltőkben a' Száván nyakra före általkeltek. Az érdemlett büntetést azomban, melyet itt elkerültek, kevéssel odább megtalálták Nissánál (Naissus) Serviában: hol hasonló erőszakoskodásukért az egyesült Bolgár, Kun és Magyar csapatok által körülfogatva, 20,000 ember, és 2000 szekér veszteséggel adóztak nemzeti és baráti jogukat sértő esztelen merénnyökért.

A' Keresztesek' két ízbeli ily féktelen magok viselete mellett is, a' 3-ik mintegy 15,000 főnyi, jobbára Német 's Godeschalk vagy Gottschalk Pap által vezetett csapatnak sem tiltotta meg a' hosszútűró Király az általmenetelt: de midőn a' Mo'son mellett számukra mutatott első tábor állásukban mindjárt, a' helyett hogy kész pénzen fizetnék, mint tartá az egyesség, az oda bőven öszvehordott szükségökre valókat, elkezdettek volna szanaszét rabolni, ölni, fosztogatni: Kálmán hirtelenében a' szomszéd megyei katonaságot, felültetvén, ellenek küldi; kiknek bosszúló fegyvere alatt csak hamar elhullott a' rendeletlen gyülelész sokaság, alig meglehetvén meg a' tizenötezerből hárromezer.

Alig szabadult meg a' harmadik rabló csoporttól az Ország, érkezik a' 4-ik, Rhénusi Gróf *Emikó* alatt, minden előbbieknél számosabb, és zabolátlanabb, úgymint a' mely a' kíséretiben lévő asszonyok', apácák', örömlányok' teménetlen sokaságán kívül, 200,000 gyalog és 3000

lovasságból állani mondatott, 's mindenütt előtte járt erőszakoskodásinak híre, melyeket kivált Kőlnben, Trierben, Maynzbán, Wormsban a' szerencsétlen 'Sidóságon, férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, ok és tartózkodás nélkül ezrenként öldösve, elkövetett. Ezeket nem késett Kálmán előre eltiltani határitól, 's hogyha még is próbát tennének, Óvárt, Mo'sonyt 's a' szomszéd városokat, merre jönniek kelle, ellentállási állapotba helyeztetni. Előbb győzött a' tilalommal nem gondoló temérdek sokaság, 's a' Leithán Ovárnál, sok derék Magyar vitézek, ezek közt az Ország Nádorának *Gyulának* holt testein fegyverrel nyitott magának útát: de midőn Mo'sont (Wieselburg) rohanással akarná megvenni, 's erős ostrom után a' falakat részint ledöntve, részint lajtorjákon meghágva, a' várost, a' győzedelmet már már magáénak tartaná: egyszerre oly elszánt bátorsággal támadtatott, 's veretett vissza a' várbeli kevés, de vitéz őrizettől, hogy többé magát sem rendbeszedni, sem sokasága miá futással szabadulni képes nem lévén, az úzó Magyarság-, a' folyó-, 's mocsárok közzé szorúlva, nagy része vagy fegyverrel vagy a' vizekben elveszett.

Ezen gyűlevész sepredék csoportok után következett most a' fő sereg, a' Keresztes hadaknak, nyugot' népeinek színe, 90,000 gyalogság, 's 10,000 lovasság, magának a' Fő Parancsnoknak, az erős és bátor Lotharingiai

Herczeg *Bouilloni Gottfried*' vezérlése alatt. A többiekhez mérétvén, ezeknek is megtiltatott a' Leithához érkezettekkel a' tovább jövetel. Érettebb megfontolás után, fegyverrel próbáljanak-é erőszakosan, vagy egyezkedés' útján szép móddal utat nyitni magoknak, az utólsót választák. Kálmán a' követek' beszédéből, még inkább magok viseletéből ítélve a' Küldőkre; különben is hírében már rég tisztelvén Gottfriedet, az Ellen-Császár Rudolf', 's Róma' győzójét: bár panaszát, méltó neheztelését az elébb Országán keresztülment, vagy keresztül menni próbált Keresztesekre el nem hallgatta, mindjárt hajlandónak nyilatkozott kérésök' telyesítésére, csak a' mód 's feltételek iránti tapácsolásra kériette magához a' Fővezért. Gottfried' megjelenése, nyilatkozási, minden elébe tett illendő feltételekre, ezek közt arra is készsége, hogy testvérjét Bálduin Herczeget, 's nőjét kezesül adja, minden aggodalmát, ha még valami lett volna is, tökéletesen megszünteték a' Királynak, 's a' hozzá Sz. Mártonba gyülekezett Ország' Nagyjainak. Az egyesség mind két részről az Evangyeliomra tett eskü által megerősítetvén, Gottfried táborába visszatért, vele Kálmán a' kezesek' általvételeire Bálduin idegen elébb bátyja' ajánlatát telyesíteni, de helyette azonnal magát ajánlván Gottfried, e' készséggel ellenzése meggyőzött, 's feleségével együtt kezesül maradt Kál-

mánnál, míg a' Keresztesek minden csendességgel, 'a' legjobb renddel, senkit nem bántva, és a' Királytól előre tett szoros rendelkezések' következtetésében senkitől nem bántatva, Veszprém, Fejér, Tólna, Baranya Vármegyéken, 's Dárdánál a' Dráván, majd Zimonnál a' Száván által mentek. A' mikor Kálmán — ki a' Duna' bal partján, Pest és Bács vármegyén keresztül, a' kezesek', 's számos lovasság' kíséretében mindenütt utánok vőlt, vigyázui, talán nem annyira hogy valamit ne tegyenek, mint hogy valamiben szükségét ne szenvedjenek — Báldu-int, 's hitvesét gazdagon megajándékozva, 's tőlök barátságosan búcsút véve, övéikhez, kik már a' vízen túl vőltak, visszaéresztette. Későbbben 1102-ben egy hatodik, az asszonyi kíséretén kívül, 260,000 főnyi Francia és Német seregnek hasonlóul szabad általmenetelt engedett országán; 's velek semmi baja, országának pedig az egy ily temérdek sokaság által forgásba hozott pénzből nem kevés nyeresége vőlt. —

Ezeket bővebbesken előadni illendőnek találtuk, hogy kiki láthassa, mennyiben van igazuk, kik Kálmánnak a' Keresztesekkel bánását gáncsolják, kárhoztatják.

Ezen nem maga szerzette bajokat szerencsésen elhárítván Kálmán, nem soká egy oly más bajba keveredett, melynek valamint oka maga, úgy vége reá nézve egészen különböző

's igen váratlan volt. *Svetopolk* Orosz nagy Herczeg, birtokától rokona *Volodúr* által megfosztatván, segítséget Kálmánnál keresett 1098-ban. Kálmán enged a' hívásnak, 's 8000 embert a' a' Náddal felültetvén, maga bemegy Orosz országba; Volodárt Przemyslbe szorítja (1099) Ez látván, hogy ellent nem állhat, hitvesét *Lankát* küldi kegyelemért esdekelní a' Magyar táborba. Kálmán az ötét, adott első tagadó felelete után is, esdekléseivel, sírásával ostromlani meg nem szűnő Herczegnét, ifjúi, de épen nem mentendő hevében, lábaitól eltaszítja. A' szégyen, bosszú a' meggyaláztatott asszonynyal fellármáztatják, honfiain kívül a' Magyarokkal háborgó szomszéd Kunokat is. Kéves nap alatt megszámlálhatatlan sokaság gyülekezik össze a' megsértett asszonyi becsületért fegyvert ragadó föld népéből, 's a' régi, nem egyszeres szennyet lemosni szomjúzó Kunokból. Ezek a' Magyar tábort, éjszakának idején több felől egyszerre, véletlen megtámadván, oly zavarba hozták, hogy a' Királynak szerencsésnek kelle tartania magát, hogy négy ezer bátor vitézeit az egyenetlen harcban, minden tábori készületeivel, butyoraival elvesztve, az oldala mellett ketségbe esve harczoló Nádor', 's megmaradt hívei' segítségével magának a' szabadulásra útát nyithatott. Ez a történet jövendőre tartózkodóbbá tette Kálmánt; 's bár a' hadat, hol azt szükség, vagy becsület

kivánák, ezután sem kerülte: mégis mindenkor inkább a' szelídebb, mint keményebb eszközökre hajolt ezentúl, 's talán a' következett Horvátországi és Dalmatiai zendülésekben ímént már látott magamérséklésének is ez vala egyik indító oka.

Mondhatatlan fájdalommal hatott e' veszteség, még nagyobb a' szégyen Kálmán' érzékeny lelkére; fájdalma' enyhülését az igazgatás' gondjaiban, az ország' belső jólléte' kettős igyekezettel előmozdításában keresvén, mindjárt haza jövetele után Országa' beutazásához fogott, figyelmezve különösen: mint szolgáltatnak ki a' törvények? mennyire illők azok az időhöz, népe' jelen szükségéhez? mint segítik vagy gátolják a' nemzeti, testi és lelki, erő' kifejtődését? Mikor utazását elvégezte, végződván épen a' század is, a' Magyar Nemzet' Királyok alatt lefolyt életének első századja, 1100-ban Ország-gyűlést tart, hogy a' régi törvényeket végig nézesse, észrevételeit, útközben tett tapasztalásait a' haza' atyjaival közölje. Itt, 's több későbbben tartott ország-gyűléseken, melyeknek sem idejük, sem helyük tudva nincsen, hozattak azon törvények, melyek, a' mint azok akkori Pap *Albricus* által két könyvben öszveszedettek, hihetően nem egész épségökben, törvény-könyvünkben láthatók. Általok, valami a' régibb, Szent István, Béla, László alatt hozott, rendeletekből

még czélirányosnak ösmértetett, meghagyatott; sok nyilván újra meg is erősítettett; sok, a' megváltozott körülményekhez képest, módosított, a' büntetések nevezetesen — mi Kálmán' felvilágosodott szelid lelkét maga eléggé mutatja — átaljába lágyítottak inkább, mint keményítették. Így p. o. a' halálos büntetés csak nem egészen eltöröltetett; a' szolgálást, test-csonkítást magok után húzó esetek kevesítették, helyökbe egyházi közönséges fenyíték, bezárás, pénzfizetés rendeltetvén; a' férjtől elvéteztett azon addig megvált joga, hogy tisztátalan hitvesét a' tetten kapva megölhesse, 's ezentúl bírótól kellett ebben is várni; a' boszorkányok' vallatása, nyilván kimondatván, hogy *boszorkányok* *) *nincsenek*, megtiltatott, 's a' t. Az új rendelkezések leginkább az Ország' igazgatását; a' korona' és magánosok' vagyona', tulajdonosi és örökösödési joga' biztosítását illeték. A' nevezetesebbek ezek; minthogy a' Szent István által felállított Királyi Tanács', az Ország' közönséges dolgai által elfoglaltatva, a' magánosok' pereit' ellátására nem igen ért reá; ezen kívül a' perlekedő feleknek is, az Ország' távolabb eső részeiből pereiket mindenkor a' királyi udvar, 's tanács elibe vinni feljebb igen terhes és költséges volt: minden

---

*) L. I. Cap. 57. De strigis vero, quae nullae sunt, nulla quaestio fiat.

(szám szerint 12) Egyházi megyében, a' Püspökből, Fő- és Al-Ispányokból, Szolga-Bírákból, 's más megyei kiválogatott személyekből álló, minden esztendőben kétszer, Májusban és Octoberben, rendesen öszvegyülő Törvény-székek, vagy gyűlések (Synodus, Judicium synodale) rendeltettek, a' királyi Tanácséhoz egészen hasonló, 's a' körökben lakó minden főbb személyekre, magokra a' királyi udvari tisztekre is kiterjesztett hatósággal. Azomban, ha a' Király a' régi szokás szerint az Országot, minden megyében két maga mellé vett Szolga-Bíró' kíséretiben, látogatta, szabad volt, a' kinek tetszett, azontúl is perét elibe vinni. A' tüzes vas, és forróvíz próbával élhetés, mely az előtt széltire majd minden Egyházban divatozott, a' Székes-Egyházakra, és csak két, a' Po'sonyi és Nyitrai Prépostságra szoríttatott. Különösen nevezetes, a' mi a' királyi adományok iránt rendeltetett. Minthogy a' közelebbi Királyok a' királyi vár-birtokokat — melyeknek, mint eredetileg az igazgatás' szükségére szánt nemzeti köz vagyonnak tulajdonképen urai sem voltak, és így rólok rendelkezniek sem lehete, nem kelle vala — szerfeletti adakozóságukkal apródonként úgy megcsónkították, hogy Kálmán a' kívánt végekre elégtelenségeköt közönségesen kijelenteni kéntelenítettett: először is különbség tétetett a' Szent István' adományai és a' későbbi Királyokéi kö-

zött, 's az rendeltetett, hogy amazok, csak ha mind a' két nem, ezek, mihelyt a' férfiág kihál, száljanak vissza a' koronára. Továbbá több, ugyancsak a' Sz. Istvánt követett Királyoknak az Egyház', Papok', Klastromok' számára, hasonlókép' a' királyi vár-birtokokból rendelt, leginkább felesleges malmokból, halas tavakból álló adományai egyenesen megsemmisítették, és régi rendeltetésökre fordítatni parancsoltattak. — Mint a' kincstár' jövedelmei' biztosítására czélzó igen hathatós eszközt, megemlítjük azon rendelést is (L. I. C. 79) melynél fogva a' megyebeli adót Sz. Mihály napra Esztergomba be nem szállító Fő-Ispán (kinnek, mint feljebb említénk, tisztességes fizetés, a' várbeli minden jövedelmek' egy harmada, vólt rendelve) a' hibázó résznek kétszeres megtérítésével büntettetett. Ezekhez még, mint nevezetességet hozzá adjuk, hogy a' 'Sidóknak lakni ugyan, csak Püspöki helyen, de földbirtokot szerezni, 's azt nem keresztyén szolgálkkal mivelteni, azon kívül is akarhol megengedetett.

Még egyet Kálmán' törvényeire figyelmeztetőleg. A' dolog' természete ugyan maga kényszerít hinnünk, hogy első Királyaink alatt (kik közt Kálmán az első, kiről egész bizonyossággal állíthatni, hogy írni és olvasni tudott) egyedül a' külföldről került Papok' 's néhány Urak lévén, kik deákul tudtak, 's tudhattak:

valamint minden polgári köz dolgok, tanácskozások átaljában csak magyar nyelven folyhattak, úgy ezen hozattak, ha bár azután deákul íratlak is, vagy deákra fordítottak, törvényeink: de hogy ez valósággal így is volt, csak Kálmán' törvényeiből, nevezetesen abból bizonyítható, hogy öszveszedőjük *Albricus* — hihetően Olasz — ha valamiben hibázni talált, azzal menti magát előszavában, hogy a' (magyar) nemzet' nyelvében nem igen járatos, 's épen ezért *Seraphin* Esztergomi Érseket, kinek munkáját ajánlja, kéri ejthetett hibái' megigazítására. És így már csak ennyiben is nevezetesekek ezen törvények, hogy törvénykönyvünkben egyedül állnak, mint a' régi, eredetileg nem deák, hanem magyar törvényhozásnak — vajha nyelvnek is! — bizonyysági.

Kálmánnak, mint hódoltatónak, mint Kormányzónak, 's különösen mint törvényhozónak is, eddig fényes oldalait előadván, következik, hogy ezekre némi homályt vető árnyékos oldalát is mutassuk. Feljebb említénk, hogy Ál-mus (Kálmán' atyja' testvérjének Lampertnek fija) Horvátországot, lecsendesíthetéséhez reménysége nem lévén, önként Kálmánnak engedte. Kálmán azért neki, adós maradni nem akarván, az Andrástól először adott veszedelmes példa után, Magyar Ország' harmadát adta Herczegi czimmel. Szinte 10 esztendeig az atyafiak közt, külsőképen legalább, szép bé-

kesség-, 's Almus a' cserével megelégedettnek-
lenni látszék. De miután 1105-ben Dalmatiát
Kálmán meghódította: a' külömben is változó
eszü Álmus tettét hihetően megbánta, 's fel-
ébredt benne azon kívánság, bár csak inkább
a' most Dalmatiával nevekedett Horvátország-
nak lehetne Királya, mint bátyjának alattvaló-
ja. Kívánsága' telyesülésének más módját nem
látván, Kálmánt minden koronáitól, 's életétől
megfosztani törekedett. Folyamodott e' végre
(1106) először a' császárságtól tulajdon édes
atyját (a' sokat szenvedett IV. Henriket) meg-
fosztott, 's azt hóltig üldözött V. Henrik Csá-
szárhoz. Ettől akkor meg nem halgattatván,
bár útjának czélja titok nem vólt, hazajötti-
vel Kálmántól a' régi szívelességgel fogadtatott.
Nem sokkal azután, hihetően mivel, szándéka
egyszer kinyilatkozván, a' tettetésnek többé
sem helyét, sem hasznát nem látta, nyilván lép
föl, az északi részeken nem megvetendő sere-
get gyűjtván, a' — maga korával, nemzete'
szokásaival, a' mellett a' Papsággal is ösz-
ve nem igen hangzó, átaljában inkább félt
mint szeretett Király alatt — számos elégület-
lenekből. Álmus' készülleteit észrevévén, Kál-
mán is fegyverhez nyúl; 's már a' két atyafi
tábor, csak a' Tisza által választatva el, szem-
közt állának egymással Várkonynál. Míg min-
denik a' másiktól várja az első megtámadtatást,
a' hadnagyok a' veszteglést, bizonytalanságot

megúnván, tanácsot tartanak, 's hogy a' régi belső háborúk, melyek András és Béla, Salamon és Geisa alatt a' hazát rongálák, ismét elől ne kezdődjenek, mint akkor szokott dolgot azt határozzák: Isten tegyen ítéletet kétös viadallal a' két Fejedelem közt. Kálmán kész reá; Álmos, egész életében inkább a' játék', mulatság', mint az ily nyaktörő próbák' barátja, vonakodik tőle, 's mint-sem maga harczoljon, inkább bocsánatot kér, - 's nyer. A' Király, ön ereje' érzetében, leveszi gondját Álmusról; ez azt megsejdtve, újabb gonosz-ságot forral, III. Bolesláv Lengyel Herczeghez megy, az ettől nyert segítő seregekkel (1107) hirtelen beüt Magyarországba, az északi megyéket elfoglalja, 's Aba-Ujvárba akadály nélkül bemenvén, Kálmánt székét vesztettnek, magát Magyarország' Urának nyilatkoztatja. De a' viadalra mindég kész Kálmán a' vár előtt terem; 's kételkedni nem lehetett, hogy azt az első rohanással béveszi. Álmos ösmerve a' Király' nagy lelküségét, maga, minden kíséret nélkül, az ellenséges táborba lovagol, Kálmán' lábaihoz borúl, bocsánatért, fejletésért esdeklik, - 's ismét megbalgattatik. Fija születvén ezután nem sokára Álmusnak, ez régi gonosz feltételében még inkább megerősíté, 's a' dolog' siettetésére ösztönözé. Meghíván tehát az általa *Dömösön* (Esztergom vármegyében) épített pompás Klastrom és templom'

felszentelése' innepére Kálmánt, ez alkalmat nézi ki a' Királynak fogadott gyilkosok által megöletésére. Kálmán előre mindenekről tudósíttatva, megjelent ugyan, de Álmust, 's név szerént tudva lévő czinkos társát, mindjárt a' felszentelés' végbemenetelével, az öszvegyült vendégek' jelenlétében, kérdőre-, 's bár minden világos vólt, ismét kegyelmébe veszi; ekkor új egyességre lépnek, 's ezt mind ketten az Evangyliomra tett esküvel pecsétlik. A' következtett éjtszakán Álmus eltűnik, 's rövid időn számos Német, Cseh és Morva hadakkal rohan ismét (1108) hazájára, kíséretiben lévén maga a' Császár is V. Henrik. Ki, miután Po'sonyt 4 hétig hiába ostromolva, magát a' mindenfelől körulte gyülekező Magyar seregek miá veszedelembenn forogni látná: felejtve hódoltató szándékát, közbenjárói szerepet ölt magára, 's a' megbékéltetést, melyben neki egyaránt segítségül vólt Kálmán' nagy-, és Álmus' kis-lelküése, minden nagy munka nélkül végrehajtja. Álmus — bűnén bánkódva, vagy a' szégyentől hajtatra, meghatározni nem merjük — akkor mindjárt fogadást tesz, hogy a' szent földre vándorol. Telyesíté is mit fogadott; de ő, Jéru'sálemből hazajöttivel is csak az, a' ki az előtt, az ötöt 2 évi (1110—1112) távolléte után igen szívesen fogadó Király ellen újabb, igen messze ágadzó, irtóztató öszveesküvést csinált, mely felfedeztetvén, elfá-

rasztá végre Kálmán' békességes tűrését, 's őtet, épen mikor el akarta kerülni a' kegyetlenséget, a' legnagyobb kegyetlenségre vete-medteté. Álmos megérdemlette a' halált; Kálmán őtet, kímélésből, nem akarta megöletni, csak ártalomra alkalmatlanná tenni; 's így egy, csalódásában a' halálnál kisebbnek vélt, az akkori durva időkben, különösen a' Görög Császároknál, a' fejedelem és haza-árulókra nézve szokott büntetést választ; élete helyett szabadságát, 's szemei' világát veszi el. De itt nem állapodott meg, hanem az atyáról következőt húzva a' fiúra, ne hogy ez neki, vagy még kis korú fijának, Istvánnak egykor hasonló bajokat okozzon: többeknek bosszú- vagy félelem javalta tanácsára, a' még csak 5 éves, atyja' vétkeitől tiszta gyermeket hasonlóúl megvakíttatni, sőt, hogy a' nyughatatlan fajnak egyszerre magvát szakaszsa, nemző tehetségétől is — mitől azomban a' gyermeket gyilkosa' szánakozása megmenté — megfosztatni parancsolá.

A' mint ez embertelen tettet elkövette Kálmán, oda lett - különben igen is érzékeny - lelkének nyugalma, oda életének minden öröme; ereje szemlátomást hanyatlott; mondhatatlan fájdalom szaggaták szüntelen fejét, mig nem másik esztendőben élete' fonalát is megszakíták Febr. 4-kén 1144-ben. Így tette — egyetlenegy igazságtalan tette, mondhatni, éle-

tébe, 's ha tekintjük, kivált a' régibbek' kíméletlen ítéletét, még több-be, 18 évi bölcs és igazságos uralkodásával szerzett szinte minden ditsősségébe került. Az újabb kor' igazságosabb, 's ez egy mocsok ellent nem állva, Kálmánt bátran a' magyar ég' fényes csillagi közzé számlálja.

X. FEJEZET.

II. István, 1114—1131.

ISTVÁN, mikor atyja', Kálmán' halálával a' királyi székbe ültettetett, csak 13 esztendő lévén, helyette 5 esztendeig az ország' nagyjai igazgattak, kiknek nem sokkal volt több gondjok Kálmán' fija' nevelésére, mint erejük, ügyességök birodalma' megőrzésére. Alattok mindjárt elpártoltak a' Dalmaták. Ezek, bár a' magyar uraság épen nem volt rájuk nézve nyomó, inkább vonzódtak a' Velen-czeiekhez, minthogy ezeknek virágzó tengeri kereskedése sok olyan hasznokban részelteté őket, melyek Magyar uraság alatt nem valának elérhetők. Ezen némi idegenkedés majd gyűlölséggé változott, miután (1115) a' Spalatói magyar őrizet' parancsnoka, tapasztalva talán az idegenséget, 's következéseit megelőzni akarván, a' Kálmán alatt kötött egyesség' ellenére a' várost — bár, a' titkot észrevett, 's a' Trauiaktól is segített városiak' vitéz el-lentállása mellett, sikeretlenül — erővel és árú-

lással elfoglalni, a' polgárságot lefegyverkez-
tetni próbálta. Ezekből, 's a' Király' kis ko-
ruságából is bátorságot véve a' Velénczei Her-
czeg Ordelaph, jól felkészült hajós sereggel a'
Dalmatiai partoknál megjelenvén, Árbét, Bel-
grádot, Jádrát legkissebb ellentállás nélkül el-
foglalja. Egyedül a' Jádrai vár, a' benne lé-
vő magyarságtól vitézül oltalmaztatva, gatlá
szándékát: de ezt is következő (1116) eszten-
dőben nagyobb erővel megjelenvén, 's a' várbe-
lieknek segítségül jött Horvátországi Bánt visz-
szavervén, feladásra kényszeríti; 's most, min-
denütt előre hirdetve a' népnek minden régi és
újabb (Kálmántól nyert) szabadságai, jussai'
sértetlenül leendő fentartatását, ura lesz (Hor-
vát és Dalmátiai Herczeg czim alatt) nem csak
a' tenger parti városoknak, hanem a' belső tar-
tománynak is. De urasága tartós nem lehe-
te. Következett esztendőben (1117) ugyanis
a' Dalmatia' visszavételére küldött magyar se-
regek, Ordelaphot meggyőzvén, sőt magát is
az ütközetben elejtván, mindent, valamint a' szá-
razról lehetett, akkor mindjárt, későbbben pe-
dig az egész tengermélyéki Dalmatiát is visz-
szafoglalják, úgy hogy 1124-ben már újra egész
Dalmatia és Horvátország Királyának ösmér-
te II-dik Istvánt.

István ezenközben telyes kort ért; 's hogy
magát atyja' méltó fijának, harczos ősei' méltó
követőjének mutassa, ifjúi hővvel, legelőbb is

az Aba alatt elvesztett Leithai tartományt, mely azóta Austriai Marchio Leopold' atyai igazgatása alatt igen virágzó állapotra jutott, tökéllé el magában visszafoglalni. Háromszor tett próbát e' végre, de mind a' háromszor szerencsétlenül. Első és második izben (1117—1118) nagy kárával visszaverettetett; midőn harmadszor is (1119) próbát tenne, Leopold, nem érven meg többé a' csupa visszaveréssel, Borivoy Cseh Herczeggel egyetértésben, maga Magyarországra ütött, kétszer győzött, Vasvárt megvette, lerontotta, 's ezzel további háborgattatásának végét szakasztotta.

Nem volt szerencsésebb István Oroszországi háborújában is, melyet Wladimiri Herczeg Jaroslav mellett — ki, mint atyja Szeptolk egykor, birtokától megfosztatva, Magyarországon keresett pártfogást — 1123-ban Kievi Nagyherceg Wladimir ellen kezdett. Mert midőn, tele azon kívánsággal, és édes reménnyel, hogy a' Magyar néven édes atyja alatt Oroszországban esett szennyet ez úttal lemossa, népe' ellenére, együtt Jaroslavval, és Lengyel Herczeg III. Boleslavval, Oroszországba bemenvén, Kievet megszállotta volna: előbb is egy a' várbeliektől tett kiűtés' alkalmával Jaroslav, vitézül harczolva, elesett; azután a' Király, szégyentől és bosszútól ingereltetve, rohanást, *ha mindnyájan elvesznek is, rohanást, és a' vár' megvételeit parancsolván, tulaj-*

don katonái' ellenszegülésével — mire példa még nem volt — királyi tekintetét megtapostatva látni, 's bosszúját — övéi és az ellenség ellen — elfojtva, gyalázattal haza térni kén-teleníttetett.

Igen hihetően ezen háború' alkalmával es-merte meg István, Jarosláv' társaságában, *Boricsot* (Borichius), Jaroslav' testvérjének Predslavának, Kálmán — elküldött — 2-ik feleségének, elküldetése után csak hamar született, de Kálmántól soha el nem ösmért fiját; kit részint megkedvelvén, részint talán — mivel benne testvérjét hitte föltalálni — megszárván, 's már akkor, minthogy magának gyermeke nem volt, követőjének nézvén ki, előbb Bolesláv' leányával öszveházasított, azután — kedvezőbb jövődőkig — hogy legyen tisztességesen mi-ből élnie, a' Szepességgel megajándékozott.

Később (1127) még egyszer pert osztani a' Przemisli volt Fejedelem Wolodár' fiai közt Oroszországba bémenvén: nem csak védettjét Wladimirt előbbeni birtokába Svenigoródba visz-szatette, hanem Przemislt 's a' tulajdonképen való *Haliciát* vagy *Galiciát* elfoglalván, az el-sőt magának tartotta meg, a' másikat, külön-ben is Borics' nagy atyja Svetopolk' egykori bir-tokát, mint külön Herczezséget Boricsnak ad-ta; ki majd mint Galíciai Fejedelem megkoro-náztatván, 's ez alkalommal Istvánnak a' Sze-

pességet visszaeresztvén, ezért tőle újabban Przemislt kapta.

Hazajöttivel kezdett azokon, kik Orosz-országi kalandjainak ellenzői, Kiev alatti meg-szégyenítettésének okai voltak, keménykedni. Keménysége, eddig folytatott puha életével, könnyelműségével ellentételben, sokakban an-nál nagyobb félelmet, többekben elégületlen-séget, némelyekben zúgást fenyegetődző moz-gással, mindenkben útálatot gerjesztett. Bi-zonyosan nem íratik, de hihetően Almus is, a' szerencsétlen vak Almus, az elégületlenekkel tartás' gyanújába esett; ez' okozhatta hirtelen megszökését Konstanczinápolyba. Istvánt bosz-szantotta a' szerencsétlennék nénjétől, Iréne császárnétól, 's ezért férjétől is a' Császártól szívesen lett fogadtatása; szinte fenyegetődzve kívánja haladék nélkül tovább üzettetését; kí-vánsága, mint előre várni lehetett, a' nagy lel-kű Császárnál meghallgattatást nem talál; ezen indulatba jön, 's felejtve mely szükséges a' tengeri erővel nem bíró Magyarországnak, a' maga Dalmatiai birtokinak a' Velenceziek el-len mególtalmazására, Kelet' Császárajai' barátsá-ga, 1128-ban, noha már ekkor a' harag' oka, Almus, meg is holt, hadat kezd a' Császár el-len; beüt nagy sereggel Serviába, Belgrádot (Branizoba) megveszi, földig lerontja, 's an-nak hajókon elhordott köveiből majd *Zeugmi-num* (hihetően a' Keresztesek által feldúlt Zi-

mon) várát építteti meg; más felől lovassága' egy részivel nem csak Serviát, hanem Bulgáriát is rútul elpusztíttatja; a' Császárt több rendbeli hozzá küldött követségeivel, tunyának, félénknek, harcz-kerülő vén asszonynak nevezvén, minden lehető módon bosszantja. De ingerlő elhittsége nem soká maradt bosszúlatlan. Előbb is rabló csapatjait még abban az esztendőben Philippolitól visszavervén a' Császár, másik esztendőben (1129) nagy haddal jön Magyarország ellen. Jövetelének hírére II. István, minthogy elégületlen, a' sok szükségtelen hadakozást megunt Magyarjai sem egész kedvvel, sem szokott számmal nem követék zászlóit, Cseh Herczeg Sobeslavlótól kérvén segítséget; 's minthogy maga Egerben betegen feküdt, felesége' testvérjét vagy atyjafiját *Steffaning* Grófot nevezvén parancsnoknak, erre bizza, a' Tisza' bal partja és Duna közt fogatván vele állást, a' Császáriaknak a' Dunán általjövetele' meggátlását. De a' Császár úgy mutatván, mintha *Harám* - vagy *Chramnal* (ott hol ma *Új-palánka* van) akarna általtörni: míg Steffaning minden figyelmét, erejét csak oda fordítja, az alatt más felől a' Dunán általkél, ellenségeinek hátul kerül, 's a' Temesi Bánátban *Karassó* (Krassó) vizénél, mind két részről irtóztató vérontás után, mely a' közel folyó vizet veresre festé, rajtok telyes győzedelmet nyer; 's így, Harámot még előbb roha-

nással megvéén, Belgrádot vissza-, Zeugminumot el-foglalván, megboszúlva, nagy ditsósséggel tér haza Konstantinápolyba. De eltávoztán azonnal, a' futásból magokat ösveszedett Magyarok az István' személyes vezérlése alatt Zeugminumot visszaveszik, Belgrádot ismét meghódoltatják; sőt az azon őszszel még újra nagy haddal megjelent, 's Belgrádot másodszor is visszafoglalt Császárt magát is nagy veszteséggel futva visszazvonólni, majd békességre lépni kényszerítik, oly rájok nézve fontos föltétel alatt, hogy Magyarországot, valamikor a' szükség kívánándja, hajós seregével segíteni fogja a' Velenceziek ellen. Békélni személyesen őszvejővén a' két Fejedelem, ezen alkalommal István nem csak a' Császárhoz, hanem, a' tőle hallottak után, a' bóldogúlt Álmushoz is tökéletesen megengesztelődött, annyira, hogy testét visszakivánván, Fejérváron királyi tisztességgel temettette el; fiját pedig vak Bélát, kit atyja' elszökése után Sz. Benedek' Pécsvárad Szerezetesei lappangtattak magoknál, udvarába hozatván, fijavá és követőjévé nevezte, elmellőzván; minthogy népének meggyőzhetetlen idegenségét látta, az elébb általa azon polczra szánt Boricsot.

A' mi kárt István sok, többnyire szükségtelen hadakozásaival népében okozott, némikép kipótolták a' Kunok, kik *Tatár* vezérok alatt, Bulgáriában, a' Petschenégek' társasá-

gában, Comnenus János ellen szerencsétlenül harczolván, szorultságukban seregestől Magyar Országra kéredzettek (1124), 's azon föltétel mellett, hogy az országot fegyverrel oltalmazák, befogadtatván, némelyek szerint a' mai *Nagy-*, a' közönségesebb vélekedés szerint a' *Kis-Kúnságban* megtelepedtek. Rövid időn a' jövevények, kivált egészséges, vidor, szép asszonyaik, a' könnyelmű ifjú Király' egész kegyét megnyervén, a' különben is függéshez, zabolához nem igen szokottak igen sok kicsapongásokra vetemedtek, melyek ellen midőn a' tős gyökeres Magyarok nem hogy orvoslást, de csak meghallgattatást sem találtak a' Királynál, magok vettek — mi többnyire ilyenkor történni szokott — magoknak elégtételt: a' Király' halálos ágyba esésének hírére reájok támadván; 's befőlők sokakat, kik nekik boszúságot, kárt okoztak, megölvén. A' mit midőn a' királyi udvarban hatalmas *Tatár* a' Királynak megpanaszolt, a' Király ezen nevezetes választ adta: hogy ha felgyógyul, minden megölt Kunért 10 Magyar fog vérzeni. De rettenetes ígéretét nem telyesítheté; mert kevés azután ifjúsága' bűnein bánkódó, törődött szívvel, szakadatlan fohászzkodások és imádságok közt, 's hogy ezek foganatosabbak légyenek, magára még szerzetesi ruhát is öltve, kimúlt 1131-ben.

XI. FEJEZET.

II. *Béla*, 1131—1141.

II. vagy VAK BÉLA, István' hálálával, némelyek szerint még életében, megkoronáztatván, országolt 10 esztendeig. Míg felesége *Ilona*, Urosius, Serviai Fejedelem' leánya élt, egészen ezen férfias bátorságu, uralkodni szerető asszony igazgatott helyette. Ez mindjárt eleinte irtóztató bosszút állott azokon, kik férje' vakságának okául tartattak. Ország-gyűlés tartatván t. i. 1132-ben 1) Aradon, (a' régiek-nél Orod, nem messze a' mai Aradtól, hol most Glogováczt van) a' szokatlan nagy számmal ösvesereglett Rendei előtt 2 gyermekével, egyiket kezén, másikat ölében tartva, megjelen, 's miután férje' szánandó sorsát 's ennek okát, a' rajta, még gyenge ártatlan gyermekén, egykor elkövetett borzasztó istentelenséget rövid, de hathatós beszéddel előadta, a' Királyi székben ülő vak Király' látására már külföldben is mélyen megilletődött Rendeiket rögtön szolgálta-tandó igazságra, 's haladéktalan bosszúra szólítja fel azok ellen, kik a' Király' 's ország' jelen szerencsétlenségének okai. Erre mind-

---

1) Pray megmutatta, hogy a' dolog ezen, és nem, mint a' közvélemény tartja 1136-dik esztendőben történt. Bírunk egy igen jeles hazai művet e' történetről is, mire nem állhatjuk meg, hogy ne figyelmeztessük a' hazai történetek' és költészet barátait: *Aradi Gyűlés* hős költemény. Irta Czuczor Gergely, kiadta barátja Tóldi Ferencz. 1828.

járt többen fegyvert ragadván, 's többé magának a' Királynak sem kérése, sem parancsolata által vissza nem tartóztathatván, 68 előkelő urat, köztök sok ártatlant is, gyanúból, vagy gyanún kívül is, csupa személyes gyűlölségből azon helyben felkonczolnak. A' szerencsétleneknek még feleségeik, gyermekük sem kíméltetnek. Sokan örökre száműzetnek; sokan féltökben önként kifutnak; mindnyájoknak jószágaik elfoglaltatván a' Székes Egyházak közt felosztatnak; 's ezzel legalább a' hatalmas papi rend' neheztelését magától 's a' királyi háztól okosan elhárította a' bosszúját ki-elégített Királyné, de tette egyéb következtéseit nem; mert lábat adott jövendőre a' különben is elég kísértő erővel bíró önkénynek és erőszaknak, 's fegyvert a' nemesség' kezibe, mely a' mint most mellette, úgy idővel ellene is használható vólt az uralkodónak; legközelebb pedig e' vérengző tette által a' koronához jussát tartó Borics' pártját igen megerősítette. Ki még azon esztendőben nagy Orosz és Lengyel sereggel Magyarországra bejövén, a' Szepességet elborítja. A' Király mentül előbb igyekeztén elnyomni, sietve ellene indul; midőn a' Sajó vizéhez ért, némely gyanúsoknak hitt nagyok' gondolkozása' kitudására, 's a' ne talán történhető árulások' eltávoztatására, felesége' tanácsából újabb erőszakos eszközhöz nyúl. Öszvehívatván t. i. a' főbb embereket, hadna-

gyokat, 's oly formán nyilatkozván előttök, mintha nem csak a' haddal felhagyni, hanem országát is Boricsnak engedni kész volna, ha hogy ez Kálmán' fijának lenni bebizonyíttatnék: ezt a' kérdést teszi elejökbe: igaz fja-e Borics Kálmánnak? Legtöbben erre vagy félelemből vagy meggyőződésből tagadva feleltek; találkoztak mindazáltal olyanok is, kik Predslava' házassági hűségét, 's így Borics' törvényes ágyból születését pártolni merék. Ezekre, a' már előre tett egyesség szerint, a' Király' közelében lévő hívei rájuk esvén, mindnyájukat, valakik hirtelenében el nem futhattak, nyomban irgalmatlanul agyon verik. Ez még inkább nevelte a' Király iránti gyűlölséget, annyira, hogy a' Boricsnál menedéket keresett Magyar nagyok közül egy, Gróf Sámson, a' két tábornok egymástól elválasztó Sajón általúsztatván, sebes nyargalva a' királyi táborba jött egyedül, 's mindenek' hallottára a' Királyt *nyomorult kutyanak* nevezvén, felszóllította, hogy a' királyi széket többé nem bitangolván, engedje azt törvényes urának Boricsnak. De a' helyett, mint reménylé, hogy ezen közönséges meggyaláztatása után a' Királynak, kik eddig hozzá ragaszkodtak is, el fognának tőle állani: találkozott egy, ki hamarjában lóra kapván, a' szitkozódónak utána eredt, 's mielőtt az övéihez által úsztathatott volna, magában a' folyóban láncsájával keresztülszúrta. Azom-

ban e' történetből következtetést húzva a' Borics-csal tartó Magyarok' elkeseredésire, jobbnak ítélték Béla' hívei ütközetre nem hagyni menni a' dolgot. Mindjárt tehát követek által értesítik a' Boricsot segítő Lengyel vezéreket, hogy a' Magyar nemzet Boricsot valamint Kálmán' törvényes gyermekének, úgy Királyának sem fogja soha elismerni, hanem állhatatosan ragaszkodni a' köz akarattal választott Bélához; harczuknak tehát semmi sikerét nem várhatván, kímélnék meg a' hasztalan vérontást. A' Lengyel vezérek ezeket hallva, kinyilatkoztatják, hogy nem fognak harczolni; 's ezzel Boricsot is szándékával felhagyni kényszerítik. Következő (1133) esztendőben újra nagyobb erővel visszajött ugyan Borics, de Bélától 's ennek sógorától, a' vitéz Austriai Alberttől kemény viadal után tökéletesen megveretttven, Magyarországot másodszor is oda hagyni kényszerített. Ezen győzelemmel meg nem elégedvén Béla, hogy magát Borics ellen annyival inkább bátorságba helyheztesse, Borics' ipát, 's eddigi pártolóját Boleslavot, Sobesláv' Cseh herszeg' közbenjárására magának megnyervén, arra bírta, hogy Borics' további segítésről végképen lemondott. Nem sokára azután Borics (1135) Holicsei (Galíciai) fejedelemségét is elvesztette, megfosztatván attól Wladimirko Svenigródi Herczeg által; 's ezen-túl, Ipának is szeme hunyván, ország és haza

nélkül, bujdosva, többet Konrád Német Császár' udvarában, töltötte napjait. Így ezen félelemtől megszabadulván Béla, csendességben uralkodott egész haláláig. Turóczi szerént, miután felesége Ilona 1139-ben meghalt, igen nagyon a' bor itálnak adta magát, de erről a' régibb Kéza hallgat. A' feljebbi szomorú példák előtte lévén, halála előtt 3 fíja' örökségét ekként határozta meg: hogy a' legnagyobbra Geisára szálljon Magyarország a' hozzá kapcsolt Horvát és Dalmat országokkal; a' közbűlső László bírja Bosniát vagy Rámát (Bosna, Ráma folyóvizek), melyet (előbb Servia' egy részét) Béla feleségével Ilonával kapott vólt; végre Istváné, a' legkisebbé, legyen a' Szeremség.

XII. FEJEZET.

II. Geisa 1141—1161.

II. GEISA, midőn atyja' II. Béla' helyét elfoglalta, még csak 10 éves, darab ideig gondviselők által, azután maga, mind öszve 20 esztendeig, bölcsen és szerencsésen igazgatta az országot. Sok nyughatatlansága vólt Borics és kisebb testvérje István miá, kik mind ketten a' koronára vágytak. Borics újra több hatalmas pártfogókra talált, 's mi nevezetesebb, az Austriai Henrikben, a' Cseh Ulászlóban és Konrád Császárban, kiket közelebbről vagy távolabbról mind vérség vagy sógorság kötött Geisához.

Ezek közzül Geisa a' Császártól tartván leginkább, hogy ezt a' magyar dolgokba avatkozástól elvonja, a' vele különben is ellenkezésben lévő vitéz *Welfet*, Bajor Herczeg Henrik' testvérjét pénzzel segíti, 's általa annyi bajt okoz a' Császárnak, hogy az Borics' segítségéről nem gondolkodhatott. Austriai Henriket eltartóztatta a' Regensburgi Püspökkel folytatott háborúja. Borics mind e' mellett is, Austriában, mindenünnen öszvekért pénzen, szedett katonákkal, bízva talán az *Aradi*, 's *Sajó* melyéki mészárlásokat még el nem felejtett Magyaroknak a' királyi ház iránti gyűlölségében is, 1145-ben béüt Magyarországra, 's Po'sont véletlen elfoglalja. De Geisa rövid nap nem csak a' várost visszaveszi, hanem mivel Henriknek tudta Boricscsal titkon egyetértését, következő tavasszal (1146) 82,000 főnyi seregével a' Leithán által kelvén, Austriát megtámadja, Henriket véres harcz után, mely a' foglyokon kívül többet elvitt 7000 Austriainál, keményen megveri, Bécsbe futni, 's a' Boricscsali czimboráskodásnak jövendőre békét hagyni kényszeríti, és úgy tér haza ragadománynyal és dicsőséggel halmozva.

A' következett (1147) esztendőben Konrád 270,000 Keresztesek' kíséretében Magyarországon utazván keresztül a' szent földre,

---

2) Érdekes, mit a' Császár' társaságában volt Otto Frisingensis (Freysingeni Püspök) mint szemmel látott tanú az ak-

Geisa ezen alkalommal igen nagy szívességet mutatott a' Császár eránt, ki azon kívül is nagy summa pénzt fizettetett magának a' Királylyal, 's zabolátlan népének mindenféle kicsapongást megengedett. A' Császárt követte nem soká VII. Lajos Francia Király, 's vele Borics. Ezt megtudván Geisa, kérte Borics' kiadattatását; mit bár Lajos nem cselekedett, Borics, tapasztalásból tudva már, mely könnyen változó a' Királyok' kegyelme, jobbnak látta mentül előbb Konstanczinápolyba elszökni, hol tartózkodott mind addig, mig nem 1155-ben, a' Görögök mellett harczolva a' Magyarok ellen, elesett. A' Keresztéseknek ezen, pusztító sáskaként, keresztülmenetelét, mellesleg említve, oly szükség követte az Országban, hogy a' miá következett télen több ezren éhen veszttek el; mire nézve a' szent földről két év' multával visszatérő megmaradtak kénytelenek voltak Magyarország helyett a' Hadriai tengernek venni útjokat.

Ezenközben (1148) Geisa a' törvényes időt, 18 esztendőt elérvén, az Ország' nagyjai' ta-

---

kori Magyarokról (de gestis Friderici Libr. I. C. 31) ír: Cum vilissima in vicis, vel oppidis, ex cannis tantum, rara ex lignis, rarissima ex lapidibus habeantur habitacula, toto aestatis vel autumnii tempore papiliones (pavillon; sátor) inhabitant. *Ad curiam regis sui singuli ex primoribus sellam secum portantibus conveniunt*, ac de suae reipublicae statu pertractare et discutere non negligunt, hiemis algore in domiciliis, qui habent, id ipsum facientes etc.

nácsából házasságra lépett Orosz Nagy-fejedelem Mstislaw' (Minoslai) leányával Euphrosynával, hihetően, hogy ezzel is új gyámolt szerezzen magának az orosz származású Borics ellen. Ezt el is érte, de épen ezen házasságnál fogva másfelől, az egymással örökös háboruságban élő Orosz Fejedelmek között hol egyiktől, hol másiktól segítségül hívatvatván, sok szükségtelen háborúba ögyeledett, melyek, bár szerencsésen folytatva, sok pénzbe, emberbe kerültek, a' nélkül, hogy hasznót legkissebbet is hajtottak volna az országnak.

Oroszországi háborúival öszvefűggésben, azoknak némikép' következése volt a' Görög Császárral *Manuel*, Kalo János' és Irene' fi-jával (Sz. László' unokájával) több esztendeig folytatott háborúja. Wladimirko, ki Geisa' felesége' testvérjével Isaslávval örökös veszekezésben volt, az Isaslávot pártoló Magyar Király' győzedelmes fegyvereinek ellent nem állhatván, Mánuel' óltalma alá adta magát. Ez maga elég ok lett volna a' mindenfelé terjeszkedni vágyó Császárnak, hogy a' Magyarokba bele kössön, ha soha újabb más okot nem szolgáltatott volna is Geisa az által, hogy a' Császár' hatalma alól magát kivont Serviai fejedelmet, *Bachinust* (*Csudomil*) ki neki az anyjáról Ilonáról atyjafija volt, segítette. Manuel kapva ezen alkalmon, miután Bachinust (1151) erővel engedelmességre hajtotta, következő

(1152) esztendőben, mikor Geisa épen Oroszországban hadakozott, Magyarországra üt, a' Tiszántuli részt feldúlja, 's Zimont és a' Szeremséget elfoglalja. Hiában próbálta következő esztendőben az elvesztettet visszavenni Geisa; sőt, hogy a' Császárral megbékélhessen, az osztályban Lászlónak esett Bosniát is, bár tovább is Magyar felsőség alatt, *Borizza* Herczegnek (kit némelyek Kálmán' házasságon kívül született fijának gondolnak) kén-telenítettett engedni. A' háborúnak ezzel vége nem lett; megújult az több ízben, 's folyt változó, többet még is Manuelnek kedvező szerencsével, mignem 1156-ban állandó béke kötöttetett, oly feltétel alatt: hogy a' hadban nyert préda 's foglyok kölcsönösen visszaadatván, Geisa ezenkívül Manuelnek az egész háboru alatt elhullott lovai helyett, melyeknek száma több-ezerre ment, országa' nem kis megerőltetési-vel, ugyanannyit adjon. Ezután is mindazáltal titkon soha sem szűnt meg Manuel Geisa 's a' Magyarok ellen dolgozni.

Ezen háboru alatt történt, hogy Geisa' testvérje, a' királyságra vágyó István, titkos áskálódásai kitudatván, nyilván az ellenséghez szegődött, követőivel együtt, 's hazája ellen harczolt. Melyért haza' ellenségének hirdettetvén, majd Manueltól is az 1156-ki béke után, nem annyira a' kötésre való tekintetből, mint a' Siciliai had által lett nagy elfoglalta-

tása miá segedelmet nem reménylhetvén, a' nyugoti vagy Német Császárhoz I. Fridrik-hez (*Barbarossa* vagy Veres szakálu) folyamodott (1157), kiról tudva vólt, hogy Magyarország' birtokára igen vágyik. De Geisa az e' részről fenyegető veszedelmet is szerencsésen elfordította, részint István' hálátlan, istentelen magaviselete' felvilágosítása-, részint a' Császárnak küldött gazdag ajándék által. Itt sem boldogulván István, visszament Konstanczinápolyba, hova vette vólt magát kevéssel az előtt testvér bátyja is László, úgy látszik, inkább hiuságból, a' Császári udvar' kegyében testvérjével együtt osztozhatás' vágyából, mint egyenes vétkes szándékból hazája, vagy Királya 's testvérje ellen, ki valamint Istvánt, úgy őtet is jótéteményeivel halmozta. Mind ketten csak Geisának azután nem soká történt halálával (1161) tértek haza, hűtlenségöknek László épen semmi, István csak annyi hasznát véve, hogy feleséget a' Császári házból nyert.

Ennyi külső belső ellenségtől környékeztetve nem kis érdeme Geisának, hogy az országot épségben megtártotta; érdemeit neveli az, hogy népe' számát, még pedig igen munkás, hasznos tagokkal, szaporította, Flandriai 's Német, leginkább Alsó Saxóniai (honnan a' *Szász* nevezet) gyarmatokat telepítvén mindjárt uralkodása' kezdetén 1143-ban mind Ma-

gyarországon a' Szepességre, mind Erdélyben a' Moldvából beütött Kunok által elpusztított vidékekre, a' mai *Szászok'* földére, mely időtől fogva a' Magyaroktól addig elmellőzött bányászat életre, majd, az ország' nagy javára, virágzásba jött.

Törvényei, valamint két megelőzőjének is, nincsenek; a' törvénykezés alatta változott annyiban, hogy a' Sz. István által felállított Királyi Tanács régi hatóságába visszatétetett; a' Kálmán által rendelt Egyházi-kerületi Törvényszékek (*Judicia Synodalia*) pedig megszűntek, legalább Geisán innen sehol többé nem említetnek. A' hazai régiségek' kedvellőiért megemlítjük azt is, hogy az Esztergomi Kanonokoknak Geisa által 1156-ban adott kiváltsági levél az első, eddig tudva lévő, legrégibb példája a' Királyainktól használni szokott arany pecsétnek, vagy úgy nevezett *Bulla Aureának*.

XIII. FEJEZET.

III. István, II. László, IV. István; ismét III. István
1161—1173.

II. Geisának, több leányain kívül, három, némellyek szerint négy fia maradt. Ezek közül a' legnagyobb, **III. ISTVÁN**, ki maga is alig vólt 12 éves, kevés nappal atyja' halála után megkoronáztatott: gondviselők, ezek közt az Esztergomi Érsek, *Bánfi Lukács*, egy közönségesen tisztelt, bátor és egyenes lelkű

férfi, rendeltetvén, kik a' gyermek Király helyett az országot igazgassák. Alig hogy ezt meghallotta Manuel, mindjárt nagy sereggel megindul, előre küldvén követekkel a' nála tartózkodott, 's mint látánk, családjába is házassodott (IV.) Istvánt, III. István' atyja' testvérjét, 's azon színes okon, hogy a' magyar örökösödési törvény szerént, hivatkozva több példákra, a' meghalt Királynak nem fiját, hanem testvérjét illeti a' korona, kedvenczének királylyá tételét kívánja: így akarván Magyarországot, mire igen vágyott, elébb őlalma, pártfogása, majd telyesen hatalma alá, 's birtokába keríteni. A' Magyar Rendek a' Császár' szándékát általlátva, mindenre készebbek voltak inkább, mint a' már elébb haza' ellenségének nyilatkoztatott herczeget a' Császár' kezéből királyuknak elfogadni; azért, midőn sem ezt nem akarnák, sem III. Istvánt nem reménylenék, hogy a' hatalmas Császár' pénze 's fegyvere ellen a' királyi székben, legalább terhes hazafi háboru nélkül, megtarthassák: Lászlót (IV.) István' bátyját, 's már ennyiben is nála elébbvalót, ültetik a' királyi székbe. Manuel, minthogy következetlenség nélkül ellene úgyszem szólhatott, csak III. Istváné ne legyen a' korona, ebben is megegyezett, megígértetvén a' nemzettel, hogy László' halála' esetére csakugyan (IV.) Istvánt fogná Királyának ismer-ni, addig pedig, mint szokás a' császári ud-

varban a' Korona-örökösöket, *Uram* (a' Görög írónál *εφεμ; κυριος*) czimmel tisztelni.

László, ezen a' néven II-dik, minthogy a' tántoríthatatlanúl III. István mellett álló Bánfi nem csak az hogy megkoronázni nem akarta, de még átok alá is vetette, a' Kalocsai Érsek által megkoronáztatván, 6 hónap múlva, elébb mintsem valami érdemet szerezhett volna, ki-múlt, természeti, vagy testvére által siettetett halállal? nem bizonyos, 1162-nek az elején.

László halálával azok is, kik ő érte III. Istvánt elhagyák, újra ennek részire állottak, kinek, hogy királyi rangjához illőleg élhetne, Po'son' vára, 's vidéke volt országon általengedve. Ide vonult most a' nemzet' színe, az urak' 's Püspökök' nagy része. Azomban IV. István ígéret, pénz, fenyegetés, ki-vált a' Manuel' bosszújával ilyesztés által csak-ugyan oda vitte a' dolgot, hogy 4 hétre László' halála után, ugyancsak a' Kalocsai Érsek által fejére tétette a' koronát: de azt addig sem bírhatta, mint bátyja. Mert határtalan kevélységével, majd az Országnak az által lett meg-csonkításával, hogy a' Szeremséget Manuelnek engedte, csakhamar tulajdon párthíveit is anynyira maga ellen ingerelte, hogy Manuelhez vólt kéntelen segítségért folyamodni. A' Görög se-regek' közelgetése' hírére lecsilapult ugyan a' zendülés, de eltávoztokkal újra nagyobb erővel kiütött, melyet IV. István midőn fegyver-

rel akarna elnyomni, általmára mindég kész Görögjeivel együtt megverettetvén, a' koronát 5 hónapi bitangolás után, III. Istvánnak hagyni, maga is menedéket futással keresni kén-telenítettett, 's bár futtában vetélkedő-társának kezire került, tőle, a' nagy lelkű *Bánfi* inkább nemes, mint hasznos tanácsára, szabadon bocsáttatott, szavát adva elébb, hogy soha többé lábát a' magyar földre bé nem teszi.

Igy III. István egy év' lefolyta előtt a' királyi méltóságot visszanyervén, uralkodott még szinte 11 esztendeig, a' reá, 's országára fenekedő IV. István 's Manuel miá szakadatlan nyughatatlanságban. IV. István t. i. mihelyt magát szabadnak látta, csak bosszúállásról gondolkozva, Manuelnek azt ígéri: Magyarországot, ha segítségével visszanyerénde, oltalma és pártfogása alá fogja adni, 's maga azt csak mint a' Császár' védettje igazgatni. Ezt hallván Manuel újabban telyes erővel pártjára kelt, de midőn az egész nemzetnek meggyőzhetetlen idegenségét látná, erőltetni a' dolgot tanácsosnak nem ítélvén, IV. István' pártolásával felhagyva, más módon próbált régi feltett czéljához jutni, következő ajánlást tévén a' magyar Rendeeknek: 1) leányát Máriát III. István' testverjének Bélának adja feleségül; 2) minthogy magának fija nem vólt, Bélát fijának, örökösének fogadja, 's ily czélból neveltetni Konstanczinápolyba viteti; 3) Bélának atyjától

rendelt öröksége, a' Szeremség és Bosnia (vagy némelyek szerint Tótország) haladék nélkül a' Császár' igazgatása alá adassék. A' feltételek közt vólt az is, hogy Istvánnak a' császári udvarban tisztességes tartásáról az ország gondoskodni, a' Császár pedig az ő további titkon vagy nyilván pártolásával végképen felhagyni fog. Ezen alkuban a' Császárnak célja a' vólt: hogy III. István' halálával, ha néki gyermeke nem marad, vagy ha maradna is, a' testvér, az eddigi példák szerint, a' fiúnak elibe tétetvén, következésképen III. Béla a' Görög császárságot a' Magyar királysággal öszvekötvén, így, ha mindjárt nem is, idővel Magyarország a' többi Görög birtokokkal egy testté olvasztatnék; addig is pedig a' Béla' örökségiben általvett Tótországi birtok által utat és alkalmat szerezne magának Dalmatia' rég óhajtott elfoglalására. A' magyar Rendeek ez utólsóról nem is gondolkodva, 's csak a' fényt, mely a' királyi ház' ily megtiszteltetéséből reájok is fogna áradni, tartva szemök előtt, a' Manueltő ajánlt feltételeket elfogadják. De mindjárt közelebbi eszteudőben (1163) IV. Istvántól nagy görög haddal támadtatván meg, 's ebből újra arról győződén meg, hogy a' Császár' szavához nincs mit híznio, miután IV. Istvánt nagy veszteséggel visszaverték, Béla' már általeresztett örökségét is visszafoglalják. Ebből újabb háború, a' háborúra megint béke hasonló felté-

telek alatt mint előbb, a' békére ismét háború következik, mely alatt Zimonban 1165-ben meghal IV. István. A' had azonban tovább is teljes erővel folyván, a' magyarok előbb Zimont, 's az egész Szeremséget másodszor is elfoglalják; de majd Manuel, feljűlfordulván, nem csak azt visszaveszi, hanem Horvátországot is, Dalmatia' nagy részével, mint Bélát illető örökséget hatalma alá hajtja, nem sokára elveszti, ismét meghódoltatja. Melyeket mielőtt visszavehetett volna, talán ezen való bűvában is, mások szerint Manueltól adatott méreg által, III. István, gyermek nélkül ugyan, de feleségét Austriai Ágnest terhesen hagyva, kimúlt 1173-ban.

XIV. FEJEZET.

III. Béla 1173—1196.

Szerencséjére Magyarországnak 1170-ben Manuelnek, várakozásán kívül, fija született. Ettől fogva ez, 's nem Béla volt a' Birodalom' örököse; sőt Bélától Mária is, a' közel atyafiság' színe alatt, elválasztatott, 's hogy még is a' barátság, szövetség vele fel ne bomoljon, a' Császárné' testvérje adatott néki hitvesül. Ez által megszabadulván a' Rendeik azon méltó félelemtől, hogy a' közös uralkodó alatt országuk' függetlensége, önállása veszélyeztethetnék, annyiival hajlandóbbak lettek a' Manuel-től is hatalmasan pártolt III. Bélához. De so-

kan voltak, kik elébb elvárni akarák az ifjú Királyné' szülését; sokan, kik a' szemök előtt nőtt, nevededett kissebbik királyfit, Geisát vagy Githárdot, vagy Gothárdot (mások szerint Árpádot) inkább akarták, mint az elgörögösödött vagy annak hitt Bélát. Az első pártnak Bánfi, az Esztergomi Érsek, a' másiknak az öregebb (anya) királyné Euphrosyna volt feje. Utóbb is, miután III. Istvánnak várt örököse vagy meg sem született, vagy születésében meghalt; Geisa pedig kézre kerülván, fogságra tétetett: Béla lett a' nyertes, 's minthogy a' rendíthetetlen Bánfi még a' Pápa' intésére sem akarta felkenni, a' Kalocsai Érsek által, a' Pápa' meghatalmazása, és az Esztergomi Érsek' koronázási jogának jövőre nyilván fenntartása mellett, megkoronáztatott 1174-ben. A' csendesség mindazáltal teljesen helyre így sem állván, kénytelen volt anyját Euphrosynát Görögországba eltávoztatni, öccsét Geisát, ki módot talált a' kiszabadulásban, újra befogatóván, szorosabb (15 évig tartandó) fogságra tétetni, 's néhány, az ő elszöktetésében részes, fő embereket példáson megbüntetni.

Megcsendesítván az országot, annak kívül belől nevelése volt fő célja. Valamig Manuel élt, eránta különös tisztelettel viseltetett. Ebből esett, hogy 1176-ban Kis Á'siában az Iconiumi Sultán ellen indított háborújában, válogatott Magyar és Horvát vitézekből álló sere-

get küldött néki segítségül, kiknek köszön-
 hette kiváltképen a' Császár, hogy a' Zybri-
 kai szorosok közzül, hol seregei' nagy része
 elveszett, maga legalább, rakva sebekkel, meg-
 menekhetett. Ezen tiszteletből esett az is,
 hogy Manuelt az általa ravaszúl elfoglalt ma-
 gyar birtokokért nem háborgatta, 's elvárta e-
 lébb, hogy szeme hunyjék. Mihelyt ez 1180-
 ban meglett, azonnal mind Horvát mind Dal-
 matországot, 's ennek nem csak Görög kézen
 maradt részét, hanem azt is, melyet a' Görög-
 göktől a' Velenczeiek elvettek, a' szigeteken
 kívül, visszafoglalta, 's a' Velenczeiek' min-
 den erőlködése mellett is, hosszas harcz után
 (1180—93) megtartotta. Hasonlóképen vissza-
 vette a' Szeremséget is és Tótországot, sőt
 Servjának is egy részét meghódoltatta.

Következett nem sokára Halics' elfoglalá-
 sa. A' Halicsiak, több testvér fejedelmek ve-
 szekedvén birtokuk felett, midőn sem a' Len-
 gyel Király Kasimir által nyakukra tolt Roma-
 nust, a' Lengyel járomtól féltőkben, sem az
 elébb nyertes, most elűzött Wladimirt vagy Lo-
 domeriust, vad természetéért, nem akarták urok-
 nak, hogy mind kettőtől szabaduljanak, III.
 Bélához folyamodtak, kisebbik fiát, a' legfel-
 jebb 11 éves Andrást fejedelmöknek adatni,
 egyszersmind Lodomeriust, ki maga is Bélá-
 nál keresett oltalmat, hogy zavart ne csinál-
 jon, letartóztattatni kérvén. Béla enged kéré-

söknek, Lodomeriust fogságra téteti, a' tartományt (1186), kivervén Romanust, elfoglalja, 's András' neviben egy Magyar Kormányzó által igazgattatja. De Lodomerius, megvesztegetvén őrzőit, kiszabadul, 's pártoltatva Kasimirtól, kit a' Magyarokra irigykedés néki ellenségéből barátjává tett, Andrást még 1188-ban fejedelemségétől megfosztja, 's annak a' Béla és Kasimir között kötött alku szerént is birtokában marad: bár Béla, jogáról le nem mondva, czimjei közt a' Halicsi királyi czimet ezután is állandóul megtartotta.

Következő esztendőben (1189) ismét egy 150,000 főnyi Keresztes had ment keresztül Magyarországon, I. Fridrik Császár' vezérlése alatt, ritka jó rendtartással, 's a' Királytól szívesen fogadtatva. Ennek következése lett a' Császár' fija és Béla' leánya Constantia közt kötött házasság. Már előbb másik leányát III. Bélának, Margarétát, a' Görög Császár Angelus I'sák jegyzette el, kinek kedvéért Béla a' Manuel' halála után elfoglalt Serviai (Belgrád és Viddin közt eső) egész birtokot visszaeresztette, de a' melyet veje a' császári jármot lerázott Serviaiak és Oláhok ellen szerencsétlenül folytatott háborúban többel együtt elvesztett; azomban a' Serviai fejedelmek így is későbbben csakugyan a' Magyar korona' védettjei lettek.

Az ország' igazgatásában nem kevesebbek,

mint kívül szerzett érdemei Bélának. Az ő országlását megelőzőtt belső zürzavarok alatt igen lábra kapott az egész országban a' lopás, fosztás, útonállás: ő e' rosszat célirányos rendelkezésekkel egészen megszüntette. Egész az ő idejéig minden ügyes bajos, helyre, időre tekintet nélkül, maga adta elő, szóval, a' mint tudta, panaszát a' Királynak, 's választ is reá szóval vett. Béla ezen mind a' királyi pólcz iránti tisztelettel, mind a' köz dolgok' igazgatásával, 's magával az igazság' kiszolgáltatásával sokképen öszveütköző mód helyett, a' Konstanczinápolyi udvar' hasonlatosságára, azt a' szokást hozta be, hogy minden panasz írásban adassék be, írásban adassék ki a' végzés is, különös tisztviselők rendeltetvén, kik az esedező leveleket átalvegyék, 's az írni nem tudók helyett megírják, azután pedig a' feleletet az illető feleknek ugyancsak írásban kiadják. Minek az a' mellelleges haszna is völt, hogy az írás, ez által is szükségesebbé tétetvén, terjedt az addig igen írás-tudatlan Magyarok közt. Az írás' és tudomány' terjesztése lehetett fő célja abban is, hogy atyja Geisa által az Országba béhozott *Cistercitákat*, szint' azon kiváltságokkal, melyekkel Franciaországban birtak, megajándékozta. Az Egyház eránt alig völt királyaink közzül egyegy adakozóbb, mint Béla: a' nélkül, hogy Apostoli királyi jogait, nevezetesen a' papi tisztségek-

re kinevezés', 's érdemetleneknek le is tehetése' jogát (*Jus patronatus*) legkissebbé is meg-
 esonkíttatni engedte volna a' Pápa által. Ne-
 vét azzal is felhagyta, hogy I. László Királyt
 a' Pápa által a' Szentek közzé számláltatta, és
 hogy Sz. István Király' napját — mi II. And-
 rás alatt törvénykönyvünkbe is belement — kü-
 lönösebben megülni, 's a' kegyesség' szokott
 munkáin kívül, a' Király vagy Nádor által,
 egyenesen az igazság' kiszolgáltatására fordít-
 tatni rendelte. Halála előtt kevéssel fogadást
 tett, hogy sereget vezérel a' sz. földre; meg-
 gátoltatván a' halál által, fogadása' telyesítését
 nem koronáját öröklő nagyobbik fiára —
 lihetően, mivel általlátta, hogy a' fejedelem'
 hosszas távollétében csak veszthet, de soha
 nem nyerhet a' nép — hanem kissebbikre And-
 rásra bízta, kinek, esmerve különben is nyug-
 hatatlan természetét, 's a' közös országlásnak
 régibb szomorú példáit is maga előtt tartva, her-
 czegséget nem, de pénzt a' szent útra 's had-
 ra annál többet hagyott.

XV. FEJEZET.

Imre és III. László 1196—1204—1205.

IMRE, kit atyja még életiben megkoro-
 náztatott, alig vette által az igazgatást, elle-
 ne támadt öccse András, nehezen szívelvén,
 hogy a' régi szokás' ellenére neki semmi rész
 sem az országból, sem az országlásban atyjától

nem hagyatott. Bosszúja' 's nagyravágyása' ki-
 elégítésire igen jó módot szolgáltatott a' Ke-
 resztes hadra atyjától kapott nagy summa pénz-
 Melyen, a' tudva lévő czél' örvivel, 's így leg-
 kissebb gyanu gerjesztés nélkül, nagy sereget
 gyűjtván, azon felül még Austriai Leopoldtól
 is segítettve, hirtelen megtámadja, 's mielőtt
 Imre ellent állhatna, elfoglalja Horvát, Dal-
 mat és Ráma vagy Bosznnyákországot 1196-ban;
 majd előmentivel nevededvén vágyai, bátyját
 királyi székétől is megfosztani törekszik. Im-
 re elébb, látva hogy sem fegyverrel, sem a' Pá-
 pa' ellene kieszközlött menykövével nem bír ve-
 le, megerősítette (1198) az elfoglalt tartomá-
 nyok' birásában, oly móddal, hogy a' Magyar
 korona' felsőségi jogát megesmerje: de midőn
 ezzel András meg nem elégedve, újabban nyil-
 ván elárulta volna koronára törő szándékát: reá
 támadván (1199) egész erővel, 's meggyőzván,
 országaitól megfosztja, 's földön futóvá teszi.
 A' béke azomban ez úttal is, az új Keresztes
 hadhoz készülő külföldi, különösen Német fe-
 jedelmek' közbenjárására, köztök könnyű baj-
 jal megkészült (1200), az elébbi feltételek-
 hez csak az járulván: hogy mind ketten sere-
 get vezéreljenek a' szent földre, távollétök-
 ben az ország' igazgatása Austriai Leopoldra
 bizattatván, 's Imre' halála' esetére András a'
 királyság felől előre biztosíttatván. E' kötés
 után nem sokkal jija születik Imrének. Ez a'

két testvért ellenségesebb állásba teszi egymással, mint voltak valaha. Imre méntül elébb, még mielőtt Palaestinába indulna, igyekszik fiját Lászlót népével Királynak ösmértetni, folyamodván e' végre III. Incze (Innocentius) Pápához, kinek a' Magyar Érsekekhez, Püspökökhöz küldött levelére, nem csak ezek, hanem a' több ország Rendei is nagy részint, a' kiseded László' hűségére megesküsznek. Ez már magában is igen sajnosan esett Andrásnak; 's hozzá még az is járult, hogy Imre néki az elvesztegetett pénz helyibe mást adni Palaestinaí útjára, avagy csak abbeli féltében sem akart, hogy a' pénzt ismét ellene teendő készülétekre fordítja. Ebből újabb háború következett 1203-ban, melyben midőn a' két testvér, Imre, seregei' színének (sógora Cseh Király Ottocar' védelmében) távolléte miá, igen csekély 's készületlen, András ellenben jól felkészült, 's hasonlíthatatlanul nagyobb sereggel, a' Drávánál egymással már szemközt állának, 's a' királyiak, az egyenetlen csatától féltőkben, közül akaratul csak hátrálást, csak futást javalnának: a' király hallatlan, 's szinte hitel felett való dolgot tett. Mikor t. i. már hadi rendbe állítva, szinte öszvecsapni akarna a' két sereg: letévén fegyvereit, pánczélját, pai'sát, 's csak egy vesszőt vévén kezébe, maga egyedül, lassu lépésekkel megindul az ellenséges tábor felé, 's nagy felszó-

val, hogy mentül többen hallanák, koronként ismételve ezen szavakat: "*majd meglátja, lessz-e Magyar, ki Királyára tenni merészli kezeit?*" az ellenséges csapatok' tisztelettel megnyílt sorai között, egészen testvérje' sátoráig halad; azt onnan kézen fogva, mindenek' szeme látára, a' nélkül hogy egy kar, vagy csak egy szó kelne oltalmára, kivezeti, 's azután táborában fogságra, tétetvén, *Kheene* nevű Tótor-szági várba záratja. Ezzel bé völt végezve a' háboru, megnyerve a' győzelem, melynél szebbet király pártos jobbágynak soha még nem nyert. A' lázadók' egész serege, fegyvereit önként elhánnyva, harcz helyett bánat és bocsánat kérés által igyekezett magának büntetetlen-séget szerezni; 's a' győző, 's győzni méltó király, népe' érzéseit méltányolni tudva, bosszút az elmúltakért azzal kívánt állani, gyámolt, oltalmat jövődre székének azzal keresni, hogy mindnyájoknak nagy lelkién megbocsátott.

Mig a' belső zűrzavarok folytak, az alatt, véletlen, rablóként meglepve elfoglalák (1202) a' Velenceiek a' szent földre készülő, 's épen Velencei hajókon szállított Francia *Keresztések'* segítségével Jádrát. A' Pápa nem annyira magán a' rabláson, mint a' rablás által a' *Keresztések'* meggyaláztatásán, a' pogányság ellen vett fegyvereknek Keresztyének ellen lett fordíttatásán felindulva, azonnal átok alá ve-

tette a' rablókat: de Jádra csakugyan a' Velen-
czeiek' kezén maradt, épen akkor Imre király
más haddal lévén elfoglalva, mely által meggá-
toltatott Dalmatia' védésében. E' volt a' Ser-
viai háború, melynek következtetésében az addig
is résziint Magyar koronától függött Servia
egészen Magyar birtok, a' Serviai fejedelem
Magyar védett, 's Imre első *Serviai Király*
lett. Ugyan ő vett fel, Bolgárország' egy ré-
szét elfoglalván, *Bolgár királyi címet* legelő-
ször, melyet, valamint a' Serviai királyi czi-
met is, azután utódjai is viseltek.

Öccsével folytatott hosszas háborújában
gyakran szorulván Imre a' Pápa' segítségére:
igen természetes dolog volt, hogy alatta a' Pá-
pának az Egyház', sőt az Ország' dolgaiba is
sokkal nagyobb befolyása lett, mint volt annak-
előtte. Így, mintha csak a' Pápáé lett volna a'
magyar korona, nem csak a' koronázás, hanem
még a' korona' hol és kik által őriztetése is
a' Pápa' határozatától függesztetett fel. Imre
alatt találhatni első bizonyos nyomára annak
is, hogy a' Magyar Egyház a' Sz. Széknek,
bár igen kis mértékben, adózott.

Kimúlt Imre, mikor épen, öccse' legyő-
zéssel, nyugodalmasabb esztendőket remény-
lene, 1204-ben: halála előtt kevéssel öccsét
Andrást fogságából kiszabadítván, 's mintán
vele megbékélt, fijának, a' még csak 3 éves.

de már megkoronázott Lászlónak, 's országának kormányzójává nevezvén.

III. László helyett, Imre' vég rendelete szerént, általvén a' kormányt András, noha a' Pápa által is, kinek megegyezésével történt László' megkoronáztatása, hathatósan serkentett adott szava' 's kötelessége' teljesítésére, csak hamar kimutató, hogy a' néki szánt pólczal nem szándékozik megelégedni. Először is a' királyfi' 's özvegy Királyné' Arragoniai Constantia' tartására rendelt pénzt, nagy részint elfogván, maga hasznára, párthívek' szerzésire fordította. Ehez egyéb megkeserítettése is járulván a' királynénak, 's ebből végre nyilvános gyűlölség 's ellenségeskedés származván: a' maga 's fija' bátorságáról gondoskodó királyi özvegy, több papi és világi nagyok' tanácsából, majd kíséretiben, fijával 's a' koronával titkon Leopold Austriai Herceghez (ki dicső tetteiért *Dicső — der Glorreiche* — szokott neveztetni) menekszik (1205). András e-lébb szépen, követei által, visszakívánja a' szökevényeket; a' szép szónak fogamatja nem lévén, fenyegetődzik; erre Leopold had-ízenéssel felel, 's jól felkészült seregével hirtelen a' magyar széleken teremvén, épen mikor ütközethez készülne, veszi a' hírt Bécsből, hogy László megholt; melyre, nem lévén többé ok a' háborúra, Andrással megbékél, a' koronát visszaadja; Constantia hazájába visszatér, hol

4 év múlva Siciliai Király, majd Német Császár II. Fridrikkel újabb házasságra lép; András előtt, mire oly régen vágyik, nyitva az út a' királyságra.

XVI. FEJEZET.

II. vagy Jeru'sálemi András. 1205—1235.

III. Lászlót követte II. ANDRÁS, egy minden czégéres vétek nélkül, igen hibás, a' legjobb akarat mellett sokat ártott, könnyelmű, változó eszű, sem az igazgatáshoz, sem az uralkodáshoz nem értett fejedelem. Alig, hogy megkoronáztatott, helyette mindjárt nője Gertrud, Tyrolból, a' Meráni Herczeg' leánya, egy nagyravágyó, parancsolni szerető, azt, a' mit egyszer magában feltett, makacs megátalkodottsággal követő, átaljában bátrabb, mint okosabb asszony, vevé által a' kormány' gyepűit, 's míg élt, férjének, az oly nyughatatlanul várt, 's végre hosszas törekvés után elért királyságból nem sokkal hagyott többet a' csupa névnél. Gertrudnak semmi annyira szívéen nem feküdt, mint külföldi atyjafiait jövedelmes fő hivatalokra emelni, részint természeti vonszódásból. részint, hogy hatalmát, az Ország' dolgaiba befolyását ezzel is nevelje, biztosítsa. De épen ezzel sietteté uralkodása' sőt élete' végét is. Különösen botránkoztató vólt, mit egyik testvérjével, Bertholddal cselekedett. Ezt elébb Kalocsai Érsekké (1206), mikor még

ezen hivatalhoz megkívántató sem kora, sem tudománya nem vőlt, 's ugyan azért a' Pápától soká meg sem erősítettett; majd Horvát- és Dalmatországi Bánná (1209); utóbb (1212) még Erdélyi Vajdává, és Bácsi Fő-Ispánnyá is téteti. Nevelte a' botráncokozást a' fennhéjázó fiatal királyi kedvencznek kevély, goromba magaviselete, az Esztergomi Érsekkel az elsőség felett szakadatlan, keserű vetélkedése. Ebből közönséges lett az ingerűlttség, közönséges a' megunt asszonyi járom' kivetésének kívánsága, 's ennek következése titkos öszveesküvés a' nagyok közt, melynek czélja vőlt a' királynét 's társait kiöltani, a' királyt letenni, 's a' szerencsétlen Geisának, III. Béla' öccsének Konstánczinápolyban tartózkodó fiait hívni be 's helyheztetni a' királyi székbe. Az öszveesküvés idejében kitudatván, 's meggátoltatván, ez a' királynét 's felekezetét nem hogy vigyázóbbá, sőt bátrabbá, de ugyan ez az elégtelen részt is jóval elkeseredettebbé, elhatározottabbá tevé. Történt azomban, hogy a' Halicsiak, már egyébiránt is függésben III. Béla ólta, a' Magyar koronától, belefáradva a' bel-földi fejedelmek alatt, irigység-, tor'salkodás-, függetlenség - szűlte örökös belső háborúságokba, András' 2-dik fiját, Kálmánt, választották királyuknak. András maga kíséri el 5 éves kis fiját 1213-ban, hogy azt megkoronáztassa. Távollétét elhatározzák hasznukra fordítani az

őszveesküdtek; 's először is a' Kalocsai Ér-
 seket támadják meg, de ez, jókor észrevévén,
 futással elkerüli a' veszedelmet. A' kezdet
 nem sikerülése, mint szokott lenni, kétkedést,
 haladást okozott; 's talán már egészen is elha-
 ladt volna a' nagyobb, a' királyné ellen czél-
 ba vett bosszú, ha a' hamu alatt lappangó kö-
 zönséges gyűlölséget egyen esett hallatlan méltat-
 latlanság egyszerre lánggra nem fújta volna. A'
 Királynénak épen akkor nála mulató, ifjabb
 testvérjei' egyike az udvarban mindennapos ifjú
 Nádorné — Magyarország' akkori legszebb asz-
 szonya — iránt vétkes szerelemre gerjed. Es-
 deklési meghallgattatást nem találván, ez élesz-
 ti inkább, mint csilapítja a' felgerjedt buja lán-
 gokat; 's az egyaránt esztelen és erkölcstelen
 királyfi eltökéli magában, akármibe kerüljön,
 diadalmaskodni a' tiszta erkölcsön, 's kielégít-
 ni istentelen kívánságát. Ily erős eltökélés
 mellett, talán a' Királynénak magának is tud-
 tával és egyetértésével; épen ennek szobájá-
 ban, egyedül, segéd és védelem nélkül megle-
 petve, martalékja lón az ártatlanság a' bűn-
 nek. A' meggyaláztatott, menyjét vesztett asz-
 szony, miután férjét (kinek közönségesen *Bánk*
Bán, vagy Banko Bán neve) a' borzasztó tett-
 ről értesíté: ez bosszút és halált esküvén az
 asszonyi erény', 's házassági örömei gyilkosi-
 ra, az őszveesküdtekhez áll; meghatározzák
 a' királyné' megölését; szándékjokat közlik

az Esztergomi Érsekkel is, 's ennek a' régi jóslók' — oraculumok — módjaként rejtvényesen adott feleletét 1) úgy magyarázván, mint céljok hozá magával: bosszúra vagy halálra elszánt lélekkel reárohannak a' királyi palotára; 's ott némelyek szerént maga a' Nádor saját kezeivel, mások szerént társai, kik közt Bihari Gróf vagy Fő-Ispány *Péter*, a' királynét felkonczolják; a' királyi szülötteket mindazáltal ily dühökben is megkímélik, 's kiket kímélni nem szándékoznak, gyűlölségek' 's dühöségek' többi tárgyai, a' királyné' útált faja, hamar futással menekednek, köztök a' közönségesen gyűlött Berthold, még e' sietségében sem felejtkezve meg a' rablásról, 's vivé magával azon két ezer márk értékű ezüstöt aranyat 's drágaságokat, 2) melyeket Gertrud gyermekei' számára gyűjtögetvén, az ő (Berthold) tudtával egy Fejérvári polgár' házában tartogatott. Mely elrabolt kincset azután sokat követelt rajta András, a' Pápához is folyamodván iránta, de siker nélkül.

---

1) *Reginam occidere nolite, timere bonum est; si omnes consentiant, ego non, contradico: de ugyanezeket így is lehet venni: Reginam occidere, nolite timere; bonum est; si omnes consentiant, ego non contradico.*

2) 1 Márk ezüst ér 24 forintot, egy márk arany 80 aranyat; de ha csak, mint közönségesen számíttatik, 4 forintot teszünk is egy (nehéz.) márkra, 's 72 forintot egy márk aranyra: mely nagy summa ez abban az időben, a' mikor Amerika' kincse még felfedetlen, a' pénz szűk, 's a' legszebb ökör egy pár forinton megszerezhető volt.

A' Királyné' megöléséért hívei, a' mint az első ijedtségből magokhoz jöttek, legközelebbi éjszakán több öszveesküdteknek, köztök a' Bihari Fő-Ispánnak, megölésével állottak bosszút: csak az öszveesküvés' fejinek, a' hatalmas és tetemesen megbántott Bank Bánnak nem lett sem ártalok, sem a' Halicsból nem sokára azután haza jött királytól, semmi bántódása. A' királyt ezen kímélésre az is nagyon hajlandóvá tette, hogy már ekkor a' szent földre készült; hová (házasságra lépven előbb (1215) az Auxerre-i (Antissiodorum Burgundiában) Gróf, később vele (Andrással) a' Konstanczinápolyi Császárság felett vetélkedett, 's ezt a' Pápa' pártfogásával csakugyan elért, de igen szerencsétlen véget ért Péter' leányával *Jolantával*) el is ment 1217-ben, 10,000 Magyar lovas, és sok mindenféle idegen sereg' kíséretiben, útját Tót, Horvát, Dalmatországokon keresztül a' Hadriai tengernek, Cyprusnak, Acconak (*Acre* vagy *Ptolemais*) véve. Itt seregeit a' szárazra kiszállítván, egyesülve a' Cyprusi és Jeru'sálemi királyokkal, megindult a' Jordánon túl fekvő Saracenok ellen, kiket midőn, szakadatlan hátráltookban, derék ütközetre bírni sehoggy nem tudna, megmosódván seregestül együtt Jordán' szent vizében, Capernaumon által Acréba visszatért. Miután a' 'sákmányt, mit útközben szerzetek, magok közt elosztották, újra kiindultak

az egyesült seregek az ellenségnek Acretől mintegy 5 órányira eső, igen erős, 's azon vidéket örökös nyughatatlanságban tartó *Tábor-hegyi vára* ellen. A' mely oldalon András' Magyarjai 's Austriai herczeg Leopold harczoltak, a' várból kiűtött ellenség nagy veszteséggel visszatolatott, 's már szinte bizonyosnak tartá András az erősség' megvétele, midőn a' több Keresztes seregek' irigység vagy árulás szülte hirtelen visszavonulásával, a' győztes magyarság is magát visszavonni, 's a' vár' ostromával felhagyni kénytelenített. Így e' szándék sem sikerülvén, hogy a' gyalázatot lemossak, a' Phoeniciai Musulmanok ellen tettek Kereszteseink újabb próbát: Itt a' szorosakat elfoglalt Arabsokon és Törökökön kívül, egésségöknek igen ártalmas, szokatlan dérről 's irottató égi háborúval harczban, még szerencsétlenebbül jártak, 's alig hitték, hogy Acreba visszajöhessenek. Ragály, éhség ott sem szűnvén meg őket üldözni, hadi tanácsot tartanak, 's seregeiknek a' tartomány' különböző részeiben szétosztását határozzák. András, hogy a' megunt gyalázatos csoporttól szabaduljon, a' legtávolabb eső Tripolist választá, hol valamely beadott mérges ital' következtében szinte meghalt. Mihelyt felgyógyult, hallva kivált a' Serviai és Magyarországi zürzavarok' hírét, kijelenté megváltozhatatlan akaratját hazájába visszatérni. Melyért, ámbár

a' Jeru'sálemi Patriarcha által, minden vele haza készülőkkel együtt, átok alá vettetett: az-
 zal ő, Magyar Püspökei' bátorítására, semmit
 nem gondolva, Syrián, Kis-Á'sián, Görög- és
 Bolgárországon keresztül, sok erekjéssel meg-
 rakodva, csakugyan hazajött 1218-ban, 's ezen
 sz. földi útjától lett a' *Jeru'sálemi András* neve.

E' szerént az egész háború sikertelen -, a'
 magyar név' becsületére mindazáltal így is ked-
 vező hatású volt. Legjobban megítélhetni ezt
 abból, hogy András' barátságát, szövetségét
 vetekedve keresték a' Keleti Görög Fejedel-
 mek. Így először is az Armeniai Király, Leo,
 követeket küldvén hozzá Antiochiába, leányát
 's vele országát ajánlá András' 3-dik fijának,
 ugyancsak Andrásnak. Azután, hogy Bithiniá-
 ba ért, Theodorus Lascaris, kit a' Görögök,
 a' Konstanczinápolyi Császárságnak a' Nyúgo-
 ti Keresztesek által (1204) lett elrontatása u-
 tán, Nicaeában Császárnak kiáltottak, hasonló
 tisztességben részeltette őtet, leányát Máriát,
 András' első szülöttjének, Bélának adván fele-
 ségűl, ki azonnal, rendeltetéséhez illő neve-
 lés végett, el is hozatott Magyarországra, a'
 Császárnak nem kevés örömére, ki ezen szö-
 vetségben reménylte egyik legerősb gyámolát,
 feltalálni Császári székének, úgy a' Nyúgoti
 Keresztyének, mint a' Saracenok ellen. Vég-
 re Bolgárországon keresztül utaztában, az oda-
 való Király Asan vagy Assán csaknem erővel

csikarta ki tőle, hogy legnagyobbik leányát Máriát nőül vehesse; mit hogy könnyebben megnyerhessen, azt is kész volt megígérni, hogy semmit egyébíránt a' Görög Egyház' hitén és rendtartásin nem változtatva, a' Római Pápát Krisztus' Helytartójának fogja ismerni. Nevezetes az is, mi, midőn Bithinia felé útban volt, történt vele, t. i. hogy az Iconiumi Sultan fényes követség által idvezletét, 's azon maga elhatározását jelenté, hogy ő, ha a' Király' leányai vagy rokonai közzül egyet feleségül nyerend, keresztyénné lesz. András, a' Pápa' híre nélkül semmibe ereszkedni nem mervén, szántszándékkal igen határozatlanul felelt, 's így a' dologból semmi sem lett.

De ezen bár mennyi dicsősséget igen drágán vásárolta meg András. Mert nem említve azon vitézek' több ezerre telő számát, kik életüket a' sz. földön veszték: az ezen hadra pazarlott sok költséggel, azonkívül hogy országát kimerítette, oly temérdek adósságba verte magát, hogy azt egész életében, népének nagy sanyargatásával sem győzte lefizetni. Mindenél több volt pedig az, hogy — mi a' fejedelmek' hosszas távollététől elmaradni soha nem szokott — országa, mint annyi sok más országok, e' szent düh származtatta háborúk alatt, míg oda járt, szinte vég romlásra jutott, A' kincstár kipusztítva; a' szegényebb néposztály a' tehetősebbek által mindenéből kifosztva; min-

den törvény, jog megtapodva; minden rend fel-
 forgatva; mi több, az ifjú Király Béla, kire
 volt időközleg az ország' igazgatása bízva, a'
 büntetéstől rettegett hatalmaskodó nagyok, pa-
 pok által, szántsándékkal atyja ellen támaszt-
 va, ezzel a' bűn, gonoszság mintegy nyilván
 felhatalmazva, jogosítva; egyszóval, az egész
 Ország fenekestül felfordulva volt. Más felől
 Kálmán, a' Novgorodi Orosz fejedelem Mstis-
 lav által koronájától megfosztva, Halics elveszt-
 ve. Úgy hogy András, haza jöttivel, azt sem
 tudta, mihez fogjon, az elvesztettet próbálja-e
 visszavenni? vagy a' veszőfélen lévő oltalmaz-
 ni? Egyikhez úgy, mint a' másikhoz pénz kí-
 vántatott-, e' mellett adésságit is, melyekért
 naponként erősebben sürgettetett, fizetni kel-
 lett- volna. Ily kínos helyzetben, csak ma-
 gán ideig óráig segíthessen, a' jövődövel 's
 azzal, szabados-e, illő-e, mit cselekszik, nem
 sokat gondolva, némely, a' köz romlásból ma-
 goknak hasznót hajtani kész, hűtlen tanács-
 sok' indításából a' királyi várakat, korona jó-
 szágokat, részint örök árron el- részint ha-
 szonbérbe - adva, egymás után elvesztegeti; né-
 pét törvénytelen, szokatlan terhes adóval sa-
 nyargatja; rossz pénzt veret, 's annak, értékén
 feljül, erőltetett becsét szab. Az ekként, nagy
 ügygyel bajjal öszveszerzett pénzen sereget
 gyűjtván, Halicsot következő (1219) esztendő-
 ben visszaveszi, de másokban ismét elveszti, se-

rege részint levágattatván, részint fogságra jutván, még pedig Kálmánnal és feleségével együtt. Kiket hogy kiszabadíthasson András, kéntelen volt, Kálmán' jogát feláldozva, Halicsnak legkisebb fiára Andrástra szállíttatásában oly móddal megegyezni, hogy ez Mstislav' leányát feleségül veszi, 's míg az megtörténhetnék, Mstislav igazgatja a' tartományt. Ezen egyességet, mint kényszerítettet, azután a' Pápával megsemmisíttette ugyan András; de Halics sem egyik, sem másik fijáé nem, hanem, az Orosz menyasszony meghalván, Mstislavé lett. Andrásnak, volt birtoka jelentésére, 's jogának jövődre fenntartására, csupán neve maradván meg, több királyi czimjei közt, a' *Galliciai és Lodomeriai Királyságnak*.

Azonközben András, szorultsága mind nevedvén, többről többre vetemedett. Imre király' özvegyének, 's akkor II. Fridrik Császár' hitvesének Constantiának törvényes úton szerzett, 30,000 márkra menő, magános vagyonát erővel lefoglalja, 's visszaadását, a' Császárné' pártjára kelt Pápa ellenére is, addig húzza halasztja, hogy a' per' folyta alatt a' Császárné meghal, 's akkor, mintha ezzel a' ragadomány ragadomány lenni megszűnt volna, még csak kötelesnek sem tartja magát többé a' megtérítésre. De hátra volt még a' legbotránkozottabb. Miután népe' szeretetétől, melyet, ha birt volna is, lehetetlen lett volna ily önké-

nyes tettei által el nem vesztenie, semmit többé nem várhatott, a' nyomást tartva még olyan egyedüli eszköznek, melylyel legfőbb fokra hágott szükségében magán talán segíthet, a' nyomás legtalálósabb, legkitanultabb mestereinek pedig a' Persiából szakadt, 's Muhamed' vallását követő Ismaelita vagy Saracen kereskedőket és 'Sidókat: ezeket teszi a' sóaknák', ércbányák', vámok', harminczadok', 's a' még el nem vesztegetett korona-jószágok', királyi minden jövedelmek' igazgatóivá, 's így, mondhatni, az egész hazán úrrá. Kik, hogy a' Király' bizodalmanak is megfeleljenek, magok, természettel velek született, vagyon-szomját is kielégítsék, megkettőztetett buzgósággal 's hallatlan szemtelenséggel úzvén szokott mesterségöket, rövid időn az egész hazát lázadásba hozták. A' panasz egymást érte ellenök, de, mint-hogy a' szorult Királynál 'mindenkor kész partolásra találtak: minden újabb panasz csak újabb győzedelemre 's büntetetlenségökről meggyőződésre való alkalom volt reájok nézve. Így neki bátorodva, már nem tarták elégnek, csak vagyonán, csak földi javain dúlni a' földnépének, mi közben gyakran, a' köz-szükség' fedezése' színe alatt, az Egyházak' kincseit sem kímélék; hanem undok ágyas házaikat kereszttyén leányokkal tölték meg, 's seregestől téríték a' megfélemlített vagy pénzen megnyert családokat magok' hitére Muhamed' és Mózes' min-

dentehető követői. Midőn végre e' gyalázatos és botránkoztató forrás is apadni kezdett, a' Király, szükségei' kielégítése' újabb eszközeiről gondolkozni kénytelenítettvén, a' távollétében elidegenített korona-jószágok' birtokosait fogta perbe. Ezek óltalmat Bélánál kerestek, ki azonkívül hogy az egyszer megszokott királyi hatalmat nem örömet bocsátotta ki kezei közzül, igen fel vőlt ingerülve szeretett hitvesének, a' feljebb említett, 's már meg is koronázott *Máriának* tőle, atyja' parancsára, erőszakosan lett elválasztatásán, 's üldöztetésén csak azért, hogy az, a' neki ígért jegypénz', és jövedelmek' megcsónkíttatását nehezen szenvedte, 's talán mivel szerencsétlensége vőlt András' 2-dik feleségétől Jolantától, épen mivel országszerte mindenektől kedveltetett, gyűlöltetnie. Most András nem csak mint Király, hanem mint atya is, igen szomorú napokat ért; mert fija nem csak ellene, hanem ellenfeleinek feje, ezektől nyilván Királynak ösmérve, királyi czímmel és tisztelettel illetve, 's így maga a' hűtlenség, engedetlenség, hűség' és kötelesség' színébe öltöztetve valának. Hiába emelte fel szavát a' Pápa, tudósíttatva a' Püspökök által, e' hallatlan zürzavarok ellen, hiába szórt a' menyköveit azoknak szerzőire; hiába keménykedett a' Király, most törvény' útján, majd kiküldött gyilkosok és gyűjtogatók által űzve bosszúját ellenségein.

Ily körülmények közt, hogy a' vég veszélyt fejről 's országától elfordítsa, minthogy a' gonosz' eredete a' részint hijános, részint megavult, elhagyott igazgatás-formában látszott fenekleni, általános igazítás, 's a' rosszak' gyökeres orvoslása végett, hívei' hosszas unszolására 1222-ben ország-gyűlést tartván: itt mind két Királynak, és az Ország' Rendeinek köz megegyezésével hozatott ama híres, a' rajta lévő arany függő pecsétől *Aranyfüggő-Levél* — *Bulla Aurea* — név alatt esmeretes, 's 31 cikkelyből álló törvény, melyen alapul főképen, mind a' mai napig, a' Magyar nemesi szabadság, 's melylyel érdemelte András, a' „*Magyar szabadság' védő* — *Assertor libertatis Hungaricae* — nevet. Alapul ebben is Szent István' rendeleti vétettek; elébb is tehát minden töle engedett szabadságok, kiváltságok helyreállítatván, megerősítetvén, úgy hozattak ezeknek nyomain a' következő nevezetesebb határozatok, melyek szerint a' *nemes ember* 1) *Semmi vétségéért törvényes idéztetés és kihallgatás nélkül sem el nem fogattathatik, sem meg nem büntettethetik.* 2) *Ment örökre minden vagyonaival együtt minden adótól, mindennemű szállásolástól.* 3) *Maga költségén katonáskodni csak az ország' határán belül, azon kívül, épen mint a' megyei katonaság, csak királyi 'soldon tartozik.* Ezeken kívül határozatba ment: hogy egész megyék, országos hivatalok senkinek

örökség szerént ne adassanak, de a' mit valaki érdemmel nyert, soha tőle el ne vétessék; a' mag nélkül meghalt nemesnek, csak, ha sem vég rendelete, sem atyafiai nincsenek, szálszának javai a' Királyra; idegenek az ország' megegyezése nélkül hivatalokra ne emeltessenek; birtokok az országon kívül lakóknak ne adattassanak, ha adattak, ár megtérítés mellett, tőlök hazabeliek által visszavétehesse-
nek; Kamarai, Bányászi, Só és Adószedő Tisztviselők csak Nemesek lehetnek, Ismaeliták és 'Sidók éppen nem. Végre a' Király még annak törvénybe iktatásában is kénytelenített megegyezni: hogy, ha ezen rendelkezést maga vagy utódjai közül valaki megrontaná: a' Püspökök, Ország' Nagyjai és Nemesek, hűtlenség vétke nélkül, akármely időben, közönségesen, vagy egyenként, bátran ellenszegülhessenek és ellent mond hassanak. Mely, minden józan igazgatási elvekkel, 's a' társasági függéssel egyenesen összeütköző határozatát a' Rendeknek, csak egy oly maga kényét követő, sem törvényre, sem okosságra nem ügyelő királynak, mint András volt, magaviselete, és a' mellőzhetetlen szükség menthetik némiképen.

Ez a' törvény, mely a' Magyar Aristocratiának a' királyi hatalmon nyert első elhatározó győzedelme, 's melyre, mint a' nemzeti (nemesi) szabadság' Palladiumára Királyainkat koronáztatásukkor megesketni több századoktól

fogva ma is fennálló szokás 3), hét párban leíratván, egy tétetett a' Pápa', másik a' Király', harmadik az Esztergomi Érsek', negyedik a' Kalocsai Káptalan', ötödik a' Jeru'sálemi Szent János' Vitézei' (később Rhodusi, majd Máltai Vitézek'), hatodik a' Templariusok' 4), hetedik a' Nádor' levéltárába: hogy, „ez utolsó különösen mindenkor szeme előtt tartván ezen oklevelet, sem maga az abban megirttaktól soha el ne térjen, sem a' Királyt vagy Nemességet, vagy másokat eltérni ne engedjen.

Ezen nem egy tekintetben hijános ország-törvénybe azon határozat is (Art. 18.) bele men-vén: *hogy minden Nemesnek szabad légyen a' Király' engedelmével fijához Bélához (a' nagyobb-tól a' kisebbhez) folyamodni, hirtokának veszedelmesztetése nélkül; 's hogy a' kit egyszer az ifjú Király megítél, vagy perébe belé ereszkedett, annak dolgába többé szólloja az öreg Királynak ne lehessen; ugyanez megfordítva Bélára is értetvén: ezen határozat maga újabb, sokkal veszedelmesebb zűrzavarokra, visszázkodásokra nyújtott alkalmat. Mert a' különben is*

-
- 3) Mikor kezdődött, nem bizonyos. Hogy Nagy Lajos még koronáztatásakor reá meg nem eskettetett, nyilván látszik Decr. §. 4. De hogy Verbőczy előtt, és így legalább is a' XV-dik Század' utolsó felében már meg vőlt, az is világos. P. II. Tit. 14. §. 12.
- 4) Más értelmet nem tulajdoníthatni helyesen a' *Hospitale* és *Templum* szavaknak: tudva lévén, hogy mind a' *Hospitalariusok'*, mind a' *Templariusok'* Rende Magyarországon már akkor igen nagy tekintetben állott.

nem nagy tekintetű, 's bár még csak 47 esztendő, igen határozatlan, munkakerülő Andrásnak, az ifjú 17 éves, igen munkás, lelkes Béla mellett, természettel nagyon leszállította becsületét, Mit amaz nem szenvedhetvén, fiját ismét üldözőbe vette, azon újabb oka is lévén a' reá neheztelésre, hogy az, feleségét Máriát, kit atyja tőle erővel elválasztott vólt, a' Pápa' jóváhagyásával, szinte győzedelmi pompával házába visszavitte. Ezen András nem várt tűzbe jött; minek kirontásától féltiben Béla, feleségével 's meghittjeivel Austriába szalad 1223-ban. A' Pápa, mint előre várni lehele, pártját fogja, 's nem csak a' Magyarországi Püspököket, hanem a' szomszéd Cseh Királyt is, és Austriai Herczeg Leopoldot felszóllítja az üldözött királyfi' védelmére. Ezt látva András, kéntelenségből inkább, mint szívből, fijával megbékél, 's elébb, hogy hozzá közel ne essék, Dalmat- és Horvátországoknak, majd ezeket kisebb fijának Kálmánnak engedvén, Erdélynek és a' Tisza' bal partjáig eső Magyarországnak kormányát bízza reá: hihetően, mivel a' Moldvai Kunok, hogy az őket háborgató Mongolok ellen legyen mihez támaszkodniok, magokat ez időben Magyar felsőség alá adván, itt vólt az erővel, tűzzel teli királyfira legnagyobb szükség, 's talán azért is, mivel ezen a' részen vévén különösen úzóbe az elidegenített koronajóságok' birtokosit, fiját akarta inkább, mint

magát, a' károsultak' 's veszélyben forgók' gyűlölségének 's bosszújának kitenni. De ezek egyik úgy mint másik ellen bosszút forralva, öszveesküvének (1229) mind kettőt megölni, 's az országot magok közt felosztani. Az előleges osztályon meg nem egyezhetvén, később II. Fridrik Császárt határozzák a' királyi székbe ültetni: de követjük az útban elfogattatván, szándékjuk világosságra jött. Azomban, épen mivel sokan és hatalmasok voltak, érdemök szerint banni velek András nem mervén, megérte azzal, hogy néhányat közzülök száműzött, másoknak birtokit fogadott gyűjtogatók által felűlatta. Ezen közben az Ismaelitákat is és 'Sidókat ismét pólczra ülteté, ezekre bízván újonnan minden Kamarai, Bányászi, Só és Adószedő tisztségeket, az egy Kamarai elnökséget kivéve, melyet Keresztyénnek ugyan, 's Magyar nemesnek, egy *Sámuel* nevűnek adott, de ki minden körülmetélteknél gonoszabb, és ezekkel, 's pártolójokkal *Dienes* Nádorral szövetségben volt. Most újra még szenvedhetlenebb húzavonát, erőszakoskodást követtek el ezen keresztyén és nem keresztyén 'Sidók, mint előbb; az arany Bulla erejéből kivetkeztetve, megtaposva, az ország végső szétbomlás' veszedelmében volt. A' Király tehát kényszerítettett újonnan ország-gyűlést tartani 1231-ben, az Arany Bullát részint megerősíteni, részint pótolni, világosítani, a' többek közt külö-

nösen megígérni: *hogy Ismaeliták, 'Sidók semmi hivatalba nem tételnek; a' vétkeseknek talál-tak ellen gyűjtőgátok nem küldetnek; a' rang-jokat, jószágaitat törvénytelenül elvesztettek a-zokba visszaállíttatnak.* Nevezetes, hogy az *el-lentállást* jogosító záradék ezen új törvényből 5) kimaradt; hanem a' helyett, András és Béla, mind ketten esküvel kötelezván magokat annak szen-tül megtartására, azon esetre, ha azt megro-natának, az Esztergomi Érseket hatalmazták meg, hogy rájuk átkot mondhasson.

De hogy András csak időt akart nyerni, valósággal pedig szándékában sem vólt szavát, esküjét megtartani, megmutatta azzal, hogy sem *Dienest*, sem környűlmetélkedett társait helyeikről el nem mozdította; mi által azokat természettel még sokkal szemtelenebbekké, vak-merőbbekké tette. Így történt, hogy az Esz-tergomi Érsek, a' Pápa' engedelmevel, miután több ízbeli intései, fenyegetődzései sikeretlenek vól-tak, az egész Országot átok (*interdictum*) alá ve-tette (1232), szorosan megtiltván az egész hazá-ban nem csak a' közönséges Isteni-tiszteletet,

---

5) Ez az oklevél megvan eredetiben a' Pápa' levéltárában, mely-ből kiadta 1790-ben Kovachich: *Vestig. Comitior.* p. 98. vé-gin (p. 122.) nyilván mondatik: *Datum anno ab incarna-tione Domini millesimo ducentesimo trigésimo primo*; de utá-na mindjárt ez van: *regni nostri vigesimo nono*, mely 1205-től számálva András' uralkodását, 1234-re mutat. A' ket-tőt megegyeztetni nem lehetvén, mi a' közönségesebb értelem szerént 1231 mellett maradtunk.

harangozást, templomba járást, hanem a' kisdedek' keresztelésén, a' haldoklók' gyóntatásán, úrvacsorában 's utolsó kenetben részeltetésen kívül, minden szentségek' kiszolgáltatását is. A' Királyt magát' megkimélte ugyan, de hűtlen tanácsosít egyenesen megátkozta, ezek közt név szerint a' Nádort, több gonosz tettei közt nyilván említvén, hogy Papokat, azonkívül hogy jószágaiktól megfosztott, meg is hotoztatott, vagy maga megpofozott. Az Érsek' bátorságán megdöbbenve, 's népe' nagy elkeseredését látva András, háromszor küldötte fiját Bélát az Érsekhez, hogy átka' visszavételére birhassa. Midőn hajthatatlannak látta, magához a' Pápához fordult. Kitől két követet (legatus) nyervén a' közte és Papi rend közt fenn forgó visszázkodások' eligazítására: ezekkel 's az ország' nagyjaival és Bélával egyetértőleg (1233) újabb oklevelet adott ki (Kovachich suppl. in vestig. Comitior. Tom. I. p. 10.) melyben a' többek közt: *a' Keresztvények és Környülméletkedettek közti házasságok felbontatni; a' Papság egyedül a' birtok feletti kérdéseket véve ki, világi bíróság alól* (mely alá a' megharagudott Dienes Nádor által vettetett volt) *felmentetni; a' házassági perek* (melyeket ugyancsak a' Nádor, hogy az Ismaélitákon és 'Sidókon könnyítsen, világi Bírák elibe adott) *a' Papoknak visszaadani* rendeltettek. E' két utolsó a' Papságnak kedvező pontot meg is tar-

totta a' Király; minden egyéb, újabban adott királyi szava' 's esküje' ellenére is, a' régi lábon, Dienes a' kormányon, az Ország zürzavarban maradt, egész haláláig, mely szerencséjére az országnak nem sokára azután elkövetkezett 1235-ben, miután halála előtt kevés hónappal harmadik házasságra lépett Estei Áldrovandi Márkgróf leányával, Beatrixsal, ki, férje' halálával terhesen maradván, szülte Istvánt, ki maga nem, de fija (III.) András, mint alább meglátjuk, a' királyi székbe jutand.

XVII. FEJEZET.

IV. Béla. 1235—1270.

IV. BÉLA 18 esztendeig látta atyja' oldal mellett, miként vetkeztethet ki valakit, mind a' mellett, hogy korona fején, királyi pálcza kezében, character- és lélek gyengeség, határozatlanság, habozás és munkakerülés, királyi méltóságából. E' méltatlanság' 's ön ereje' érzetében, ő elhatározá magát király lenni, 's hogy ezt megérdemelhesse, épen ellenkezőt tenni, mint atyja tett vólt, semmi bajtól, fáradságtól nem irtódzni. Első gondja vólt, bár még 1217-ben megkoronáztatott, 's azolta folyvást nem csak a' királyi címnek, hanem a' fiatalomnak is többet vagy kevesebbet részese vólt, magát megkoronáztatni, hihetően, hogy a' pártokra szakadt országban annyival kevésbé lehessen egyiknek vagy másiknak ürügye

törvényes hatósága ellen kifogni. Koronáztatása' ünnepén testvérjével Kálmánnal vitette maga előtt a' hatalom' czímerét, az ország' kardját; 's a' Halicsi fejedelemmel, Romanovitsch Dániellel — kit Mstislav' halála után András segített azon pölczra — vezettette, mint a' Magyar korona' alattvalójával (vasallus) királyi ménjét. Ezen előjeleket majd tettek követék, melyek nyilván hirdeték a' leendő Királyt. Atyja' hűtlen tanácsosit, az Ország' romlásának, az atya és fiú közötti keserű örökös veszekedésnek okait, perbe fogván, némelyeket száműzött, másokat örökös fogságra vettetett, vagy meg is öletett. Dienest pedig, a' Nádort, mint a' gonosz' fejét, hogy élő példája lenne királyi kemény igazságának, 's rettentője az istenteleneknek valahol megforduland, szeme' világától fosztatta meg. Azután, hogy az atyja alatt igen alászállott királyi tekintetet emelje, tudva a' külső jeleknek, kivált míveletlen népben, a' sokaságra hatását, és semmit, a' mi erre valamit tehetne, kicsinységnek, megvetendőnek nem tartván, azt rendelte, senki az ország' nagyjai közzül, a' legfőbb hivatalbelieket 1), Érsekeket és Püspököket kivéve, a' Király' jelenlétében leülni ne merészeljen; 's ennek következésében székeiket, melyeket azok,

---

1) Roger. Miser. Carm. C. IV. exceptis snis *Principibus*, Archiepiscopis et Episcopis. Palma (Notit. Rer. Hung. P. I. p. 661.) az elsón a' királyi vérből való Herczegeket érti.

mint Otto Frisingensis után feljebb megjegyzénk (lásd XII. Fej. Jegyz.), magokkal szoktak hordani a' királyi Tanácsba, mind megégettette. Következett a' 'Sidóknak és Ismaélitáknak a' királyi jövedelmek' igazgatásától elmozdítottatása; a' korona jószágoknak, valami nem igaz úton módon került magánosok' kezére, valamit vak kedvezés, kedveskedés ajándékozottatott el, ha mindjárt szent végekre is, Eldódeivel, visszafoglalása. Mit bár, a' királyi önkény' kizárása', 's ennek még csak gyanújának is elhárítása' tekintetiből, törvény' útján, megyénként e' végre kirendelt bírák által vitetett véghez: még sem kerülhetett el igen sokaknak neheztelését, kik kárt vallván e' visszafoglalás által, a' dolgot, mint szokott lenni, csak a' magok' haszna', nem az igazság', és közjó' szempontjából tekinték. 'S főképen ennek következése lett, hogy sokan mindjárt a' következő esztendőben (1236) Austriai Herculius Fridriket kínálták meg titkon a' királysággal. De Béla az öszveesküvést idejében kitudván, Fridriket, ki kapva ezen alkalmon 30,000 emberrel bejött az országba, készen várta, 's nem csak nagy veszteséggel visszaverte, hanem Bécsig űzvén, 's tartományait elpusztítván, békességet kérni, 's hogy azt megnyerhesse, nagy summa pénzt fizetni kényszerítette. Az ellenségen nyert győzelemnél nagyobb volt az, melyet magán vett, az öszveesküdteknek, mind-

nyájoknak, nagylelkűen megbocsátván. Ezzel midőn némikép már megengesztelődni látszóttak az elidegenedett indulatok, csak hamar újabb botránkozás' kövei lettek a' Kunók. A' dolog így történt:

A' Mongolok (Mogol, Mungál) miután a' híres *Dschingiz-Chan* (legnagyobb, legfőbb Chan) alatt (1206—1227) az Altai hegyháttól kezdve, déli és nyugoti Á'sia' nagy részén kiterjesztették birodalmukat: *Dschingiz-Chan'* fija *Oktai* alatt egész erővel, a' már addig is háborgatott Európára, nevezetesen az Orosz Nagy Herczegek' birtokira, ezek' meghódoltatása után pedig az *Uzokra* vagy *Kumanokra* vagy *Kunokra* rohantak, kiknek országa (*Kis* vagy *Fekete* és *Nagy* vagy *Fehér Kumania*) a' Dunától és a' Pruth', Maros' és Olt' eredetétől szinte az Ural v. Jaik vizéig nyúlt. E' roppant kiterjedésű tartománynak fő parancsnoka akkor időben, *Kuthen*, a' mai Moldvában, hol birodalma' széke volt, megtámadtatván *Batu-Chántól*, *Octai'* testvérje' fijától, kétszer ezt visszaverte; harmadszor maga tökéletesen meggyőzöttetvén, miután darabig a' Moldvai hegyek közt lappangott, mintegy 40,000 családdal, sok kincscsel és marhával Magyarországba kéredzett, örökös hűségre, és a' keresztyén hit' bévételére kötelezvé magát, ha övéivel együtt polgári jogot nyerend. Béla ennyi bátor erős férfival szaporíthatni országát nem kisebb nyereségnek tekintvén, mint

dicsősségnek azt, hogy egy nála kevésbé azelőtt sokkal hatalmasabb fejedelemnek ura lehet: Kuthen' kérését, a' nélkül, hogy azt az ország' Rendeivel közlöttes volna, telyesíti. Jövetelét hallva, maga az ország' határáig nagy pompával elibe megy; megérkezével (1239) különös szíveességgel fogadja, 's Pestig vezetvén, magát ott, népét pedig a' körül belül eső királyi földeken telepíti meg. Ez elébb csak némi irigységet szült; az irigység majd gyűlölséggé vált, miután a' Kunok számos marháikkal a' nekik kimutatott helyeken szorosan férvén, Magyar szomszédjaiknak részint akarva, részint nem akarva is gyakran kárt és bosszúságot okoztak; ezenkívül régi vad erkölcsöiket a' szelídebb keresztyén hit' felvételével egyszerre le nem vetkezhetvén, nem egy magyar szűzet tettek fajtalan indulatjok' áldozatjává. Béla a' köz gyűlölséget tapasztalván, hogy ennek kirontását megelőzze, az ország' Rendeivel, 's a' Kunok' fejeivel tartott tanácskozás után, az új vendégeknek meghatározott, és szorosan kitűzött lakhelyet rendelt, a' Körös', Maros' és Temes' addig nagy részint lakatlan melyékét, melyből lett a' *Nagy Kunság*, így neveztetvén, minthogy akkori kiterjedésében nagyobb helyet fogott el, mint a' feljebb (lásd 10 Fej.) említett Kunok által megült Duna' és Tisza' köz (Kis Kunság). Kuthen tovább is Pesten tartózkodott; a' több Kun fő

emberek pedig, hogy annál kevésbé lehessenek ártására a' Magyar népségnek, a' vármegyékre osztattak széljel. De a' két nép közötti idegenségnek így sem vétetett eleje, 's a' Király a' Magyaroknak sem nyerte meg, a' Kunoknak is elvesztette jó indulatját; mert ezek fejeiknek tőlök lett külön szakasztatását, a' Magyarok az idegeneknek a' Királytól ezen túl is megkülönböztetve kegyeltetését forgaták csak szemök előtt.

Azonközben a' Mongolok (Tatárok) Kumániát (Oláhország, Moldva, Bessarabia, és Europai Tatárország), Orosz- és Lengyelországot, 's Silesiát feldúlván már, Magyarország-hoz közelítettek, előttök jövőn irtóztató pusztításaik', 's hallatlan kegyetlenségök' híre. Soha az Ország készületlenebb, egy hatalmas ellenség' elfogadására, nem volt, mint épen most. Mert a' vári vagy megyei katonaság, (*Jobbagiones Castri*) a' Királyok' szakadatlan ajándékozgatása által, hitel felett megkevesedvén, sok vármegyében alig volt ember, ki a' Fő-Ispány' zászlóját követné. Béres 'katonaság' tartását szinte lehetetlenné tévé a' kincstárnak András alatt telyes kiürülése. E' mellett a' nemesség, Jeru'sálemi kalandja ólta semmi nagyobb harcban nem forogva, puha, csak maga' gyönyörűségét, hasznát vadászó; az egész nép Királyától elidegenedve, a' köz jó iránt meghidegülve; 's férfi, ki seregek' vezérléséhez, had' igaz-

gatásához értett volna, csak egy sem volt. A' Király ugyan semmit el nem mulasztott, hogy a' veszedelmet elfordítsa; az egész Nemességet fegyverre, *Fridrik* Austriai Herczeget azonfeljül segítségre fölszólította; maga az északi 's keleti részeket beútaza, az országba vezető szorosakat megvi'sgálta, a' gyengéknek tállatokat megerősítette; a' Nádort Hédervári Dienest a' Máramarosi hegysszoroshoz rendelte, útát állni a' berontani akaró ellenségnek: de a' Nemesség lassan gyülekezik zászlója alá; a' Nádor' kisded serege, rövid, de nemes harcz után (12-dik Márt. 1241) útát engedni kéntelen, holt teste' halmain, a' temérdek sokaságu ellenségnek; *Fridrik* csak igen kevesektől kísértetve jelen meg, úgy látszik, nem annyira Bélán segítni, mint a' közös ellenséggel, annak hadakozása' módjával ismérkedni, a' minthogy egyszeri, az ellenséges előcsapattal Pest alatt lett megpróbálkozása után, melyben ő volt a' nyertes, honába visszatért, szövetségeseinek egyebet annál nem használva, hogy a' különben is vad ellenséget még jobban felergerelte. Mindennél nagyobb veszedelem pedig az volt, hogy sokan azon, bár alaptalan, hirt terjesztvén el, mintha a' Kunok titkos egyetértésben volnának a' Mongolokkal, sőt hogy az Országba, két év előtt, lett békéredzésök is nem egyéb lett volna előre kicsinált eselnél; a' mindég 's mindenütt könnyen izgatható, 's itt most

izgatás nélkül is ingerült, titkon már régen bosszút fóraló sokaság, kapva kapván ezen alkalmon, a' szerencsétlen Kuthenre rohan, 's az őtet szabadítani kívánó Király' rendelkezései' ellenére, övéivel együtt irgalmatlanul felkonczolja.

A' Kunok, kik e' közben, a' Király' felhívására, öszvesen fegyverben, Pest felé épen útban, 's a' városhoz már nem messze vóltak, hallva Királyuk' borzasztó végét, rövid tanácskozás után visszafordúlnak. Honn bosszút esküve ellenségeik' fejére, romlást a' hűtlen házára, feleségeiket, gyermekeiket, ingó vagyonaikkal együtt, magokhoz veszik; azután lakhelyeiket felgyújtván, irtóztató öldöklések és pusztítások közt általkelnek a' Dunán, hogy a' vad Mongol, Tatár csoportokkal egyesülve, majdan vetélkedve düljanak az ön fijaitól is elhagyott szerencsétlen Magyar hon' kebelén.

A' Király az alatt minden figyelmét arra fordította, hogy az ellenség a' Dunán által ne jöhessen. Végre nagy nehezen öszvegyújtván mintegy 100 ezer embert, jobbára a' legtermékenyebb, leggazdagabb vármegyékből került, henyélést, puhaságot megszokott, erőtlen, lelketlen sokaságot; noha maga, mi, úgy hisszük, jobb is lett volna, úgy szándékozott, hogy Pest alatti erős táborából addig ki nem mozdúl, míg az ország' többi részeiből is seregei mind öszve nem gyülekeznek, 's akkor egyszersmind tá-

madja meg több felől a' Mongolokat : a' Kalocsai Érsek' sürgetésére, szinte pirongatására, elhatározá magát a' majd öt annyi számú, 's annyi tartományok' feldúlása után, győzedelmében ittas ellenséggel²⁾ megmérkőzni. Előre tehát minden esetre feleségét, Máriát, gyermekeivel, féltöbb kincseivel Austriába szállítván, megindul hadaival. Mihelyt Batu Chán a' Király' jövetelét megértette, színlett félelemmel oda hátrál, hol megütközni magára nézve legjobbnak ítélte. Midőn a' Sajón, Borsod vármegyében, keresztülment, ő túl a' vízen egy sűrű erdőben, innén a' Magyarok táborba szállanak, 's most, minthogy a' Király nem akart, Batu lessz a' megtámadó. Első csapatjai, mint-hogy szándéka egy általszökött Orosz által elárultatott, készen várátva a' Magyarok' egy részétől, a' hídról nagy veszteséggel visszavertek. De alig értek a' győzők táborukba, fennyen hirdetve győzedelmöket, midőn az ellenség, az éjszaka' setétségében, újra nagyobb erővel a' hídnak esván, 's kevés számú őrzőit levágván, a' vízen szerencsésen általkelt, 's viradtakor már az egész Magyar tábor körül-szárnyalva, 's egyszerre mindenfelől megtámadva látta magát a' Mongol seregektől. Késő estig tartott az ütközet, melyben a' mieink elei-

---

2) Csak maga Batu 450 ezer emberrel ütött be Magyarországra, azon kívül volt a' más két, Erdélybe rontott csapat.

tölfogva nem a' győzedelemért, csak szabadulásukért, utóbb osak az egy Királynak, magának szabadulhatásáért harczoltak, kit csakugyan álrühá', 's erős karjaik' ótalma alatt kiragadtak a' veszedelemből; de a' sereg' nagy részét megemésztette vagy a' harcz, vagy a' futás. Az utólsók közt volt Kálmán is, a' Király' testvérje, ki ezen a' napon, rakva sebekkel, 's dicsősséggel, keresztül vágta ugyan magát, de rövid nap, Dalmatia felé vett útjában, sebei' következtében meghalt.

Egy része a' harcz-kímélte Magyaroknak Pestre, akkor nagy német városba vonulván, a' Mongolok elébb is ezt rohanással megveszik, mindent, valami benne élő volt, kardra hánynak; azután az Erdélyt dúló csapatok is hozzájuk érkezvén, ezekkel és a' Kunokkal egyesülve, rablás és pusztítás után látnak, 's kevés idő alatt egész Erdélyt és Magyarországot a' Duna' bal partjáig egy nagy temetővé és omladékká rombolják. Csak a' magas hegyek maradtak kímélve dúlongásaiktól; ide, az erdők' rengeteibe, a' hegyek' és kősziklák' üregeibe, vagy elhagyott vár-omladékokba vonult az elszakadt föld' népe.

Bételvén végre a' rablással, 's miután mindent elpusztítottak, már már szükségét kezdvén látni, 's jövődőre még nagyobbtól tartván e' rabló csoportok: hogy legyen legalább kikkel letakartatni, beszüreteltetni, ily ravasz-

ságot gondoltak ki a' széljelfutottak' vissza-
 csalására, 's a' távolabb vidékek' ne talán még
 el nem széledt lakói' othon tartóztatására. Meg-
 találván történetből a' hóltak' fosztogatása' köz-
 ben az Al-Kanczellárnál a' királyi pecsétet, ez-
 zel meghitelesített következő tartalmu levele-
 ket 3) küldöztek a' Király' nevében, az egész or-
 szághban szélyel: „Ne féljeteK a' vad kutYák' dü-
 hösségétől, lakhelyeitekből ki ne mozduljatok;
 mert bár némi vigyázatlanság miá táborunkat,
 sátorinkat elhagytuk, Isten' segedelmével azokat
 visszaveszszük, egész erővel újra kezdvén a'
 harczot. Ti csak imádkozzatok, hogy a' kö-
 nyörülő Isten engedje ellenségeink' fejeit álta-
 lunK öszvekalapácsoltatni.“ Kevés napok alatt
 telve vóltak ismét a' faluk lakókkal; Mongo-
 lok, Tatárok, Kunok és Magyarok, magoktól
 választott Mongol Hadnagyok alatt, békével
 éltek egymás között, mig takarásnak, szüret-
 nek vége lett. Ekkor mindenünnen férfiak,
 asszonyok, gyermekek, ajándékokkal, a' ke-
 rületbeli Mongol Fő-Bírák' eleibe parancsoltat-
 ván, az ajándékok tőlök elszedettek, magok
 mindenökből kifosztattak, többek' adására kén-
 szerítették, kínoztattak, vagy megölettették, csak
 a' legerősebb férfiakat, legszebb asszonyokat
 kímélvén meg, hogy majd, azok saját véreik-
 kel, rokonaikkal csatákban, mindenütt elől

---

3) Lásd Rogerii Carmen Miserabile. C. XXXI.

harcolni kéntelenítettvén ellenök-, ezek a' bűn' és fertelem' ölében, kedveseik' 's honuk' gyilkosai' karjai között, végezzék ezer halálnál kínosabb, megbecstelenített életöket. De legfelsőbb fokra embertelenségök akkor hágott, midőn Á'siából vett azon hírre, hogy Oktai Nagy-Chánjok meghalt, vezéreik osztozni haza sietvén, magokat már különben is kiszítt honunk' végkép elhagyására határozzák az 1242-diki őszön. Seregestől hajták most el mint barmokat, együtt barmaikkal, a' lakosokat; a' mit magokkal nem vihettek, azt tűz vagy fegyver emésztette meg. Erdélynek, 's a' Kunok' földének a' Pruth felé vevén útjokat, az Erdélyt Moldvától elválasztó hegyek közt egy nagy része a' szerencsétlen foglyoknak módot talált az elszabadulásban. Ezek közt vólt Váradi Kanonok, később Spalatrói Érsek, születésére Olasz, *Rogérius*, kinek *Carmen Miserabile* című munkájából, mint leghitelesebb kútfőből merítjük hazánk' ezen siralmas állapotja' leírását.

Mig az Ország így szenvedett, azalatt hontalan bolygott a' Király, mind üldöztetve szerencsájától. Először Austriában keresett menedéket, semmit nem kételkedve, hogy Fridrik herczeg, bár eddigi magaviselete, characteren épen nem vólt bizodalmat gerjesztő, benne királyi rangját, szerencsétlen sorsát, 's a' vad népek közt is szent vendégi jogot legalább

tisztelni fogja, annyival inkább, mivel Po'son-ba maga elibe menvén, önként ajánlotta volt neki barátságát, óltalmát. De majd szomorúan tapasztalni kéntelenítettett, hogy megengesztelődött ellenségnek hinni, 's embertől, kinek szívében fészket vert a' telhetetlenség, bár mi szent kötelességgel öszveütközésben ön haszna' megtagadását várni, bolondság. Alig hogy őt hatalmában látá Fridrik, azonnal emberségről, illendőségről, adott szaváról, mindenről a' mi ember előtt szent, felejtkezve, azon ürügy alatt, hogy magát az 1236-diki maga kereste szerencsétlen háborúban Bélának fizetni kellett (7 vagy 10 ezer mark) summáért kármentesítse, ezt utolsó reménységétől is, mit maga az üldöző szerencse is megkimélt, véle lévő kevés kész pénzétől, drágaságaitól, útonálló rabló' módjára, megfosztja; ezenkívül, a' szomszéd Po'son, Moson és Sopron vármegyék' általengedésére is kényszeríti, melyeket haladék nélkül el is foglalt, és megerősítvén, a' Tatárok ellen szerencsésen megöltalmazott. Mind ez nem volt elég, hanem embertelen, önkény szabta számvetése szerint, így is még 2 ezer márk hija lévén a' követelt summának, ebbe a' királynétól elébb már hűségére bízott arany, ezüst edényeket, és ára szabhatatlan drága köveket letartóztatja, kinyilatkoztatván, hogy nem is szándékozik visszaadni, 's hogy ennyivel megéri, mint különös kedvezést tekintetni kívánja. A' sze-

rencsétlen Király, csak szabadulhasson a' tőrből, melybe szinlett barátság, ön könnyen hívósége, 's az emberi szív' örvényeiben járatlansága ejték, kéntelen vólt mindenre ráállani, 's magát még, hogy így is megszabadulhatott, szerencsésnek, rablóját nagy lelkünek vallani.

Igy mindenéből kifosztva, szinte meztelen, országába visszajöven, rövid itt mulatása után, midőn a' Pápához, és II. Fridrik Császárhoz segítség iránt küldött követségnek semmi sikerét, az ellenség' kiverésének semmi módját, magát, a' befagyott Dunán Pestnél általtört egyik Mongol vezér *Kajuk* miá, mind nagyobb veszedelemben forogni látná: a' Dráván által Horvát-, majd Dalmatországba -, ide is nyomon űzve Kajuktól, a' szigetekre vonult; hova, hajói nem lévén, minthogy nem követhette, Servián keresztül visszatért, irtóztató öldöklések és dúlások közt az ellenség.

Meghallván a' Mongolok' elmenetelét Béla, következő (1243) tavasszal, sok Magyar és Dalmat uraknak, ezek közt a' Frangepánoknak 4) és Jeru'sálemi Sz. János számos vitézeinek 5) kíséretiben sietett haza Magyaror-

---

4) A' *Frangepánok* — Platinánál *Fregipanes* — híres Római család, mely nevét vette *a fracto pane*; az éhség' idején kiosztott kenyértől. Wagner Collect. Genealog. Dec. II. p. 25.

5) Nem Rhodusi vitézeknek, mint Rogerius' állván későbbi kiadója hibáson nevezi őket; mert Rhodust csak 1309-ben foglalták el.

szágba. Minő látás atyai szívének! hatvan 's több mérföldnyire, szél-tiben hosszában, nem vala az országban egyéb látható, mint üszkők, omladékok, csontok, félig elsenyvedt holt testek, seregestől járó farkasok, és más ragadozó állatok, emberi kép épen nem. Később, kik az ellenség' eltávoztának, 's a' Király' jövelete' hírére, a' sok szenvedés, koplalás által kimerített életerővel, fennjáró halottakhoz, mint élő emberekhez hasonlóbba, rejtek helyeikből elővánszorogtak, azoknak is egy nagy része amaz elsőt csoportosan kísért újabb csapások, éhség, ragály, vad állatok által megemészte-tett. A' mi keveset az ellenséges fegyvertől megkímélt, 's lakhelyeikből ki nem riadt honfiak, munka' és félelem' kettőzött véres veréjtéki között vetettek, munkáltak, semmivé tette a' sáska. A' szomszéd tartományoknál, hol hasonlóul éhség, drágaság uralkodott, semmi vagy kevés segedelem. Innen a' mondhatatlan, hitelt alig találó inség, melyben sokakat, miután megemészte-ttek mindent, mi enni, és nem enni való vólt, végre övéik felkonczolásához nyúl-ni, 's bódogtalan életöket ezek' húsával tengetni, ember húst piacra vitetni, nyilván árúltatni, 's e' borzasztó embertelenségekre Bírakat, Elöljárókat emberiségből szántszándékal szemet hunyni, lehete látni. A' dolgok, ily állásukban, egy nem csak legjobb akaratú, legmegvilágosodottabb értelmű, hanem a' legnagyobb,

legerősb lelkü, rendíthetetlen characterü férfiút, egy igazi *Camillust* kívánának; ilyen volt, 's ezze lett országának, népének Béla.

Mihelyt, mi legsűrgetőbb volt, az éhséget, messze tartományokból teméntelen költséggel és bajok közt szállított étellel és marhával, elhárította, országa' beútasához fogott, hogy maga szemeivel látva sebeit, szükségait, annál jobban megválaszthassa, szerencsésebben alkalmaztathassa orvosló szereit. Hozzákezdett azután az újá-teremtés' nagy és nehéz munkájához; 's kezdte ezt az egyház' rendbeszedésén; minthogy a' hazát közelebbről ért csapást is főképen Isten és vallás iránti hidegségből, 's ezt követett erkölcstelenségből származottnak ítélé. Tehát a' megölt Püspökök' helyibe újakat, mind a' legérdemesebb férfiakat, nevezett; a' lerontott templomokat megépíttette; külföldről részint az Evangelium' hirdetésére, részint az ifjúság' tanítására, tanult Papokat, Barátokat hívott be. Azután, hogy a' pusztaságokat megnépesítse, a' földmivelést, mesterségeket feléleszsze, a' szomszéd Cseh-, Morva-, Német- és Olaszországból, nagy jutalmak és különös engedvények által, új lakosokat édesgetett be; vélek nem csak városokat, hanem, hogy többé hasonló szerencsétlenség ne történjék, várakat is, (ezek közt a' Visegrádit és Budait 1267-ben) építtetett, eléggé meggyőzöttetvén ezeknek hasznos és szükséges voltáról avagy csak

a' hazai, Székes-Fejérvári, Esztergomi várak', és Szent Mártoni Klastrom' példájából, melyek', erős kőfalaik, 's az ellenségnek ezek' ostromában járatlansága által, szerencsésen megmenekedtek a' köz romlásból. Midőn új lakosokról gondoskodott, a' régiekről sem felejtkezett el, elvesztett leveleik' helyibe újakat adván, melyek úgy egyeseknek, mint egész közösségeknek, testületeknek kiváltságaikat, jogukat bátorságba helyhezteték. Minthogy pedig az e' végre különösen kinevezett országos biztosságok' legjobb akaratja, legnagyobb részrehajlatlansága mellett is, óhatatlan volt, hogy sok jószágok olykor olyanoknak ne ítéltesse-nek, kiknek azokhoz semmi igaz joguk nem volt: ettől az időtől fogva jött divatba az Adományos-levelekbe bele tenni: *más jogának sérelme nélkül — salvo jure alieno, sine praejudicio juris alieni*. A' Kunokat is, mind azokat, kik Bulgáriába kivándoroltak, mind azokat, kik Magyaroktól, Mongoloktól egyenlő féltőkben, a' hazában szerte széledtek, bocsánat, 's régi szabadságaik' megajánlása mellett, előbbi lakhelyeikbe visszahívta, rendbeszedte, Fő-hirájokká a' Nádort rendelte. Később, hogy az engesztelődésnek semmi hija ne legyen, 's talán hogy a' szerencsétlen *Kuthenen* elkövetett igazságtalanságot is némiképen helyrehozza, ennek egyik leányát vagy rokonát, a' ritka szépségű *Er'sebet*, fijával, a' már

Királynak koronázott, 's az uralkodásban maga mellé társul vett *Istvánnal* feleségül vetette.

Az Ország' és Egyház' újjászülésében ekként foglalatoskodó Királyt megháborították némely Papok, kik a' Tatárok' eltávozta után, használván a' zürzavart, a' királyi kincstárnak, a' papi jószágokból, jövedelmekből, addig szokott járandóságait elfogták; ezenkívül magoknak (mint a' Veszprémi Kanonokok 1245) azt a' szabadságot is vették, hogy Püspököt választottak, 's azt az Esztergomi Érsekkel megerősítették, a' Királynak híre nélkül, mi több, ellenére. De Béla mind két jussát, IV. Incze Pápától is pártoltatva, megmentette, az elenszegülőket engedelmességre hajtotta.

Gondját ezután a' Fridrik Austriai herczeg által elrabolt vármegyék' visszaszerzésére fordította. Miután tehát szép szóval nem bődögült, szövetséget kötven *Vencellel*, a' Cseh Királylyal, 's *Bernhard*, Carinthiai herczeggel, meghatározzák Fridriknek három felől megtámadását. A' szövetséges fejedelmek elébb, magokban, Bélát meg nem várva, próbát téven, megverettettek 1245-ben: de majd Béla jól felkészült sereggel Austriába béútvén, 's Neustadtnál Fridrikkel megütköztvén, ez, midőn a' futást tettető Magyarokat üzné, ezektől hirtelen körülfogatva, a' vitéz *Frangepan'* boszszús karja által elesett, 's benne kihalt az Austriát birt *Bábenbergi* ház 1246-ban. Hólt

testét katonái az ellenség' kezéből kiragadták: de Béla így is célját érte; mert megbüntette a' rablót, 's az elvesztett három megyét visszafoglalta. Sőt Fridrik' birtokinak egy részéhez is hozzájutott, t.i. *Stiriához*, hol fija István Hercegeknek választatott, de ki hosszas küzdés után is magát meg nem tarthatván, *Stiriát* (1259) ugyancsak *Ottocárnak*, a' Cseh Király' fijának, ki már elébb *Austriát* is elfoglalta, kénytelenített engedni. *Ottocár*, későbbben a' hatalmas *Habsburgi Rudolffal*, a' Császárság felett vetelkedni merészelve, 's ettől (1278) megölettetvén, *Austria* a' hozzá tartozandókkal együtt, a' Német Rendek' megegyezésével, *Rudolf'* családjáé, a' most dicsőségesen uralkodó *Habsburgi*, vagy *Austriai* házá lett.

Kevésbbé kedvezett a' szerencsè Béla' fegyvereinek *Galiciában* és *Lodomeriában*. Ide, *Kálmánnak*, a' *Sajói* ütközetben kapott sebeiből következett halálával, a' maga vejét, egy kivándorlott *Orosz Herceget*, *Rostislavot* tette be 1243-ban, mint Magyar korona' védettjét: de ezt a' feljebb említett *Romanovitsch Dániel* megverte. Próbálta ugyan Béla *Rostislavot* visszaállítani, de a' *Mongolok'* újabb jövetele, 's *Fridrik'* mozgolódása' hírére szándékával felhagyni, útjából visszatérni kénytelenítettett. Mire *Romanovitsch*, bátorságot vévén, a' Pápa' jóváhagyásával magát 1246-ban, Béla' híre, megegyezése nélkül, *Déli Russia'* királyának koronáztat-

ta. Rostislav mindazáltal megtartotta a' Holicsi Herczegi, birtok nélkül üres, czímet; nem sokára pedig azután Ipától, a' III. Béla óta Magyarországhoz tartozott Északi (Morava és Drino közötti) Serviából akkor (1247) állított Machovi Bánságot kapta némi kárpótlásul.

Egy gond nyughatatlankodtatta még különösen a' Királyt. Midőn szorultsága a' Mongolok miá a' legfőbb fokra hágott, Váczi Püspök, Vancsa István által Országát a' Császár II. Fridrik' védelmébe ajánlotta vólt, oly feltétellel, ha azt a' rablók' kezeiből kiszabadítani segitend. A' Császár, Olaszországi bajait vetvén okúl, segítséget ugyan épen nem adott, de a' hódolási esküt mind a' mellett is letétette a' Püspökkel. Ez, noha, természet szerint, kötelező nem lehetett: aggódott még is, 's nem ok nélkül, Béla, esmervén a' Császár' nyughatatlan, nagy-ravágyó, erőszakos természetét. Hogy hát magát jobban biztosítsa, 's a' Császárnak a' Magyar Koronához nem jussa, de csak színe se maradjon a' jusnak: folyamodott a' Pápához, kit, mint az Anyaszentegyház' fejét, a' közvélemény még mind felibe helyezettett mindennemű világi uralkodóknak. A' Pápa IV. Incze — miután e' méltóságot elérte, a' bátor, eszes, lelkes Császárnak épen oly megesküdt ellensége, mint az előtt hív pártolója — nem késett, mint külföldben is hozta magával az igazság, mind az ajánlatot, mind a' hódolási esküt, miután a' fel-

tétel, melyhez kötve valának, nem telyesített, erónélkülvalónak nyilatkoztatni, 's Bélát minden köteleztetéstől felmenteni.

E' szívét hegyként nyomott gondtól is megszabadulván, egész tűzzel, 's az Ország' szerencséjére, ha a' feljebb említett Stíriai háborút kiveszszük, szinte háborítatlan folytatta több esztendőkön által országa' kívül belől virágoztatására elkezdett dícséretes munkálatait: mig nem csak hamar egymás után; újra megzavarák országa' 's lelke' nyúgalmát a' Mongolok, és fiának Istvánnak ellene támadása.

Épen Bécsben vólt Ottocárnál, a' Stíria iránt kezdett alkudozások' bevégzésire (1261), midőn veszi a' hirt, hogy a' *Káptscháki* Al-Chánok, *Nogaj* és *Telebug*, egy Tatárokból, 's meghódított Oroszokból álló véghétetlen csoporttal, miután Sandomir', Krakko' tájékát feldulták, beütöttek Magyarországra. Minek hallására a' Király rögtön, éjszakának idején, Ottocártól még csak húcsút sem véve, Austria' fővárosát odahagyván, sietett elibe az ellenségnek, 's az ezen esetre mindég készen lévő seregei' vezérlését személyesen általvenni. Hamar maga elhatározását, okos előrelátását, érdemlett jutalom, a' legfényesb győzelem követte, melyen nem csak Magyarországnak, hanem az egész keresztyén világnak is nagy vólt öröme. A' csata többet megemésztett 50 ezernél; a' töb-

bi vad csoport mondhatatlan veszteséggel, nyakra főre kergettetett ki az országból.

E' vitéz tett után csak hamar, visszasiétván a' Király Bécsbe, megkészült közte és Ottocár közt (1262) a' kettős szövetség, melyeknek egyike Béla' unokáját, Rostislav' (Radislaus) leányát, a' szép Kunigundát, másika Stíriát Ottocár' birtokába juttatá. Istvánnak már ekkor Er'sébettől megszületett — a' régen óhajtott korona-örökös — László fija; annyival keservebben hatott atyai szívére Stíria' elvesztése. Úgy látszott mindazáltal, hogy a' kéntelenségen megnyugodott; csak azt kívánta, hogy Stíriai elvesztett jövedelmeiért kárpótlék, 's mint ifjabb Királynak, férjnek, 's már több gyermekek' atyjának, háza' tartására, illő bizonyos jövedelem adattassék. Bélának jelenleg kisebb fijáról is Béláról, ki — anyjának, Máriának, különösen kedveltje — már Slavoniai herczeg, 's Ottocár' hűgával, a' fényűző Kunigundával jegyben vólt, gondoskodni kellettén, szűkebben mérre-ki évi jövedelmeit Istvánnak, mint ez, ifjúi mértékletlen vágyaiban, óhajtotta, várta vólna. Ebből harag, majd háború lett az atya és fiú között. Az első öszvecsapás megtörténik, 's ebben az ifjú Király a' nyertes; de az öreg el nem csüggedve, újabb nagyobb harcshoz készül, bár kisebb, de annyival elszántabb, urához híven ragaszkodó hadával. István jobban gondolóra vévén a' harc' kimenetelét, 's talán

lelkiesmérete is feltámadván, midőn a' két sereg újra szemközt állna egymással, atyja' táborába siet, lábaihoz borúl, ígéri, hogy a' tartozott fiúi tiszteletet többé meg nem sérti, csak atyja is telyesítse, mit atyai tiszte hoz magával. Béla mélyen megilletődván e' nem várt gyengéded érzésén fíjának, örömmel megbocsát, 's mit eddig erővel kicsikartatni magától nem engedett, késznek nyilatkozik országát, hatalmát önként megosztani az eszire, a' kötelességre visszatért fiúval. Erre mind két fél követeket nevezvén ki, megkészült az alku Posonyban (1262), melynek nevezetesebb, a' következő esztendőben hittel is megerősített feltételei ezek: 1) István birja Erdélyt, 's a' Tisza két melyékét, a' Füleki várral, és Nógrád egy részivel, atyjától egészen függetlenül; Slavonia legyen az ifjabb Béláé, az ország' többi része atyjoké, az István' birtokában eső ércz- és só-bányák' fele jövedelmivel; 2) az elmultakért senki számadásra ne vonattassék; a' hadban vallott károk ellenben viszont kipótoltassanak; 3) egyik Király a' másik' alattvalóit el ne kecsegtesse, se, ha önként mennének is, be ne fogadja; 's mint-hogy mindenikőjöknek voltak jobbágyaik, kik a' másik félen is birtak, ezeknek kölcsönösen fenn fogják tartani, 's tartatni jogaikat.

De bár ezen feltételeket kölcsönös eskü is pecsétlé, 's a' megszegőre átok határoztaték: a' hatalomnak, mely osztályt természettel nem szen-

vedhet, ekként lett megosztása tartós békét nem szülhetett. Csak hamar ismét annyira ment a' két Király közt a' visszálkodás, hogy szinte egymásra támadának (1264), István számos Kun hadakkal atyjára, ez ő reá érbe fogadott Livoniaiakkal, és más északi segítő seregekkel. Negyedik Orbán Pápa' közbenjárására eleje vétetett ugyan ez úttal is a' hazafi vérontásnak: de Orbánnak kevéssel azután történt halálával, annyival nagyobb erővel rontott ki (1267) harmadszor az elfojtott neheztelés. A' szerencse az ifju Király' istentelen fegyvereinek látszék most is elébb kedvezni; de majd az öreg Királyhoz pártolt — 's vele azonnal István' seregeinek is egy része — saját Canczellárja, több nagyoktól kísértetve. Végre Pataki erős vára is, 's benne felesége, gyermekei, győzedelmes, megbántott atyja' kezibe esvén; a' szerencse' ezen változásán meghökken; annyival inkább, mivel az vólt híre, hogy atyja, az ő, 's maradéki' kizárásával, kisebb fióra, Bélára szándékozónék általtetetni az első szülöttség' jogát. Megalázódva veti hát újra magát atyja' lábaihoz; ez annyi megbántatása, keserítettése után is nem érzéketlen az esdeklő' könyjeire; csak hamar felejtve, megbocsátva lön minden ellene elkövetett bűne fiának; 's ez napságtól fogva semmi többé békességeket meg nem zavará.

Fijával ekként megbékélvén, az Országot megcsendesítvén, egy nagy ország-gyűlést tar-

tott 1267-ben Béla, melyen fíjainak is Istvánnak és Bélának jelenlétökben, hozatott amaz, esmeretessé csak az újabb időkben lett, 's még Törvény-könyvünkben ugyan nem, de Kovachichnál (Vestig. Comitior. p. 134) olvasható országos-végzés (Decretum), melylyel a' nemes-ségnek Sz. Istvántól adott szabadságai, kiváltságai újabban megerősítettetek, szinte azon módon, mint II. András' arany függő-levelében; 's már csak mint ennek, több pontokban, világosítója, pótléka is, nem kevés figyelmet érdemel. Különösen nevezetes benne, mi art. VII. mondatik: hogy a' nemesek, új tartományok' foglalásáért, kívül az Ország' határán katonászkodni ne kényszeríttessenek. Ez az Arany Bulában még így vólt: „*magok' költségén*“, és így királyi költségén kellett, most ezen új czikkel, ezen kötelesség alól is felmentetett a' nemesség.

Most a' Bolgár háború foglalatoskodtatta Istvánt, 's talán ennek köszönhetette az ország csendessége' meg nem háboríttatását főképen. A' Serviai és Bolgár Király Constantin, vagy, mint némelyek nevezik, Svetislav, sokat háborgatta az új Machóvi Bánt, Mihályt, Rostislav' fíját; utóbb magát a' Magyar határt sem kímélte. Hogy ezt megbosszulja, nagy sereggel általkél (1268) István a' Dunán; Widdint (Budinum), 's magát a' fő várost is Ternovát megveszi, a' tartomány' nagy részét elfoglalja,

Királyát a' Magyar Felsőséget is elismérni kényszeríti; 's ez oka annak, hogy István *Bulgarius* nevet, 's miután Magyar Királylyá lett, többi királyi czimjei közt *Bolgar Királyi* czímet is vett fel.

Következő esztendőben (1269) újabb véletlen csapás érte az öreg Királyt. Öregsége' vigasztalása, öröme, Béla herczeg meghalt. Mélyen meghatva lelkében e' veszteségtől, követte maga is kevés hónap múlva szeretett fiját, a' sírba 1270-ben (Maj.), életének 64-dik, viszontagságokkal és dicsősséggel teljes uralkodásának 35-dik esztendejében, érdemesítve magát nem csak kora, hanem minden jövő századok' tiszteletére is, valámig a' Magyaroknak verni fog honáért, verni a' mostoha sors' csapásain felülemelkedett erényért kebele.

XVIII. FEJEZET.

V. István 1270—1272; IV. László —1290.

ISTVÁN, atyja után csak 2 esztendeig uralkodott, többet Ottocárral a' Cseh Királylyal harczban. Erre neki több okai voltak. Testvére Anna, férjének Rostislavnak halála után, atyja Béla' udvarában tartózkodván, ennek részint tudtával, részint tudta nélkül is, igen nevezetes részét a' királyi drágaságoknak kezire kerítette, 's titkon vejihez Ottocárhoz küldötte. Ugyan ő hozzá pártoltak több fő nemesek, kik, Bélának egykor megkülönböztetve

hívei, most, az ifjú indulatos király alatt bosszúnál egyebet nem várhatának fejökre. István, miután sem az elidegenített kincsnek, sem a' pártosoknak kiadattatását, többszöri sürgetésére is, meg nem nyerhette, kapott az alkalmon, hogy Stiria' egyébiránt is gyűlölt rablóján bosszúját töltsse. Béüt tehát Austriába 1270-ben, a' midőn Ottocárt Salzburgi Fileppel Carinthia felett épen hadban hazulról távol lenni hallotta; de Ottocárnak, más úton, mint a' lesbe álló Magyaroktól váráték, rögtön haza tértivel, csak hamar, bár rakodva prédával, 's irtóztató pusztítások közt, visszavonulni kéntelen. Másik esztendőben (1271) Morvát támadván meg sokkal nagyobb erővel, harczának vége ez úttal még szerencsétlenebb lett. Mert Ottocár az alatt, a' pártos Magyar uraktól is segítettve, óltalom nélkül hagyott hazánkra ront, Po'sont, N. Szombatot, Nyitrát, Gyórt elfoglalja, ezzel Istvánt saját országa' védelmére hirtelen visszatérni, majd békességre lépni, 's ebben, hogy elvesztett városit visszanyerhesse, nem csak Stiriához, hanem az Anna által Csehországba lopott drágaságokhoz való jogáról is végképen lemondani kényszeríti. Következő esztendőben (1272) kimult István, alig birva 2 évig a' koronát, mely után oly jókor, oly mohón kapta istentelen kezekkel; 's így benne tökéletesen bételt, mit a' koronás Bölcs mond (Péld. XX. 21,) „a' mely

jószág először hirtelen gyűjtetik, annak vége meg nem áldatik.“

Halálának oka, körülményi sokkal érdekesebbek, mint sem elhallgathatnók. Horvátországi Bán Pektari Joachim, híve 's mindenható tanácsosa Istvánnak, megesküdt ellensége Ottocárnak, ura' tudta 's megegyezése nélkül, annak másod szülöttjét, a' még igen gyermek Andrást, kézre kerítvén, ragadja magával Bécsbe, hogy ott közte, és a' már akkor is igen hatalmas Rudolf Habsburgi gróf leánya közt kötendő házassággal, nem annyira hazájának óltalmát, mint Ottocárnak romlást, veszedelmet szerezzen. A' megrémült atya, kedves fia' véletlen esetén, magán kívül, a' legrekkenőbb melegben, utána nyakra före a' vélt rablónak; a' tyai aggodalom, felhevülés, fáradtság, lábáról leejtik, 's kevés nap múlva, kora' legszebb virágában (34-dik évében) magát sirba, az országot árvaságba, végetlen inség- fejtelenségbe döntik.

Istvánt követte fija LÁSZLÓ, kit honi történet-íróink, kik kised Lászlót Királyaink' sorából kihagyják, III-dik, kik nem, IV-dik, 's a' Kunok eránti különös hajlandóságáért, rendesen *Kun Lászlónak* szoktak nevezni. Darab ideig helyette, minthogy még 12 éves sem volt egészen, anyja, a' Kun származatú Er'sébet igazgatta az országot. Ez alatt belül zürzavar, szakadatlan tor'salkodás a' kormányra vágyó, 's ezen megegyezni nem tudó

nagyok közt; kívül háború Ottocárral, kihez pártoltak több elégedetlen urak, hűségök' zálogául vívén magokkal Po'son', 's több óltalmukra bízott várak' kulcsait. Innen a' példátlan elkeseredés a' hadat folytató felek közt, a' kölcsönös pusztítás, melyet most a' Magyarok Ottocár' birtokaiban, majd Ottocár' hadai Magyarországon, egymással vetekedve, miveltek: míg nem végre a' teljes életiben nyughatatlan Ottocár, Habsburgi Rudolf — most már Német Császár — ellen feltámadván, ettől, 's az ennek pártjára kelt Magyaroktól két tűz közé szoríttatva, megújított hosszas, 's kétségbeesett harcz után országát 's életét veszté (Zistersdorfnál 25 Aug.) 1278-ban. László, ki ez alatt a' törvényes időt elérte, 's a' hadban maga személyesen jelen, 's 20,000 válogatott Magyar, 's számos Kun vitézeivel a' veszélyteljes elválasztó napon, az idővel oly hatalmas Habsburgi ház' egész jövődójét keblében rejtő győzedelemnek elhatározója volt, nem csak elvesztett városait visszanyerte ez alkalommal, hanem azon feljül gazdag ragadományyal, sok ellenséges zászlókkal, 's a' Császár' barátságával megtisztelve tért haza.

Ottocar' elesével, most egyszerre kívül belől megnyugodván az ország, bődög jövődöket vára, 's méltán várható erőteljes ifjú fedelme alatt. De épen a' nyugalom — mely már annyszor hadnál nehezebben súlyosodott

a' nemzetekre — fejté ki, 's érlelé meg ifjú Királyunk' szívében a' gonoszt, melynek magvait jókor elszórá a' gyermekkori kényeztetett nevelés; 's botránkoztatóbban élt-é ezennél, vagy uralkodott László, nehéz volna meghatározni. Mert nem vólt elég, hogy az Ország' gondjával egészen felhagyott, hanem törvényt, illendőséget tapodva, mindent, mit kénye, kedve hozza magával, tartózkodás nélkül mivelt. Feleségét, Izabella Siciliali, igen tiszteletre méltó, herczeg asszonyt megvetvén, tiltott szerelmek, különösen a' szép Kun asszonyok után vetette magát, ezeknek kedvéért ősi magyar köntösét, 's ezzel magyar érzéseit is levetvén, Kun módra öltözködött, 's majd tettei szomorúan igazolák új ruhájával lelkének igen is szoros egybehangzását. Kunok valának egyedüli kedvenczei; ezekkel vólt elárasztva udvara, ezek alkalmaztattak a' legfőbb, legjovedelmesebb hivatalokra. Hiába panaszlák országos sérelmököt, saját hátrátételöket a' Magyarok; hiába küldé hozzá a' Pápa feddő levelét 's követét: ha kis korig látszék is kijózanodni, csakhamar nagyobb mértékben visszaesett régi hibáiba; rettentően éreztette bosszúját mind azokkal, kik jóra inték; annál szorosabban szövötközött a' Kunokkal, kik magokat ebben elbízván, nyilván harczban az eddig is csak kéntelenségből szívelt Keresztyénség és Magyarság ellen, szint azt mivelék már orszá-

gunkban, mit II. András alatt Ismaél' és Abrahám' fiai.

A' dolgok' ily állásában, az ország' nagyjai, nem látván más módot az országnak, 's magának a' királyi háznak — mert még nem vólt örökös — a' kora pusztulástól visszatar-tóztatására, a' Királyt tisztességes őrizet alá teszik, feleségével együtt lakásra kényszerítik; udvarából a' Kun ágyasokat, a' Kunokat a' kórmánytól, melyet megragadának, eltávolít-ják; a' keresztyén hittől elszakadtakat ennek ismét felvételére erőltetik. Azok ezen bosz-szújokban csapatostól hagyták oda az orszá-got, hogy azt majdan Ólt melletti rokonaik-kal egyesülve megtámadván, vas vesszőjök, 's szolgai járom alá hajtsák. Seregeik, már Erdélyben vóltak, midőn a' Magyarok, az ő jövetelök' hírére, Lászlót, (ki mint ellene is intézettet, úgy tekinté ezen árulást) szabaddá 's régi harcztüzéért vezérökké tévén, elejök-be sietnek; Kolosvárhoz közel, a' Hód tavá-nál veleek megütköznek, 's bár számra sokkal gyengébbek, teljes diadalt nyernek (1282); a' meggyőzötteket futni, vagy magokat a' győző' tetszésére bízni kényszerítik. Az elsők közt vólt *Oldmur*, az Ólti Kunok' fejedelme, ki égve szégyen és bosszú miá, felbizgatja a' szom-széd Nogaj-Tatár Chánt, 's 1285-ben újra sok-kal számosabb, Neugar, Tatár, Oláh és Kun csordákból álló sereggel oly véletlen rohan

Erdélyen által Magyarországra, hogy Pestig épen nem lehetett mód feltartóztatásukban. Innen éhség, ragály, 's várvívó készültek' hiánya miá kénytelen visszafordulván, az alkalmatlan út, mocsárok, vízáradások, majd az üldöző Magyarország' bosszús fegyverei által nagy részint megemésztettek; a' többek elfogattattak. Kiket le kelljen-e vágni, vagy kihajtani?, vagy — mit magok esdekelve kértek — az Országban, mint szabad polgárokat megtelepíteni? nagy kérdés volt. Csakugyan azon Kunoknak, kik a' Magyarokkal együtt harczoltak, kérésére, 's talán azon kilátásból is, hogy egykor még néki a' Magyar nagyok ellen véd-falul szolgálhatnak, befogadta őket László, 's megtelepítette részint Máramaros' erdős, hegyes vidékén, részint Bihar és Szathmár vármegyékben, a' rólok későbbben úgy nevezett *Tatáros'*, *Tatárfalva'*, *Tatárszentmiklós'*, *Tatárszentgyörgy'* környékén.

Két esztendő múlva a' Nogaji Tatárok Lengyelországra rohanván, a' Krakkói és Sándomiri herczeg Lesco — kit már egyszer, midőn a' Masoviai Konrád által országából kihajtott, László ültete vissza székibe — most újra hozzá folyamodott. Ebből újabb háború, melyben a' Magyarok a' Tatárokat meggyőzővén, Al-Kánjokat 's vezéröket *Telebugot* levágván, sok kincscsel 's foglyokkal tértek meg 1287-ben. A' hadnak ekkor ezzel vége volt; nem

a' tor'salkodásnak. Mert a' Tatárok, hogy a' kölcsönt visszaadják, több ízben számos hadakkal kísérték meg a' Szepességet: de mind annyiszor nagy veszteséggel visszaverettetvén, végre békét hagytak.

Ezen közben meghalt (1285) László' Ipa, a' Nápolyi és Siciliai Király, *Anjoui Károly*. E' tartalék sem lévén többé, most hágott még legfelsőbb fokra László' kénye, féktelen buja indulatja. Feleségét, a' házasság' bódogító örömeiben eddig is igen gyéren részesültet, az igen sokat szenvedett, elüzvén, 's a' Nyúlak-szigetebeli Sz. Mária Apáczá Kolostorba zárátván, a' szép Kun *Eduát* nyilván feleségül veszi: de ki maga is — kecssei' minden hatalmával sem képes a' testiségbe merült, a' mindig ujat, mindig tilost vadászó Királyt lelánczolni, vágyait kielégíteni — majd kénytelen volt több rendbeli Kun, sőt Tatór, Neugar ágyasokat maga mellett megszenvedni, ezen feljül férjének a' királyi lakon kívül is számtalan alacsony kicsapongásaira szemet hűnyni.

A' Király' ily botránkoztató, ily a' királyi méltóságot lealacsonyító magaviseletének természetes következése, minden társasági rend', függés' felbomlása, nem maradhatott el. Mindent tet, mit kénye tartott, 's ereje engedett tennie. A' nagyok felkeltek fejedelmök ellen; a' nagyok ellen jobbágyaik. Az egész ország pártokra szakadt; egy úr helyett számtalan lett.

Igy *Trencsini Máté Felső* - a' *Güssingi* (Német-Újvári) grófok Dunántúli-Magyarországnak csak nem egészen, mások más részeknek független uraikká teszik magokat. Nem vesztegelnek azonban a' Kunok, Tatárok, nem a' szomszéd népek, Fejedelmek. Austriai Albert, a' *Güssingi* grófoknak elébb szövetségese a' Király ellen, majd azoknak ellensége, az általok bitangolt Po'sont, Sopront, 28 más helységgel együtt; a' Velenczések' tengermentléki Dalmatiát; Serviai fejedelem Milutin Bosniát Machóvval; mind a' többi szomszédok is, Oroszok, Lengyelek, ki mit ért közelebb, közül akaratul elfoglalják, rabolják. Az ország e' közben oly inségre jutott, úgy kipusztult nevezetesen az igavonó marhákból, hogy a' lakosok magok kéntelenítették marhájok' helyét, tisztét pótolni, magok két kerekű, egyenesen e' végre készült, 's szerzőjokről, csufság', 's örök emlékezet okáért, közönségesen *László szekereinek* neveztetett, szekérkéiket tolni.

A' büntető igazság úgy akarta, hogy a' kiknek kedvéért hírét, országát így megvetette, fejedelmi, 's emberi méltóságát így levetkezte, épen azok által érjen véget, undok tetteihez méltó véget *László*. Magok a' Kunok — mert vagynak a' tűrésnek is, valamint a' háládatosságnak határai — meg sokallák végre asszonyaikkal, leányaikkal szakadatlan fajtalankodásait a' királynak; meghatározták elvesztését,

's egy éjjel Bihar vármegyében, a' sebes Körösnél eső *Kereszt-szeg* (helyesebben *Kere's-* vagy *Körö's-szeg*) mellett, midőn köztők magát legnagyobb bátorságban lenni gondolná, tulajdon sátorában irgalmatlanul felkonczolták 1290-ben. A' kezeiket királyi vérrel megszenségtelenített gyilkosoknak azomban így sem maradt tettök büntetés nélkül. A' Nádor *Myxe* vagy *Mozes* — ki, Nogaji Tatárszületés, 's elébb Muhamed — úgy azután Krisztus-követő, László által emeltetett a' Magyarok' nem kevés botránkozásával ezen fő méltóságra — irtóztató bosszút állott ura' 's jöltévője' megölettetéséért az őszveesküdteken. Edua, maga is részesnek tartatván, megfojtatott; a' tettesek felnégyeltettek; egész nemzetségük a' csecsszópo gyermekekig kiírtatott.

XIX. FEJEZET.

III. *András* 1290—1301.

László semmi maradékot nem hagyott; egyetlen férfi testvérét *Andrást*, *Sclavonia'* herczegét, kire nézett legközelebb az uralkodás utána, féltvén tőle országát, régen száműzte, sőt, ha a' Lengyel írónak hihetni, ő maga volt, ki azt, kevéssel azelőtt, hogy maga is erőszakos halált szenvedett, bérbe fogadott gyilkosok által Lengyelországban megölette. Egyetlen egy életben lévő férfi, *Árpád'* tör'sökéből *III. András* volt, *II. András'* unokája, *fijától Istvántól*, ki, száműzelve hazájából, minthogy

anyja Olasz volt, Olaszországban nőtt, nevekedett; később Velenczében, az igen gazdag *Maurocena* házból való *Thomasinát* nőül vévén, ezen házasságból nemzet-
te az említett III-dik (születése helyéről *Velenczei*) Andrást. Ez, nem tudni melyik esztendőben, még László életében, talán nem annyira ennek, mint az Ország-Rendeinek akaratjával Magyarországra hivatvatván, 's hercegi czimmel tiszteltetvén, darab ideig békével élt. Utóbb, félvén, nehogy László, mint saját testvérjével, vele is akként bánjék, Austriába Albert herceghez vonúlt. Innen, értesítettvén László haláláról, haza sietett; 's győzedelmeskedvén minden akadályokon, melyek a pártokra szakadozott országban többek által útjába vetettek, a' nemzet nagyobb, jobb részétől Királynak ösmértetett, 's annak módja szerint az Esztergomi Érsektől meg is koronáztatott, László megölettetése után 18 nappal. De alig ült be székibe az érre minden tekintetben érdemes, 's csendesebb időkben az körül bizonyosan fényt és boldogságot árasztandó férfiú: midőn egyszerre, kívül, belül, mindenfelől terhes fellegek vonultak öszve feje felett. Először is az elégületlenek egy, magát László testvérjének, a' megölt Andrásnak hazudó *Al-Andrást* tettek néki ellenébe; de kit csakhamar meggyőztek, 's futtában előtek a' Király' hivei. Most a' külföldiek, hárman egyszerre, lépnek föl ellene. A' külömben jogot, igazságot tisztelő, de most a' fény- hatalom-vágytól — melytől annyiszor annyi más fejedelmek — megvakított *Rudolf* Császár Magyarországhoz, a' IV. Béla által II. Fridriknek tett, de, mint láttuk, telyesedésbe nem ment ajánlatnál fogva, just formálván, azt, a' Német Birodalomtól függés' feltétele alatt, császári hatalmánál fogva, fíjának, a' többször említett *Albertnek* adja, 's készüléteket tesz jogának, ha a' Magyarok önként engedni nem akarnának, fegyverrel is kivivására. Másfelől Kun László testvérje, *Mária*, Nápolyi Király' Sánta vagy II. Károly' hitvese, a' Ma-

gyar királyi széket üresnek nyilatkoztatván, fiját *Martell Károlyt* igyekszik abba ültetni. Harmadik, és talán a' Magyar Papságra való nagy hatásánál fogva, legveszedelmesebb ellenség a' Pápa volt, ki, mire annyi eldöjjei törekedtek, de soha rá nem mehettek, eltökélé országunkat e' zürzavarok közt a' Sz. Szék' urasága alá hajtani. A' két utolsó csakhamar egyesité érdekeit; Martell Károly, minthogy a' Sz. Szék' követelt felsőségi jogát elismerni késznek nyilatkozott, viszont a' Pápától Királynak ismérteték, 's Nápolyban nagy pompával, maga a' Sz. Szék' Küldöttje (Legatus) által megkoronáztatik. A' Pápa, látván Károly' készségét, még többet cselekszik; ir mind Rudolfnak, mind Albertnek, kéri: szünjenek meg Magyarországot követelni, mint a' mely régi idöktől fogva a' Sz. Szék' öltalma-, pártfogása alatt áll; rajta következésképen más, mint kit az akar, az választ, nem uralkodhatik. Írt egyszersmind az Esztergomi és Kalocsai Érsekeknek is, részint, feddődzve a' hire és tudta nélkül történteért, részint parancsokat osztogatva, milyeket czélja' elérésére, 's III. Andrásnak a' koronától megfosztására legalkalmasabbaknak ítelt. Mire a' Magyar Szentegyház ezen buzgó fejei, egyszersmind hü polgárok is, 's lelkiismeretes férfiak, törvényes királyuknak tett esküjüket, 's a' Pápanak egyenesen a' magyar alkotmányi-jogha ütköző kíváнатit egyaránt méltánylani tudván, halgatással feleltek, 's a' Pápa' fenyegetéseivel semmit nem gondolva, Andráshoz álhatalatosan ragaszkodtak. Rudolf és Albert semmivel sem voltak hajlandóbbak a' Pápa' kívánságát telyesíteni, a' vélt gazdag ragadományt más akárki' kedvéért elbocsátani. De az e' részről fenyegető, a' szomszédságnál fogva legsürgetősebb veszedelmet majd bátor szívvvel, karral elhárítja András. Mert miután itthon a' csend' fenntartására szükséges rendelkezéseket megtette; hiveit, kit mivel tudott, 's ki mint érdemlé, magának újabban és erősebben lekötölte; édes anyját, temérdek kin-

csek' birtokosát, Velenczéből elhozatta, udvara' tartásáról királyi módon gondoskodott: hirtelen beüt 80,000 emberrel Austriába, 's Albertet készületlen-, saját népeit ellene fegyverben találván, rövid harcz után oda vitte a' dolgot, hogy Albert nem csak jogáról lemondott, hanem a' László' idejében elfoglalt Güssingi egész birtokot is visszaadta.

Ez alatt a' Pápa, mit az Érsekekhez intézett levele által hiában próbált, Magyarországra küldött Követe (Legatus) által véghezvitte, hogy többen a' Magyar urak közzül András Királytól elállottak. Kikkkel egyetértésben Martell Károly Dalmatiába ütött (1292) 's akadály nélkül Zágrábba nyomult. Ide elibe siet András, vele megütközik, 's győzedelmeskedvén ez úttal az igaz ügy, vetélkedő társát igen könnyű bajjal Dalmatiából ki — 's Nápolyba, honnan jött volt, vissza — kergeti.

Egy kis pihenést nyervén most, minden idejét, gondját a' közelebbi eldöjje alatt zavarba jött ország' rendbeszedésére, a' sok fájdalmasan vérző közönséges sebek' orvoslására fordította. Országát ily czélból több ízben maga béütazta; mindenütt jó szívének, forró erény- és igazság-szeretetének számtalan bizonyosságait hagyta. De ezen magában dicséretes, 's a' körülmények által parancsolt bánás módjával csak ellenségei' számát, macacsságát nevelte. Kik, miután Martell Károly — talán nem boldogulhatásán való bűvában — korán elhalt (1295), annak 10 esztendő's fiához, az atya' jogaival a' Sz, Szék' pártolását is öröklött Robert Károlyhoz nem kevesh, sőt annyival nagyobb indulattal ragaszkodtak, minél bizonyosabb reménységet látszott annak gyenge kora a' hosszas fejtelenségre, 's büntetlen zabolátlanságra mindnyájoknak nyújtani.

Fő szerencsétlensége ezen közben Andrásnak a' volt, hogy a' derék *Lodomerius* (Vladimir) elhunytával (1297) a' ravasz, 's épen oly határtalan nagyravágyó, mint merész *Gergelyt* — elébb Erdélyben Fejérvári Prépостot,

azután Al-Hanczellárt — engedte az Esztergomi Érseki székhöz ülni. Kinek, e' pólczon ülve, a' Pápától — — — — —, valamint legjobb modja, úgy legelszántabb akaratja volt, nyilván, titkon, alá ásni András' uraságának, hogy annál előbb felépítse Róbert Károlyét.

András előtt nem volt titok a' veszedelemnek sem nagysága, sem szerzője; egyetlenegy orvosságát az elmérgeződött sebnek országgyűlésben reménylő megtalálhatni; ezt hirdettet hát előbb 1298-ban Pestre a' Minoriták' templomába, következő esztendőben (1299) sokkal számosabbat a' honi történetírás', és törvényhozás' évkönyveiben későbbben oly nevezetessé lett Rákos' mezejére. És ez az első nemzeti nagy gyűlés, melyet őseink e' híres síkon a' szabad ég alatt tartottak. Gergelyt már ekkor a' Pápa, a' híres VIII. Bonifácus Apostoli Nuntiusának nevezte volt Magyarországon; annál kevésbé hitte magát kötelesnek engedelmeskedni a' Királynak és az összeült Rendeeknek. Többszöri felszólításra is tehát nem csak az, hogy egyik gyűlésen is meg nem jelent, hanem az ott megjelent Püspököket is, mindenféle mennyei és földi büntetésekkel fenyegetődve, szétoszlatni, 's a' vele tartó lázadók' gyűlhelyére, Veszprémbe vonni igyekezett, bár sikeretlenül. Így a' szakadás csak nyilvánosabb, nagyobb lett, melyet sem a' Pesti gyűlésen hozott, Kovachichnál (Supplem. ad vestig. Comit. 1: 49; 53; 98—192) olvasható, magokban gondolatva igen dícséretes*) és célirányos végzések, sem a' Rákosi gyűlésből Gergely ellen a' Rápához tett folyamodás (Appellatio) meg nem orvosolhattak. Gergely szorosabban szövődött ezentúl régi czinkos társaival,

---

*) Különösen nevezetes a' 70-dik Czikkely, melyben a' parasztoknak, jobbágyoknak — kiket régi törvényeink ugyan seholsem, de uraik zsarnoksága földhöz kötött — szabad költözködés, 's tudunkra itt legelőször, engedtetik „justo ac consveto suo terragio persoluto“

újakat szerzett rablókbl, mindenféle gonosztévőkből, nyughatatlanokból, kiket eldödj, 's több Megyés Püspökök az Egyházból kirekesztettek elébb, ő pedig most, hogy pártját általok erősítse, az átok alól feloldozott. Midőn így is látná, hogy, ha erőre kerül a' dolog, vesztienie kell, gyűlöltetve minden jó hazafiaktól, 's félve ezek' bosszújától, a' Dráván túl, Horvátországba vonúl; a' Pápához egy, András és kormánya ellen, panaszsza telyes levelet ír, melyben a' legfeketébb színekkel festvén az Országnak, Egyháznak végső pusztulásra lett jutását, a' több öszveesküdt urakkal együtt hamari segedelemért, 's Királyért, ki a' fejetlenségnek végét szakaszsa, esedezik. Ennek egyenes következése a' lett, hogy a' Pápától ő maga, mint Apostoli Nuntius újra nagyobb hatalommal ruháztatott fel; Róbert Károly pedig Királynak nyilván kineveztetett, 's következő tavasszal (1300) a' részén lévő uraktól Dalmatiába behozatván, Zágrábban, még azon őszön, a' választott, de mind eddig meg nem erősített Esztergomi Érsektől, Gergelytől, bár nem a' magyar koronával, meg is koronáztatott.

András, ki ekkorig semmi lépést nem tett, mivel vagy maga méltóságát, vagy országa' függetlenségét veszedelmeztethetné (értjük — mit annyi, korona után sovárgó királyok tettek az ő helyén — a' Pápához megalázódva, hizelgéssel, és kecsegtető ígéretekkel folyamodást) most is, történjék akármi, eltökélé magát, csak férfias bátorsággal menni szembe a' veszedelemmel. Híveit tehát — kik még mind igen jeles számmal voltak, köztök a' papság', nemesség' legnagyobb része, több Zászlós urakkal — következő tavaszra fegyverbe parancsolja. Elkerülhetetlen volt a' hazafi háború; annak kimenetele előre látható; Zágráb maga — hol az atya' szerencséje hajótörést szenvedett, hol lépett fel először, mint Magyar Király, a' fiú is — semmi jót nem jóslo a' jóslani szeretők' szemiben. Csak egy hirtelen

halál segíthetett a' bajon; 's a' fiatal, erőteljes, mindég nyugodt, mindég csüggedetlen lelkű András, övéitől szeretve, szomszédjaival barátságban, mind ezeken feljül a' hatalmas Német Császár (Austriai herczeg) Albertnek veje — nem bűvában, nem féltiben, mint némelyek irták — hanem méreg által — melyet saját, legmeghittebb szolgálja, olasz születés, az ellen-párttól megvásároltatva, nyújtá néki (Timon. Epitome Chron. p. 46.) — meghalt, annyival nagyobb fájdalomra a' nemzet' jobb érzésű részének, mert benne az országunknak 23 királyt — köztök annyi jelest — adott Árpád' férfi tör'söke is végképen kihalt, Januar 14-dikén 1301-ben.

Igazítani való.

Mit l. 73. Béla' ezüst pénzeiről, Thuróczi és különösen Szegedi, 's annyi ezeknek nyomán indúlt újabb hazai Írók után írtam, kéntelen vagyok hibásnak nyilatkoztatni, a' később megkapott Schoenvisnerből (*Notitia Hung. rei num.*) látva: 1) hogy Sz. Istvánnak szintúgy mint Bélának tsak *denariusai* — 's ezek a' legtisztább ezüsből — vóltak p. 163. 154. 105, 2) hogy *pensa* kis pénzt (milyen akkor nem is vólt) soha nem jelentett, hanem vétetett, *vagy* mint mérték, Szent István alatt ugyan bizonyos l Byzanczi aranynál kevésse többet tevő, arany mennyiségért, később rendesen l unciáért vagy $\frac{1}{8}$ márkért; *vagy* mint képzelt pénz, épen l Byz. aranyért vagy 40 dénárért, milyen 20 egy akkori unciát (mely a' mai latnál v. semunciánál kevésse vólt több), egy pedig, mostani pénz szerént, mintegy másfél ezüst garast tett, csak hogy akkor annak, kevés lévén még a' pénz, sokkal nagyobb piaci bece vólt. p. 154. 157. 159. 161. Mellesleg megjegyezzük, hogy régen 6 aranyat (*aureus Byzantinus*, v. *solidus auri*) számláltak, ma 10-et számlálunk l unciára, 5-öt l latra.

A' FEJEZETEK' FOGLALATJA.

	Lap.
I. A' Magyarok' eredete, atyafisága, régi lakhelye, mai honukba lett jövedele	11
II. Magyarország' régi neve; Magyarokat megelőzőtt lakói: Rómaiak, Gothok, Hunnok, Avarok . . .	14
III. A' Magyar Történetírás' felosztása	17
IV. A' Magyarok' első Fejedelme, Árpád 890—907 . .	18
V. Az Árpádot követett Fejedelmek Sz. Istvánig Zoltán, Toxus, Geisa	28
VI. A' Magyarok' első Királya, Sz. István 997—1038 .	36
VII. A' Sz. Istvánt követett Királyok Sz. Lászlóig, Péter, Aba, I. András, I. Béla, Salamon, I. Geisa	57
VIII. Sz. László	87
IX. Kálmán	100
X. II. István	122
XI. II. Béla	130
XII. II. Geisa	134
XIII. III. István, II. László, IV. István, ismét III. István	140
XIV. III. Béla	145
XV. Imre és III. László	150
XVI. II. András	156
XVII. IV. Béla	175
XVIII. V. István	200
— IV. László	202
XIX. III. András	209

60-

